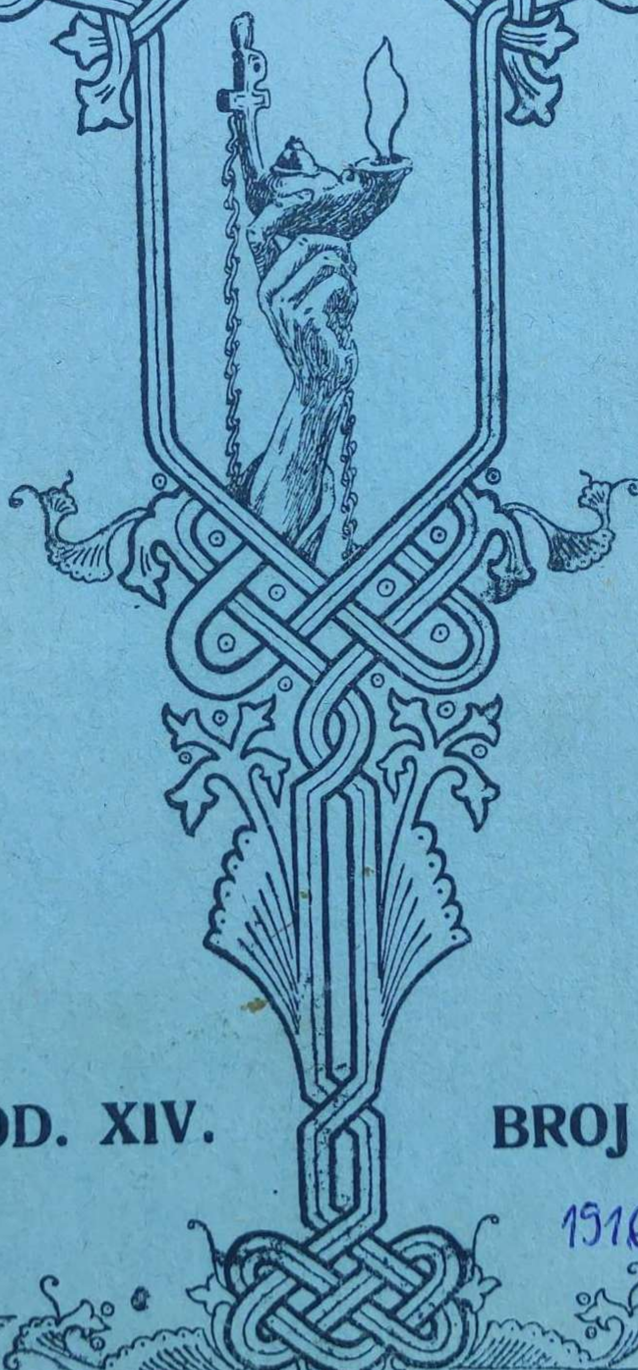
HRVATSKA STRAŽA

GOD. XIV. BROJ 4.

1916

Tiskarski umjetnički zavod „Miriam“, Rijeka.

Na uredništvo je stiglo:

Dr. fra Julijan Jelenić, Ljetopis fra Nikole Lašvanina. S faksimilom. Sarajevo 1916. Cij. K 2.50.

Knjiga namjena s. Misa. Naklada Hrvatske Knjižare u Splitu. Cijena 1.40 s poštom.

Službeni vjesnik biskupije senjske i modruške ili krbavske.

Hermann Platz, Krieg und Seele. Drei Kapitel. — Cijena M. 1.20.

H. Herz, Alban Stolz, M. Gladbach, Volksvereinsverlag. Cijena M. 1.20.

— Leitfaden zur Erläuterung der Zoll- und Handelspolitik, M. Gladbach, Volksvereinsverlag Cijena 20 Pf.

Martin Spahn, Bismark, M. Gladbach, Volksvereinverlag. Cijena M. 3.

Adolf Retté, K Svjetlosti vječnoj („Od đavla k Bogu"). Preveo Milan Pavelić. Izdala Kuća dobre štampe". Cijena 1.20 Kr.

Petar Rogulja, Dr. Janez E. Krek, najveći slovenski socijalni politik. Cijena 50 fil.

Rukopisi neka budu čitljivi i pisani
samo na polovici strane.

Uredništvo ovoga broja zaključeno 15. svibnja.

Roman „Kleveta" obustavlja se radi nepredvidivih zapreka.

Split, 15. svibnja 1916.

Francuski je senator barun d'Estournelles de Constant poznat kao pokretač mirovne lige. Ovaj senator vidi uzrok sadašnjem ratu u militarizmu «pruske Njemačke». Na ovo mu je ovih dana dr. Foerster, poznati pedagog i sveuč. profesor u Münchenu upravio otvoreno pismo u «Neue Züricher Zeitung». Tu mu veli« Vi vidite jedini uzrok zlu u «Prusiji-Njemačkoj», dočim je po mom shvaćanju u svemu današnjem položaju svijeta, koji treba pripisati zajedničkim grijesima svih takozvanih kulturnih naroda i valja ga odstraniti pomoću zajedničkog rada u odgoju *nove evropejske savjesti*. Naglasujem «evropejske savjesti», jer neće moći ni mirovna sudišta, ni ugovori ni kongresi sami da svladaju oružani mir! Treba da se odlučno vratimo od krivih zaključaka čisto narodnog egoizma; trebamo bistre spoznaje, kako su narodi danas tako isprepleteni, da šteta jednoga nemože da bude korist drugog; trebamo mjesto žučljive međunarodne štampe novu poštenu volju da uistinu organiziramo Evropu — ali je svugdje manjkalo ove volje; iz toga je nužno slijedilo natjecanje u naoružavanju, a za što se nemože učiniti odgovornom samo geografički najviše izloženu Njemačku... Ali što da se uradi? Svi smo u tome složni, da nesnosna vrućica naoružavanja mora iščeznuti iz kulturnog svijeta. Da, nema nikoga u svoj Evropi, koji ne bi to želio. Oni izmed nas, koji u ovom pitanju misle nešto upornije, ne čine to iz želje za ubijanjem, nego iz nepouzdanja spram susjedâ; ovo nepouzdanje može da se još i danas pozove na kratkovidni egoizam i nekontroliranu strast svih evropejskih naroda pak stoga može jedino da ozdravi pomoću *općeg ćudorednog pridignuća* i prema tome organizaciji, ali ne pomoću stranačkih i farizejskih tužbi. Kada će jednom

doći do mira, morati zavladati sasma dosljedno ovim mirovnim zaglavkom misao, što je čudnovatim skladom jednoglasno formulirali vodeći engleski i njemački državnici: da će nastati nova Evropa s trajnim podlogama za mirno zajedničko življenje narodâ. Po sebi se dakako razumijeva, da moraju odgovarati žuđenom cilju sredstva, koja će privesti to stanje — nadoći će i mora nadoći jednom dan, gdje ćemo se svi sporazumjeti, mješte da se ubijamo i osvajamo.

To su krasne riječi, jer otkrivaju realnost: bez trajnog ćudoreda nema trajnog mira. Ima li ćudoređa, pravog i trajnog bez vjere? Ne, jer je takovo ćudoređe samo posljedica vjere, kako je plod na stablu nemoguć bez panja i žila. Zato se redovito vidi u povjesti čovječanstva, da su ondje i onda ratovi neizbježivi, gdje i kada vjera nema u javnosti jak upliv ili ti narodi se ne vladaju po kršćanstvu. Tvrđave i šančevi mogu kratko doba da izdrže umjetno ili «naoružani» mir. Stoga je opravdano pokazao Benedikt XV. u prvoj svojoj enciklici, kako su i sadašnjem ratu uzrok ljudske sebičnosti i strasti, koje ne oteše uplivu blage Isusove nauke. Bez upliva kršćanskih načela mora da se diplomacija i politika mekanizira, te prije ili poslije — i ako će u kratko doba imati upliva — svaki mir bude strašniji od rata ili priprava za grozniji rat. Od ove posljedice neće spasiti Evropu[1]) ni Neumannova «Srednja Evropa».

[1]) «Oesterreichische Rundschau» ističe dr. Foerster, kako Neumannov nacrt nema temelja na ćudoređu i da je taj nacrt priprava za drugi svjetski rat: «Sein vielerörtertes Buch «Mitteleuropa» ist nur zu bezeichnend für seine Tendenz zur Mechanisierung des politischen Denkens. Die ungeheure psychologische und fiziologische Kompliziertheit des ganzen kommenden Problems wird völlig ausgeschaltet; wie bei einem Dominospiel die Steine, so werden in Naumanns Schema die europäischen Mittelstaaten aneinandergeschoben, ringsherum wird ein gewaltiger Schüssengraben gezogen und die Riesenfragen, um die die Völker jetzt ringen, sind scheinbar aufs einfachste gelöst. In Wirklichkeit aber ist *nur der zweite Weltkrieg* organisiert. Die brennende Frage, die heute uns allen auf den Lippen liegt, die wie ein Gebet von den blutgetränkten Schlachtfeldern aufsteigt, ja die selbst hinter den verrücktesten Pronunziamentos unserer Gegner steckt: Wie kann der Wiederkehr einer solchen Katastrophe vorgebeugt werden — diese Frage scheint der Konstrukteur des mitteleuropäischen Schüssengrabens in seiner Seele und in seinem Gewissen überhaupt nicht zu vernehmen. Denn, dass diese principielle Schüssengrabenpolitik, diese Verewigung des blossen vielpolitischen Koalitionslebens, ja sogar die Weiterführung dieses Treibens in noch grösserem Massstabe — dass das *keine Friedensbürgschaft* sein, sondern nur den Zustand der unablässigen explosiven Weltspannung ins Unerträgliche steigern könne — darüber wird sich der Realpolitiker Neumann doch wohl keinen Augenblick lang im unklaren sein. Männer von der Front haben mir von dem Naumannschen Buche mehrfach mit grösster Depression gesprochen; sie haben sich gefragt: wozu nun alle die Opfer, wenn nicht eine geläuterte Welt aus all diesen Schrecken hervorgeht, sondern vielmehr nur eine noch grössere und noch stärker fixierte Spaltung Europas? Und das eben ist es, was so viele begeisterte Leser Naumanns hinter der Front gänzlich übersehen haben: Naumann eröffnet uns doch nur scheinbar etwas Neues, Grösseres, in Wirklichkeit macht sein Buch den Eindruck, als sei das ganze erschütternde Weltgericht dieses Krieges spurlos an seiner Seele vorübergegangen, habe ihm nur angeregt, uns alte und jetzt ad absurdum geführte *Fehler der europäischen Politik* nun in vergrösserter Gestalt als neues und begeisterndes Völkerprogramm zu präsentieren. Es ist der böse Dämon des Weltkrieges selber, der, ohne dass der Verfasser es gemerkt hat, das Buch inspiriert hat...»

Kako se po Nietzscheu vidi, kamo čovjek bez kršćanstva zađe u filozofiji, tako se vidi i u ovom ratu, što bi bilo od ljudskog roda, kada se ne drži Božjeg zakona. Rat je nehotice apologija kršćanstvu, jer bez ovoga ni naravni zakon nema dovoljne jakosti niti trajnosti kod postojećih u čovjeku zlih sklonosti.

Sadašnji rat kao borba narodâ dozivlje nam pred oči borbu *stališâ,* koju je bio izazvao gospodarstveni liberalizam. Uslijed ovog manchestirsma ostao je bio novi četvrti stališ — radništvo bez obrane i prava. Pred 25 godina (15. svibnja 1891.) progovorio je na obranu tog stališa Leon XIII. svojom poznatom enciklikom «Rerum novarum». To je bila odlučujuća riječ, jer je socijalizam prijetio da će sav svijet poplaviti. Kako se je u prvim vjekovima kršć. dizala hereza pod plaštem filosofije, socijalizam je to činio pod okriljem društveno-gospodarstvenih reformi. Socijalizam ne prikazuje Leon kao osamljenu bolest ili sanju zavedenih masa, nego kao posljedicu odmetništva od Boga, a time je udario zlu po korjenju, s kojim nema dogovora. Istodobno je pokazao način liječenja i nova protusredstva ili ti otvorio je vrata kršćanskoj socijalnoj reformi. «Rerum novarum» je program socijalnog mira, kako je prva enciklika sadašnjeg pape Benedikta maslinova grana zaraćenim narodima u ovom svjetskom ratu. Leonovo je pismo bio alarm za katolike upogled shvaćanja i socijalne djelatnosti.

Ponosom mogu danas katolici Njemačke, Austrije i Belgije pokazati, što znače Leonove misli u život provedene. Dok su

one zemlje prionule uz socijalno djelo, katolička je Francuska malo pokazivala za to smisla, pak je glavno stoga i zaostala ili ti prepustila je iz svojih ruku mase. I dandanas u demokratsko doba u javnosti ima riječ onaj, kojemu stoje iza leđa u pomoći mase. I mase treba okupiti i održati uvjeravanjem kršćanskih istina, ali ih do crkve valja privući gospodarstv. ustanovama: seoskim blagajnama, konsumnim društvima, katoličkim čitaonicama, sportom, stališkim organizacijama, novinstvom i t. d. Inače će materijalizam i briga za životom spriječiti masama pristup preko crkvenog praga. Socijalno je djelo dandanas dio duševne pastoracije.

Kako je u *hrvatskim* našim zemljama upogled socijalnog djela? Nije loše. Zadrugarstvo se je osobito razvilo, nu malo se pazi, kako će ostati socijalno djelo u opće u katoličkim rukama i u katoličkom duhu. Ovo valja pripaziti. Ako svećenstvo s uvjerenim katolicima ne bude na ovo bolje pripazilo, izroditi će se i to djelovanje i valjda će gdjegdje biti protiv nas. I na polju novčarstva i prometa treba da su katolici udruženi, da budu gospodarstveno i socijalno neovisni.

Zastupnik je v. Pantz objelodanio brošuru «Oesterreichs Landwirtschaftpolitik nach dem Kriege». Tu zagovara monopol žitije i iza rata, te lagano i sustavno sniženje carine; nadalje hoće da se za volju centralizma ne samo ugovor s Njemačkom, nego i ukinuće pokrajinske autonomije.

I ovakovi se glasovi pojačavaju...

Teško je sada u doba rata pitanje rasvijetliti sa svih strana, ali to se mora kazati, da je carina snizujući uvoz žitije time podigla veći produkt svojih žitija. Gospodarski je liberalizam — koji hoće da ukine carine — davno izgubio oslon u agrarnoj politici. I za ovog rata uviđesmo, da je samo ona država financijalno samostalna, koja je i agrarno jaka. Nu agrarne jakosti nema, gdje carina ne zaštićuje to ojačavanje. Zato i agrarcima valja da parlamenti i sbori što više posvete pažnje i socijalnim reformama ulijn što više ljubavi i ponosa stališkog. I upravo pokrajinske autonomije mogu da uspješno ovo zadnje vrše protiv proždirajućeg kapitalizma i šablonskog besplodnog burokratizma ili centralizma.[2])

[2]) Pametno opaža gradački «Volksblatt» 14. svibnja: «Einschränkung oder gar Zertrümmerung der Kronlandsautonomie ist zum Schlagworte geworden. Ein Teil der Deutschnationalen glaubt aus rein nationalen Rücksichten auf diesem Wege die Oberherrschaft des deutschen Volkes zu sichern. Kann sich aber diese Hoffnung nicht als Fata Morgana erweisen? Die grosskapitalistischen Kreise schwärmen für dieses Programm, weil sie auf diesem Wege hoffen, die politische Macht der Landwirschaft und des Mittelstandes zu schwächen und in die Industrialisierung Oesterreichs ein rascheres Tempo hineinzubringen. Die Landesautonomie erwies sich in vielen Fällen als die Hochburg gegen die grosskapitalistische Uberflutung. Mittelstandspolitiker haben daher keine Ursache, bei dem Abbruche dieser Hochburg hilfreiche Dienste zu leisten. Konservative Politiker pflegen das historisch Gewordene nicht zu zerstören, sondern zu verbessern, wenn es reformbedürftig ist. Wenn wir von diesen beiden abweichenden Ansichten absehen, so enthält die Schrift ein Agrarprogramm, das schon lange von christlichen Sozialpolitiken veredigt wurde, und von dem zu hoffen ist, dass es nach dem Kriege überall volles Verständnis und warme Unterstützung finden wird».

Veseljem pozdravljamo novi bečki časopis kršćanskih krugova «Das neue Oesterreich». Ovaj časopis zastupa ravnopravnost svih austrijskih naroda i na temelju kršćanskih načela hoće da se pojavi iza rata «nova Austrija». Ovo je sreća, da barem bolji dio Nijemaca uviđa — kako je u 1 broju ovog časopisa naglasio princ Alois Liechtenstein — da se unaprijed ne smije jedan narod namećati drugome. Iustitia fundamentum regnorum.

Hrvatska glava.

Piše: Dr. Ante Mahnić - Krk.

Pravci, kojima se razilazi načelno poimanje hrvatske inteligencije.

Pod naslovom «Bolna glava» ocrtasmo mutnu atmosferu načelnog poimanja, kojom savremena kršćanstvu otuđena evropska inteligencija bludi bez cilja, poput lađe na uzburkanom moru, koja je izgubila sjevernicu. Na redu je, da zavirimo u hrvatsku glavu. Ističemo opet, da se naše razmatranje odnosi na pitanja načelnog zamašaja, pitanja filozofijsko religijske i etičke naravi, kojih skup sačinjava takozvani svjetovni nazor.

Promatrajući stvar s ovog gledišta izbijaju u hrvatske inteligencije tri glavne struje. Prva je struja *katolička*, koja se danas sve izrazitije konkretizuje u našim kršćansko socijalnim organizacijama. Rad se ovih organizacija proteže malo ne na sve grane javne prosvjetne djelatnosti, te obuhvaća sve narodne slojeve, počevši od seoske mladeži sve do akademički naobraženih inteligenata svjetovnjačke i svećeničke ruke.

Oprečnim se pravcem kreće *pozitivistično radikalna* struja, koja nazad dvadeset godina poče iz Češke (Masarykova škola) prodirati na hrvatsko slovenski jug. Kao glavno njezino glasilo izlazio je do nedavna «Pokret», dok se na beletrističkom polju njezini prestavnici okupljaju oko «Savremenika». Radikalnom strujom plovi znatan dio hrvatske inteligencije.

Treća je struja napokon *obzoraško liberalna*, koja počinje onamo od dobe rađajućeg se liberalizma u Monarhiji. Značajka

liberalne logike sastoji u tome, da nastoji izravnati načelne oprečnosti. Idući u jednu ruku liberalizam u susret radikalizmu sve se više odmeće od načela kršćanske filozofije i od katoličkih tradicija; a u drugu ruku opet liberalizam neće da se za radikalizmom povede do skrajnjih granica, ma kako s njime očijuka i simpatizuje. Tako se liberalizam zaustavlja sredi puta; klanja se na desnu i na lijevu; od jedne i druge struje, katoličke i radikalne, usvaja ili zabacuje to ili ono, kako mu se čini prema mijenjajućim se prilikama zgodnije i za polučenje izvjesnih svrha podesnije. Beznačelnost i nedosljednost označuje mišljenje i rad liberalne inteligencije.

Ovim se dakle trima pravcima razilazi načelno poimanje hrvatske glave. Međutim pretežna većina hrvatske inteligencije brodi liberalnom strujom. Pristaše obzoraškog liberalizma sve do danas vrhovno upravljaju najstarijim našim prosvjetnim i književnim zavodima, u kojih se radu i publikacijama i odrazuje nazor o svijetu i životu, što ga općenito usvaja liberalna inteligencija. Obzoraško liberalna struja i predstavlja Hrvatsku pred evropskom publikom, koja si pretežno na osnovu njezinih publikacija i rada stvara sud o kulturnom stanju hrvatskog naroda.

Stoga ćemo i mi u ovoj raspravi prije svega pretresti i prosuditi njezin rad; to će nas uvesti u razumijevanje i ostalih dviju struja; naposе ćemo shvatiti, kako je baš beznačelnost obzoraškog liberalizma izazvala radikalno ktoličku reakciju, a u drugu ruku kako je pozitivistično radikalna struja tek neuklonivi logični zaključak iz liberalnih premisa.

Raspravit ćemo redom: o filozofiji hrv. liberalne inteligencije; o njezinim vjerskim i etičkim nazorima; o beletristici hrvatske moderne.

Filozofijsko vjerska ispovijest hrvatske liberalne inteligencije. „Matica Hrvatska".

Književni se rad hrvatske inteligencije do najnovije dobe usredočivao u «Matici Hrvatskoj». Okolo Matice okupljale su se najvrsnije narodne sile, pa je Matica kroz decenije neprijeporno održala prvenstvo našeg književnog rada. Velike su zasluge Matice na znanstvenom kao i na beletrističkom polju. Nema

gotovo znanstvene struke, a da je u Matičinim izdanjima ne nađemo obrađene. Zasluge Matice drage volje priznajemo.

Međutim nama je, kako rekosmo, do toga, da ustanovimo filozofijsko vjerske naravi, to možemo pravac, kojim kreće Matičina inteligencija u filozofijsko vjerskom poimanju, označiti dekadenčnim: Sveudiljno odmetanje od peripatetičke skolastične filozofije i od pozitivnog kršćanstva, te pristajanje uz svjetovni nazor evolucijonističkog monizma moderne.

Što se tiče napose filozofije, Matičina se inteligencija, kao liberalna inteligencija uopće, istina vrlo malo s njome bavi. Sve do nazad nekoliko godina obrađivanje se filozofije u Matici svodi tek na nekoje rasprave o pojedinim pitanjima filozofijske naravi. Istom se g. 1906. Matičin odbor odvaži, da počne s izdavanjem opširnijeg sustavnog filozofijskog djela: «Povijesti filozofije», od dra. Alberta Bazale. Djelo je izašlo do 1912. u tri sveska.

Ovim ćemo se djelom i mi pobliže pozabaviti. Premda se tu radi tek o *povjesti* filozofije, koja sama po sebi ide za objektivnim prikazanjem filozofijskih sustava, što se tijekom vjekova izumili; to ipak iz Bazalina djela izbija, da govorimo riječima pisca samoga, «određeni sustav filozofijski», koji odaje «filozofijsko uvjerenje» kako dra. Bazale tako i hrvatske liberalne inteligencije, pogotovo ako pojedina mjesta «Povjesti» isporedimo s drugima filozofijskim raspravama budi Bazale samoga ili drugih auktora, na koje nailazimo u raznim publikacijama «Matice Hrvatske».

Bit filozofije. — Relativističko poimanje o istini.

Teško je ustanoviti osnovno načelo Bazaline filozofije. Za dra. Bazalu kud i kamo vrijedi ono što piše dr. Grivec o Masaryku: «Komaj se da dognati, kaj pravzaprav Masaryk misli. Eni trdijo, da je Masaryk kantovec, drugi, da je pozitivist, zopet drugi, da je idealist. Vsi imajo prav. («Čas» g. 1915. str. 253).

Međutim nije lako pomisliti, da se ne bi filozofija načelno naobraženog mislitelja, kakav je dr. Bazala, mogla i morala da svede na jedno osnovno načelo. Bazala sâm nam ovo načelo odaje u uvodu k svome djelu, gdje raspreda o zadaći filozofije. Tu nailazimo na stavku: «Bez povjesti filozofije nema filozofije».

Filozofija dakle dru. Bazali ne znači sustav istina, koji se osniva na logičnoj obrazložbi umskih zakona, nego skup misli, koje se čovječjom glavom smišljaju. Time se filozofija istovjetuje sa povješću filozofije.

Dr. Bazala povlači filozofiju iz teoretske sfere načelne općenitosti i nužnosti na tlo misaonog zbiljstva. Filozofija «nastoji cijelu misaonu zbilju jednim pogledom obujmiti i satvoriti sliku svijeta» — tako umuje Bazala. Prema ovoj će slici filozof o sjeći rezultantu, koja će vijeku privremeno služiti kao misaoni putokaz.

Rekoh privremeno. Jerbo filozofija ne obrazlaže i ne ustanovljuje stalnih nepromjenljivih misaonih zakona ili istina. Ta «kako se mijenjaju životne prilike, tako se... prema općenim problemima od vremena do vremena zauzima drukčije stanovište. U svako se doba stvara novi vidik, s kojega se riješavaju... pitanja... S novim vidikom nastaju i nova pitanja i nove zagonetke... Filozofija određena je težnjama i potrebama svoga doba... te potrebe odlučuju i o načinu pitanja i o smjeru njihovih riješenja... I tako se ređaju slike jedna za drugom i svaka prikazuje svijet i život na svoj osobiti način... Sustavi filozofijski obaraju jedan druge... i jedan nazor o svijetu, obarajući drugi, iz njega odabire, što mu se čini najbolje, pa tako na njem dalje gradi». (Str. 20 s.)

Filozofiji nijesu dakle osnovom bilo koja evidentna neoboriva načela, na kojima bi se sve više dizala zgrada umske spoznaje. Nego na filozofe se mora primijeniti najviša *moralna* zapovijed: Ljubite se međusobno (str. 28.) Tim se putem dakako ne može nikad doći do izvjesnih, neporecivo utvrđenih spoznajnih zasada ili istina, tako da bi se protuslovna tvrdnja mogla osuditi kao neistinita. Još manje je moguće, uz ovakve premise, utvrditi jedno stanovište, kao objektivno istinito tako, da bi se imalo pravo, polazeći s njega, prosuđivati bilo koje tvrdnje ili filozofske sustave. Svaki je umski dogmatizam, koji neke tvrdnje unaprijed uzima kao istinite, jednostran i nesnošljiv (str. 27), a pripovijedati, prevladanim stanovištima (str. 21) bio bi nesmisao.

Filozofske zasade imadu, kako rekosmo, tek relativnu vrijednost. To valja kazati i za istinu uopće. S istinom je uvijek spojena, istini uvijek slijedi zabluda, kao što tijelu slijedi sjena. To je naravski zakon. Uzaludno je nastojanje odijeliti zabludu od istine ili obratno. Filozofski osnovi, ma kako bili krivi, svagda

imaju nešto istine. Kod razvoja usavršenja nazora o svjetu i životu zablude su važne ne manje od istina. Tako po prilici, istim gotovo riječima, umuje dr. Bazala.

Evolucijonistički eklekticizam.

Iz rečenoga proizlazi prvo: Dr. Bazala je *eklektičar*. Bazala zdvaja, da bi se moglo na osnovu neoborivih umskih zasada izgraditi filozofski sustav, koji bi se ispred drugih isticao obilježjem spoznajne izvjesnosti i istinitosti tako, da bi ga morao svaki zdravo misleći čovjek usvojiti. Zato se Bazala, da ga ne odnesu valovi skepticizma, hvata eklekticizma kao spasovne daske: Valja odasvuda pokupiti, što je najbolje; time će se kud i kamo naknaditi, što se ne može da postigne putem filozofskog dogmatizma. Međutim je filozof «Matice Hrv.» pri tome loše sreće. Htijući da se ukloni jednoj pogibli, upada u drugu. Incidit in Scyllam, qui...

Bazalin je eklekticizam evolucijonističke naravi.

Pod evolucijonizmom razumijevamo filozofijsku struju, kojom pliva pretežni dio savremene kršćanstvu otuđene inteligencije. Evolucijonizam, monizam, panteizam različni su nazivi za istu stvar, a u religijsko-etičkom pogledu znače ateizam. Na to se i vrhovno svodi filozofijska vjeroispovijest pisca hrvatske «Povjesti filozofije».

Istina naš se doktor, kako već rekosmo, izrijekom ograđuje proti tome, da mu se podmetne bilo koje apriorno dogmatično neko stanovište. Kritici «ne smije služiti podlogom dogmatično neko stanovište t. j. stanovište, koje neke tvrdnje unaprijed uzima kao istinite; nadalje ne smije prosuđivanju (nauke pojedinih sustava) biti podlogom ni određeno filozofijsko uvjerenje historičarevo, niti mu napokon smije biti ishodištem bilo koji određeni sustav filozofijski». (Str. 25 s.) Ali to je isto što tvrditi, da može tko hodati bez tla, ili plivati bez tekućine. Prvi koji ovu tvrdnju obara, jest dr. Bazala sâm. To jasno proizlazi već iz mjestâ, što ih gore navedosmo iz uvoda njegovoj «Povjesti filozofije».

No i u samoj knjizi, gdje se izlažu pojedini filozofijski sustavi, Bazala ne može tajiti, kako naginje k evolucijonističkom svjetovnom nazoru. Bazala istina priznaje veličinu i Platona i Aristotela, divi se Augustinu i Tomi, kao i drugim duševnim velikanima peripatetičko kršćanske škole, što kao eklektičar drugačije i ne može. Ali da to čini kao pristaša *evolucijonističkog* eklekticizma, izbija osobito iz njegove kritike novijih filozofa, koji pristaju uz evolucijonizam. Dosta je zaviriti malo u tekst, pa istražiti i kontekst onih poglavlja, gdje Bazala izlaže osnovne nazore jednog Spencera, Wundta, Euckena, Fouilléa, E. Macha itd. Tako se Bazali n. pr. u velike sviđa misao, kojoj je Mach dao osobito pregnantan izražaj: da istina sastoji u neprekidnoj težnji za istinom. Naša je istina tobože samo u napredovanju k istini, ali ne u mirnom posjedovanju istine: naša istina nije statička nego dinamička. Između zablude i istine nema strogo potegnutih granica... (Str. 313 s.) Tako dr. Bazala u svojoj «Povjesti filozofije».

Filozof Bazala u „Hrvatskom Kolu". — Skrovište podsvijesti.

Kako međutim i dr. Bazala usvaja jedan «određeni sustav filozofijski», koji mu je ishodištem u prosuđivanju religijskih, etičkih i opće kulturnih pitanja, koji je to sustav, proizlazi nepobitno iz njegovih filozofijskih rasprava u «Hrvatskom Kolu». Onamo spadaju osobito rasprave: «Narodna kultura» (Nnj. III); «Prava nagona» (Knj. IV); «O slobodi volje» (Knj. VI).»

Osnovna se misao, koja tu gotovo iz svake stavke izbija, odaje kao evolucijonizam u smislu descendentične teorije, koju je u modernu inteligenciju uveo Darvin. Ne kao da bi dr. Bazala ispovijedao materijalizam; on se proti «materijalističkom shvatanju» izrijekom ograđuje; a i nam nije ni na kraj pameti Bazalu nazvati naprosto materijalistom. Nego čovjek, čitajuć one rasprave, došao bi prije do zaključka, da je Bazala pristaša neke vrsti idealizma, koji u velike nalići idealizmu Giordano Bruno — dakako uz ispravke i dopunke u smislu moderne evolucijonističke teorije. Ništa ne smeta, što naš Bazala za Bruna piše, kako je više pjesnik nego filozof, više zanešenjak nego strogi mislilac; ta ova oznaka prilikuje uopće za moderne mislioce i filozofe, koji su onamo od Kartezija, ostavivši osnov peripatetičke filozofije, zaplovili strujom subjektivizma.

Nama se za Bazalin filozofijski osnovni nazor čine baš

značajne riječi, što ih čitamo u raspravi o narodnoj kulturi: «Svaki narod predstavlja skup sila, ali koje u pojedino doba djeluju, samo su dio onoga velikoga blaga, što se u podsvijesnoj podlozi krije, u kojoj sile kao da drijemaju čekajući čas, kad će probuđene moći utjecati na život. Nesvijesno prilaze u pojedinca, koji narodnoj duši zahvaljuje najbolje, što ima, te se u njem prometu u svijesne motive, dobivaju oblik, otvaraju nove poglede i ciljeve, označuju nove puteve i opet utječući na duh naroda, razvijaju ga». — Jest, nehotice dolazi tu čovjeku na um nauka Brunova o Logosu kao skupu logosâ, koji se emanacijom u vasioni neprekidnim tokom pojavljaju, pa opet iščezavaju, e drugima ustupe mjesto. To je naprosto — Brunov panteizam u modernom ruhu descendenčnog evolucijonizma.

S ovom se osnovnom mišlju potpuno podudara i ono što n. pr. dr. Bazala piše o psihičkim silama ili energijama, ili latentnim idejama (Brunovi «logosi»), koje prodiru iz skrovišta podsvijesti; o volji i njezinoj podsvijesnoj biološkoj podlozi, o slobodi volje; o borbi za opstanak, o umnom obiru; o snošaju između osjetnog ili nagonskog duševnog života; o bitnosti istine i zablude, njezinim zakonima i uredbama; o napretku ljudstva, koje stoji tobože jedino u razvoju ličnosti, nezavisno od objektivnih dobara; o genezi, naravi i vrijednosti religijskih i etičkih zakona. I tako dalje.

Na što spada Bazalina religija i etika.

Gotovo je suvišno istaći, na što se svede objektivna vrijednost i obvezatnost vjere i ćudoređa polazeći sa označenog filozofijskog stanovišta. Vjeru i etiku obuhvaća Bazala pod nazivom kulturnog rada. Za ovaj kulturni rad on veli, da nije nikakvo apsolutističko nametanje zakona, nego samo oblikovanje sila i težnja, koje u narodu drijemaju. Vjera i ćudorednost sa svojim zakonima, uredbama i običajima nijesu nego kulturni oblici postepenog duševnog razvoja ljudstva, bez ikakve objektivno obvezatne vrijednosti. A činjenica — tako naš Bazala — da te uredbe i običaji prelaze od pokoljenja jednoga na drugo, te se čovjek u njih rodi, nalazeći ih kao čvrste stupove, oko kojih se život kreće — ta je činjenica u čovjeku utvrdila svijest, da one prilike više utječu na nj, nego on na njih može da utječe.

To je podalo kulturnim oblicima (dakle i vjeri i ćudoređu) neko superindividualno obilježje, počem se pojedincu čine kao nešto uzvišeno, komu se mora podvrgavati kao nečemu, što ne ovisi o njegovoj samovolji. Tako postadoše uredbe i zakoni i običaji svetinjama, postavljenim od nekoga višega gospodara, što zapravo nije drugo nego priznanje njihove objektivne moći». Riječju: vjera, ćudorednost i sve što onamo spada, drugo nije nego pusta varka bez svakog realnog sadržaja!

Kako će uz ovu filozofiju proći napose kršćanstvo, biva svakome jasno. U filozofijskome sustavu, koji ne priznaje statičkih vječnih istina, nema kršćanstvu mjesta: osim ako — prema Bazali — primijenimo zakon «općene simpatije» ili ljubavi također na filozofe proglasivši ga «najboljim pravilom kritičkim». No to znači isto, što odreći se onog najvišeg dobra, što ga Poet zove «il ben dell'intelletto».

Time dakako ne tvrdimo, da je dr. Bazala bezvjerac ili čak ateist. Ta u redovima modernih inteligenata ima i takvih, koji ozbiljno drže, da mogu ostati vjerni katolici, uza sve to da u drugu usvajaju darvinizam. I u Hrvatskoj imade takovih. Moguće, da je i dr. Bazala jedan od njih.

Tako i «Matici Hrvatskoj» ne predbacujemo, da objelodanjivanjem ovakvih djela i rasprava *naumice* širi među inteligencijom bezvjerstvo; no širi ga ipak faktično, a onda bi tome bila kriva jedino nepojmiva ignorancija liberalne pameti, koja u jednu ruku svrhunaravni poredak i vjeru smatra za nešto možno i istinito, dok u drugu ruku prihvaća nauke, koji isti poredak i vjersku objavu prikazuju kao nešto nemoguće, kao nesmisao! Liberalna se pamet hrani kruhom protuslovljâ. To i jest njezino prokletstvo.

„Regnum catholicissimum".

Piše: **Dr. Frane Binički - Senj.**

Bilo je. Ali onda bilo, sad se spominjalo. Ostale su od njega reliquiae reliquiarum. A dokle će se i one držati?

Dne 10. listopada 1683. napisa ban hrvatski grof Nikola Erdedi molbenicu papi Inocentu XI. Moli i zaklinje ban Petrova nasljednika, da ne zapušta *regnum Croatiae catholicissimum*, koje da je *antemurale Italiae, immo christianitatis*.[1])

«Kraljevstvo hrvatsko najviše katoličko!» Hrvatski potkralj nije pregonio, nije opsjenjivao sv. Oca.

Ko i dvoumi o pripovijesti cara Konstantina Porfirogenita, da su Hrvati sklopili s papom ugovor, kojim su se obvezali, da ne će navaljivati na tuđe zemlje; dok im je papa obećao osobitu zaštitu sv. Petra, ne može dvoumiti o poslanicama papâ Ivana VIII. i Ivana X.

Ivan VIII. piše 879. hrvatskome banu Zdeslavu, nalažuć mu za ljubav «zaštitnika vaših (hrvatskih) Petra i Pavla», da zakrili njegova poslanika.[2]) Zdeslav se iznevjerio papi i pokušao hrvatski narod ocijepiti od Rima. Nego izgubi prijestolje i glavu, a Branimir osvetnik sjedini opet Hrvatsku s Rimom i obradova papu, koji na dan uzašašća Gospodnjega za svečane mise blagoslovi hrvatskoga bana, narod i zemlje.[3])

[1]) Theiner, Vetera monum. Slav. mer. II, 215 sq.
[2]) Pertz, Arch. f. d. Gschtsk. V, 32.
[3]) Mansi, Conc. coll. XVII, 125.

Papa Ivan X. ističe u listu kralju Tomislavu, da su Hrvati «specialissimi filii sanctae Romanae ecclesiae».[4])

Zaman su bizantinski vladari nastojali, da podjarme Hrvatsku; zaman su se trudili, da i narodu hrvatskome nametnu cesaropapski jaram. Zbog nesloge se i raznih nedaća Hrvatska rascijepi. U Crvenu Hrvatsku uzeše prodirati Srbi, unoseći i istočni raskol. Bijela i posavska Hrvat. okruniše ugars. Kralja svojom krunom (1102.), a za dvijesta god. nametnuše Ugrima svoga kralja Karla Roberta. Bosna se održa kao neovisna banovina i uzdiže konačno svoga bana na kraljsko prijestolje. Polako se uvuče u Bosnu iz Bugarske bogomilsko krivovjerje i zarazi mnogo svijeta. Nu jezgra naroda hrvatskoga ostade vazda katolička. Kad s istoka sunu osmanlijska bujica, poplavi i Srbiju i Bugarsku, razli se po Bosni i po Dalmaciji i po Slavoniji i po Lici. Usadi Osmanlija konjski rep na bedeme Budima grada, a zalijetaše se i pod Beč. U Zagreb, u to srce Hrvatske, nikad ne zaviri. Pet se punih vijekova rvaše Hrvat s Osmanlijom; pet vijekova lijevaše krv za krst časni i slobodu zlatnu; pet vijekova branjaše kršćansku prosvjetu.

A dok se Hrvat boraše s nekrstom, digoše se u Njemačkoj nezvani reformatori, cijepajuć Crkvu Isusovu. Pokušaše često puti, da i Hrvatsku otrgnu od Crkve katoličke. Bijahu vazda slabe sreće. Na požunskom saboru 1508. trže ban Toma Erdedi mač i povika: «Ovim ćemo mačem istrijebiti tu kugu, ako nam stupi na vrata. Još imamo tri rijeke: Savu, Dravu i Kupu. Jednu ćemo tim novim gostima dati piti». Sabori hrvatski u Zagrebu između 1608. i 1635. ponavljaju zakonski članak «de non admittenda libertate exercitiorum in hoc regno alienae religionis». Heretičkoga propovijednika, koji bi sijao kukolj, može svak uhvatiti i predati banu ili biskupu.[5]) Dne 17. lipnja 1647. izdade kralj Ferdinand III. staležima hrvatskim diplomu, kojom se obveza, da ih ne će u njihovoj katoličkoj vjeri smetati, već ih podupirati. Tu molbu izdade kralj na molbu staleža hrvatskih, koji mu poručiše po protonotaru kraljevstva: «da kraljevstvo hrvatsko ne će da ima nestalne i pomične i t. z. slobodne vjere, već da hoće kao dosele i u napredak i vazda pristajati uz jedinu stalnu rimokatoličku vjeru».[6])

[4]) Rački, Doc. 189.
[5]) Kukuljević: Jura regni Croatiae, p. II. v. I. 63., 68., 73.
[6]) Kukuljević, Jura p. I. v. II. 337.

Stoga je ban Ivan Erdedi na budimskom saboru samo pokazao, da vjerno čuva predaju otaca, kad je 1790. na saboru budimskom svečano prosvjedovao protiv uvadanja protestantskih sljedaba u Hrvatsku.

Nu prilike se promijeniše. U hrvatske se strane to s Turcima, to bježeći pred Turcima doselila sila nehrvatskoga a i neslovjenskoga življa s veće strane grčkoistočnoga zakona. Taj se živalj u Hrvatskoj pohrvatio. Mogao se i s Crkvom sjediniti, da nije bilo poznatih hrvatskih dobrotvora i prijatelja, koji crpu korist iz hrvatske nesloge. Dođoše i protestanti i Židovi. Još godine 1873. predloži dr. Marijan Derenčin, a sabor hrvatski zaključi, da se pozove zem. vlada: «da predloži zakonsku osnovu saboru o općoj ravnopravnosti vjeroispovijesti». Tome se zaključku protivi jedini dr. Rački, koji nije bio ni zastupnik. Zaključak saborski ostade u papiru. Nego i Židovi (1873.) i protestanti (1898.) dobiše ravnopravnost, koju su grčkoistočnjaci dobili još odavno prije. Godine 1906. primi hrvatski sabor interkonfesionalni zakon. Poznato je, da su tisuće hrvatskih katolika prosvjedovale protiv toga zakona, a na čelu dva biskupa. Zna se, kako su slobodni zidari bili naveli na tanak led jednoga crkvenog dostojanstvenika. A nismo zaboravili ni žalosne uloge, što ju je igrao jedan kanonik.

Nakon 10 godina iznese vlada pred sabor osnovu o priznanju islamske vjeroispovijesti u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Dne 6. ožujka 1916. bi ta osnova *jednoglasno* primljena i time zapečaćena krvava prošlost katoličkoga kraljevstva hrvatskoga i oskvrnjena borba od punih pet vijekova za sv. križ i za kršćansku prosvjetu. Najveća je sramota, što se među svećenicima, koji sjede u saboru i tobože zastupaju narod hrvatski, nije našao ni jedan, da prosvjeduje protiv one zakonske osnove. Prosvjedovao je jedini zastupnik pl. Hrvoj, koji je prigovorio visokim dostojanstvenicima crkvenim, svećenicima i predstavnicima dviju vjera, što ni usta ne otvoriše. Lijepo je razlagao sve, a na koncu, glasao — *za* prihvat vladine osnove!

Svećenici su se zadovoljili s tim, da svečano izađu iz sabornice tako je ostao vuk sit i koza cijela.

Ko će se čuditi dvama oporbenim svjetovnjacima, koji glasaše za osnovu, jedan držeć se nauke: «da je vjera stvar duševnosti. Svak neka ju slobodno ispovijeda, kako mu njegova duševnost i njegovo unutarnje čuvstvo nalaže»..., drugi stoga: «jer smo mi svi ljudi jednoga Boga... U tom se potpuno slaže koran sa naukom kršćanskom» — pa jer nauka islama o ljubavi nadmašuje svaku drugu...!! Gdje su bili svećenici, kada su te izjave padale u hrvatskom saboru? Drže li i oni zbilja, da je vjera *samo* «stvar duševnosti»? Drže li, da nauka islama o ljubavi nadmašuje svaku drugu, dakle i kršćansku? Svjetovnjake ispričavamo, jer ne poznadu ni kršćanstva, a kamo li islam. Nu svećenici će odgovarati pred Bogom!

Islam je dakle priznat i u srcu Hrvatske. Stvoren je zakon, kako reče zastupnik Hrvoj, za one, kojih nema. I zbilja u čitavoj Hrvatskoj i Slavoniji nema *nijednog* «državljanina» muslima. Kolikogod se mučili i naprezali govornici vladinovci i oporbenjaci, nije nijedan mogao opravdati zak. osnove. Ako su vladu poticali momenti politički i socijalno narodni, mogao je sabor naprosto tražiti, da se Bosna i Hercegovina sjedine s majkom Hrvatskom. Kako je islam u Bosni priznat, bio bi time priznat i u sjedinjenoj Hrvatskoj. U prvom se redu htjelo potkaditi Turcima, koji pomažu u borbi središnjim vlastima. Ali im se moglo potkaditi drukčije, a ne tako da hrv. sabor vrijeđa vjerske osjećaje kršćana.

U drugom su redu neki ter neki pokušali, hoće li im uspjeti katoličku Crkvu posve poniziti u Hrvatskoj. Ovaj je zakon samo početak, a ne promijene li se prilike, katolički Hrvati mogu očekivati još radikalnijih.

To nagoviještaju i dva vladina govornika, dašto zavijeno, između redaka. Jedan (— kome se inače i muškarci *udaju* —) okoliša ovako: «Meni pade na pamet, što je kod stvaranja konfesionalnog zakona tadašnji izvjestitelj govorio o tom pitanju. On je rekao, da bi trebalo tu stvar drukčije urediti, jer ako se dopušta prelaz iz jedne kršćanske konfesije na drugu, ako se dopušta prelaz s nekršćanstva u kršćanstvo, te bi to bilo pitanje i društva i državne snage, da se to uradi pravedno». Govorniku je kiselo grožđe, pa završuje: «zato u tu stvar ne ću dalje da diram». Drugi je govornik još oprezniji, pa ko nuzgredice spominje austrijski zakon od 1874. i ugarski od 1895. A ni ono o ženidbi nije na odmet.

Sve u jednu: regnum Croatiae nije više *catholicissimum*. Neko živo želi, da bude *acatholicissimum*. Hrvatski katolici neka budu na oprezu, jer supostat ophodi ričući kao lav i tražeći, koga će proždrijeti.

Odakle je čovjek?

Piše: **Dr. A. Alfirević - Split.**

---

1. Stari o tome. Važnost pitanja. Prirodoslovci.

Malo koje će pitanje zanimati ljude, koliko upravo ovo, odakle je sam ili kako se je pojavio na zemlji. Razlog je tome, što čovjek svugdje hoće da nađe zadnji razlog pojavama, posebno kada se to tiče njegove vlastite osobe. Ako je istinito, da smo u svemu po naravi filosofi (koji traže konačne uzroke), u ovom pitanju smo to u najvećem stepenu.

I stari su htjeli da odgovore na ovo pitanje.

Tacit pripovijeda[1]), da su stari Germani slavili u svojim pjesmama prvog čovjeka pod imenom «Tuisko» i taj da je izišao iz zemlje. Po Hesiodu je Prometej napravio prvog čovjeka iz zemlje (i Minerva mu je dala dušu), pak su zato Grci i zvali prvog čovjeka i titane da su iz zemlje rođeni (γηγένεις). Kod Egipćanâ bog Knef je također stvorio čovjeka iz zemlje. Ovid u Metaforzama (I) opisuje kaos svijeta, iz koga se pojaviše nebesa i zemlja i na njoj životinje, te napokon stvori bog i razumno biće — čovjeka. I Indijanci u knjizi «Višnu» iznose nauku, po kojoj je Brahma zapovjedio Višnu, neka stvori prvog čovjeka. Stari Perzijanci i Etruščani vjeruju, da je čovjeka stvorio iz zemlje bog. U opće starinske kosmogonije se vrte oko ovakove jezgre.

Nu sve to su pripovjesti i priče, koje u sebi ili suštini kriju

[1]) Germania, 2.

ovu ili onu istinu, ali naš razum traži nešto više i nešto točniji odgovor na pitanje o postanku čovjeka.

I moderni čovjek ima na to pravo.

Ta o tome pitanju ovisi, kako će čovjek pojedince upriličiti svoj intelektualni i moralni život. Sasma će se drukčije vladati u svagdanjem životu prema tome, kakovo će steći uvjerenje o postanku svojih pređa, dosljedno svome.

Životno je ovo pitanje.

Nije stoga čudo, što se baš tu i sukobiva naš kršćanski nazor s krivom znanošću. Ovaj priznaje, da je čovjek potekao iz ruku dobrog Boga i da je u nama dah Božji. Nu to čovječje dostojanstvo ne da mira mrziteljima kršćanstva i evo ih da ponize čovjeka do životinje. Pokazuju prstom na razvijenije životinje i nerazvijenije ljude i kliču od veselja, jer da nema razlike izmed nas i životinjâ; da smo samo stepen većeg razvitka. I Goetheov Faust to o sebi personificira.[2])

Ovu su nauku osobito širili socijalni demokrati, te je za to i postala nekako popularna i ako su nastupali protiv nje prvi učenjaci. Nije to nova nauka. Već je kod starih Grka učio Anakimandros, da je čovjek bio najprije riba, Empedoklu je postao čovjek iz kombinacije raznih djelova kod životinjâ. Slično nalazimo kasnije kod epikurejca Lucretius Carus. Links je početkom 19. vij. pisao, da je čovjek potekao iz Orang-Utana i bijelac da je izrod crnca. Najviše je doprinio fisiolog Thomas Henry Huxley proširenju nazora o životinjskom porijetlu čovjeka, kada se je 1847. otkrilo Gorillu, vrlo slična čovjeku. Carl Vogt, poznati zoolog, uze da svim silama širi misao o majmunskom porijetlu. U čas se pojavi mnoštvo materijalista, kao Hudson Tuttle, A. Büchner, Thomassen, Phil. Spiller, Jäger itd., koji svom žurbom uzeše da šire novu nauku. Nad svima se je istaknuo Ernst Häckel, profesor u Jeni. On uči kao sigurnu činjenicu, da je čovjek potekao od majmuna, u svojim djelima «Natürliche Schöpfungsgeschichte» i «Anthropogonie». Darwin u svojoj ili Lamarkovoj descendentalnoj teoriji[3]) nije bio ispočetka obuhvatio i čovjeka. Häckel je prvi tu teoriju prenio i na čovjeka i na neorganska bića. God. 1871. Darvin je objelodanio

[2]) Den Göttern gleich'ich nicht! Zu tief ist es gefühlt;
Dem Wurme gleich'ich, der den Staub durchwühlt.
Faust, I. dio, I. prizor.

[3]) The origin of species.

«Porijetlo ljudskog roda», te u uvodu hvali Häckelovu «Natürliche Schöpfungsgeschichte» i iznosi sličnosti izmed čovjeka i životinje glede instinkta, afekta, spominjanja, oponašanja, fantasije, čak razuma, slobodne volje, govora, ćudorednog čuvstva, savjesti i religioznosti.

Ovu nauku o majmunskom porijetlu uzeše osobito nasljednici Marxa, Engelsa i Bebela — socijalni demokrati — da popularizirju u skladu i u prilog svog materijalističkog shvaćanja o povjesti i cilju čovječjem.

Iza par decenija umirili se ipak nešto duhovi zanešenjaka, pak su učeniji mogli da pokažu nesigurnost darvinizma i to pomoću uspoređivanja čovjeka s majmunom.

Ovaj smjer naveo je pristaše darvinizma da se uteku raznim paleontološkim otkrićima. Pomoću evolucije u prošlosti htjedoše da dokažu faktični razvitak čovjeka iz majmuna.

Što ćemo na ovo?

Pred ovakovom činjenicom nužno je da pogledamo u nazor i bit *sadašnjeg* kao što i u prošlost prehistoričnog čovjeka; da vidimo rezultate prave znanosti sadašnjosti i prošlosti.

2. Sličnost i razlika izmed čovjeka i majmuna.

Tillmann Pesch u svome djelu «Die grossen Welträtsel» (II, str. 179)) sintezira raspravljanje G. H. Schneidera, koji ovako[4]) umuje: U čovjeku ima životinjskog kao u svakoj životinji: d a k l e nema u čovjeku ništa nego životinjsko, i svaka bitna razlika iščezava izmed čovjeka i životinje i jer se životinja skriva u čovjeku, skriva se zato čovjek u životinji.

Ovakov *saltus in concludendo* prave gotovo svi materijaliste i iz sličnosti pojava zaključuju čak na bitnu svezu. U velikoj želji da nađu čovječje porijetlo u životinji lako preskaču eto pravila logičnog mišljenja, suđenja.

Koje su to sličnosti izmed čovjeka i životinje?

Jesu li te, što čovjek gradi kao i dabar kuće, da živi u državi kao pčela, da pjeva kao ptica, da rado ratuje poput mravi itd.?

Ove su sličnosti manje vrijedne. Glavne su one, što ih ima čovjek sa životinjom sebi najbližom. To su majmuni zvani antropoidi.

[4]) Der tierische Wille.

Ljudi i antropoidi[5]) imadu:

1. oči sprijeda,
2. uski nosni pretinac, nosne otvore prema dolje otvorene,
3. kralježnicu s 4-5 kralježnjaka,
4. sve vrsti zubi, u sve 32.
5. jednostavnu placentu, te
6. nemaju repa.

Nu postoje ove razlike:

1. Čovjek idre uspravno[6]) i stupa na potplat, dočim antropoidi teško idu po zemlji i stupaju na četvero i jesu životinje za uspinjanje. Čovjek diže svoj pogled k zvijezdama na nebu.

2. Čovjek ima na gornjem dijelu tijela ruke, na donjem noge.

3. Ruke su kod čovjeka kraće nego li noge. Kod antropoida je obratno.

4. Čovječje je tijelo gotovo bez kose, kod antropoida većinom obratno.

5. Lubanja čovječja je okrugla i odgovara obliku moždana s malenim izdubinama. Kod antropoida je ravna, zaoštrena u obliku čunja ili piramide (Orangutan), s velikim izdubinama, i ne odgovara obliku moždana, s velikim košćanim grebenom (osobito kod Gorile), sa sasma jakim, nadutim krajevima očnih šupljina.

6. Kod čovjeka je prostor u lubanji znatno veći nego li kod antropoida: kod najnižeg čovjeka (Vedas) još je preko 1000 ccm, inače oble 1350 (žena) i 1500 (čovjek), kod muškog Gorile oblo 500, kod ženske 450, kod čovjeku sličnog antropoida, Šimpanse 420 dosljedno 390 ccm.

7. Čeljust kod čovjeka uzmiče natrag, te je stoga i vidni kut velik, 70-90 stupanja; kod antropoida su čeljusti ispružene i vidni kut u odraslom stanju ne prelazi 56 stupanja.

8. Čovječje su žvale bez praznine i kutnjaci su maleni kao uopće i zubi. Kod antropoida izmed rezaćih zuba i kutnjaka gornje vilice nalazi se šupljina, u koju pristaju jaki donji kutnjaci.

[5]) Dr. Dennert, Bibel u. Naturwissenschaft, 174.

[6]) Ovid, Metamorph. I. 84.

S. Toma Akv. veli, da čovjek nosi u vis glavu stoga, jer je ova sredstvo mišljenja (Summa theol. 1, q. 96, a. 3).

9. Donja čeljust kod čovjeka je kratka i ima naprijed pruženi podbradak. Kod antropoida je duga i bez podbratka.

10. Čovječji moždani su relativno mnogo veći, teži i imaju dublje brazde nego li antropoidi.[8])

11. Lični dio lubanje je kod čovjeka malen i veoma kratak, te je na nj čvrsto nasađeno pokrilo moždana i stoga su veđe ravne. Kod antropoida je taj dio dug, oštar i odaljen od moždanskog pokrila, te su stoga i veđe duboke.[9])

12. Čovjek ima dvostruki prigib lubanjine base, što je u uskom savezu s cijelim rasporedom tijela i omogućuje uspravni i raznovrsni hod. Kod antropoida toga nema.[10])

13. Čovjek govori[11]) artikulovano, antropoid ne.

Svojedobno je Huxley, za njim posebno Häckel i Vogt omalovaživao razliku čovječjih nogu i majmunskih stražnih ruku time, da i kod novorođene djece najrazvijenije race palac na nozi stoji u odnošaju prema prstima kao kod majmunove noge i po tome da nema razlike izmeđ ruke i noge i da ih jednako upotrebljavaju. To ne stoji i nemože se navesti konkretnih dokaza, kako je još g. 1875. uvjeravao Gerland.[12])

---

[8]) S. Toma Akv. već u svoje doba ističe, da čovjek ima relativno najveće moždane. S. th. ib. — Selenka je dokazao, da dijete u doba mliječnih zubi imade u lubanji prostora 1200-1300 cem., dočim Šimpanze ima samo 345 cem. — Huxley je tvrdio (Häckel je opetovao), da postoji lagani i neznatni prelaz izmeđ lubanje majmunske i čovječje. Aby u svome djelu «Die Schädelformen» iznosi, da je visina lubanje mozga kod kune 35, gorile 82, pithecus Satyrus 98, dočim je kod čovjeka najniže (Kongo) 123, srednje 146. Za 63 (od 35 do 98) je kod životinja je sve ispunjeno barem jednim uvorkom, dočim je drukčije kod čovjeka. Tu je skok 48 po sto ili barem 25 po sto. Huxley tvrdi i to, da je Gorilla bliži čovjeka, nego li svojoj najbližoj rodbini. To nije istina, jer je udaljen od srednjeg čovjeka za 64 ili od najnižeg 41, te je po tome gorila udaljen od čovjeka kao blizu i od kune, a od njeje barem tako udaljen kao od lava. — Alfred Russel Wallace veli u «Contributions to the Theory of Natural Selection» (London 1871.), da bi divljāk morao imati moždane samo nešto razvijenije od majmunovih, kad bi on poticao od majmuna. Dočim što vidimo? Da samo nešto zaostaju za onim filosofa. — I Vogt zlo čini, što uspoređuje glavu idiota s onom majmuna, jer glava idiote nije normalna, nego bolesna.

[9]) Dr. Dennert, O. cit. 176 ff.

[10]) O stvari je pisao Lucae već u Archiv für Anthropolie VI.

[11]) Kant reče, da bi odmah sišao s konja, kada bi ovaj progovorio: «Ja jesam».

[12]) Anthropologische Beiträge, Halle 1875. — Isto jamči za Indijance u dolini Amazone D. von Schütz, Das exacte Wissen der Naturforscher,

Uvažimo li sve postojeće fisiološke razlike, mora se kazati, da čovjek nadvisuje bitno majmuna.

3. Nije li majmun potekao od čovjeka?

Kada ko hoće previše da ističe sličnosti izmeđ čovjeka i majmuna i iz te sličnosti da zaključi e je čovjek potekao iz majmuna, može se odvratiti, da je valjda majmun potekao od čovjeka. U potvrdu ovoga evo par riječi.

Egipćani u srednjem vijeku daleko su zaostali za kulturom svojih pređa. Mexikanci jamče, da je prije otkrića Amerike kod njih bio kud i kamo viši stepen kulture. Amerikanski Indijanci su uopće sada u degradaciji. Eskimljani su bili prije kulturan narod. Nijesu li i stari Rimljani u doba seobe naroda bili nisko spali s one kulturne visine, koju su pokazivali pod Oktavijanom? Jezici otoka pacifičnog oceana pokazuju veću srodnost nego li talijanski i španjolski. Ne znači li to, da su se ti narodi brzo raširili po tako ogromnoj geografičnoj širini? Nu ne znači li to također, da su ti narodi raspolagali kulturnijim sredstvima općenja nekoć nego li to imadu sadašnji divljaci potomci njihovi? Na istočnim obroncima peruanskih Anda živu «Lorenzo» indijanci, koji se služe ratilima kao u kameno doba i pile stabla kamenom. I ipak su oni potomci civiliziranih indijanaca, koji su g. 1742. pobjegli iz kolonija Huanuco, jer su ih Španjolci gore zlostavljali nego li robove. Ti divljaci ne opće ni s bjelcima i sebi sličnim plemenima, goli su. U nestašici željeznog alata prisiljeni su eto da se posluže kamenom.

Povjest dakle poznaje degradaciju u kulturnom pogledu i kod narodâ i kod pojedinaca. Ako nadodademo, da imade i dandanas idiotâ i psiholoških luđaka i da nam o mnogim dekadencama govori patologija, onda se nećemo čuditi jednome prirodoslovcu Nagleru, što je početkom devetnaestog vijeka učio da su majmuni «preobraženi ljudi», kako to drže i Arapi (da je naime Alah prokleo nekoje ljude i prometnuo ih u majmune).

Mainz, 1878. str. 186. — Što je moglo potaknuti, da majmuni siđu sa stabla (gdje su se hranili njegovim voćem i tako su sigurni bili) i počnu hodati po zemlji, na kojoj su bili izloženi napadajima svih mogućih grabežljivih životinja? pita opravdano K. E. Baer. (Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften II (1876.), 326.

Ovako može opravdano zaključiti svaki darvinista ili Häckelijanac, koji neće da priznade razlike izmeđ čovjeka i majmuna. Tako bi morao on zaključiti, kada ne bi *a priori* i bez dokaza vjerovao u svoj dogmatski aksijom, da se je čovjek razvio iz majmuna, pak zato neće da vidi druge logike do svoga silogizma, kojim hoće hotimice da dođe do zaključka, da se je čovjek razvio iz majmuna i da se sve savršeno razvija iz nesavršenijeg bića. Tu se obistinjuje: *Pro ratione stat voluntas!*

4. Što kaže psihologija?

Sve kada bi se i sutra dokazalo pomoću paleontologije, da je otac čovjeka majmun, to još ne bi značilo, da je čovjek razvijeniji majmun višeg stupnja. Za pravog mislioca ipak bi vrijedio čovjek ono što i jest, t. j. razumno biće, pak kada bi se i otkrilo i doskora u središnjoj neistraženoj Africi vrst majmuna, koji imaju razum, ili vrst razumnih ljudi, koji su u tijelu jednaki gorili ili čimpansi ili nekome antropoidu. Važno je, što nam znanost jamči, da postoji i glede tijela i naravi silni jaz izmeđ čovjeka i majmuna. Nu još je važnije, što zamjećujemo kod čovjeka psihološke pojave, koje taj jaz prave upravo nepremostivim.

Psihološke razlike su velike izmeđ životinje čovjeka:

a). Životinje pokazuju veselje, ljubav, strasti, čuđenje, znatiželjnost, nagon oponašanja, pamćenje. Životinje po tome smijemo promatrati kano kakove mašine ili automate, kako ih je svojedobno Descartes krivo[13]) proglasio. Isto tako krivo imade od modernih A. Bethe, koji mrave, pčele i uopće nekralježne životinje proglasuje automatičnim refleksnim mašinama. Kako griješe per excessum Buchner i svi, koji čak mravima pripisuju razum, tako i ovi griješe per defectum. Srednji put već Aristotel poznavao kao i moderni Lubbock, Forel, Emnesy, M. Wagner i Wasmann. Bethe iznosi u prilog svoje tvrdnje kao glavni dokaz, što ništa ne nauče[14]) životinje. Pastiri, naprotiv

[13]) Omnes brutorum actiones iis tantum similes sunt, quae sine ulla ope mentis in nobis fiunt. Unde concludere cogimur, *nullum plane* in ipsis principium *motus* a nobis cognosci, *praeter solam dispositionem organorum* et continuum affluxum spirituum, qui a calore cordis sangvinem attenuantis producuntur. (Resp. ad obiectiones quartas. — De methodo, n. 5).

[14]) Cfr. Gutberlet, Der Kosmos, str. 500-1.

znadu nam mnogo toga kazati, kako ovce razume i veseli i umiljati i ljutiti glas svog čuvara. Što nam ne bi pripovjedili lovci o svojim vjernim pomagačima, psima. J. Römer je 10 godina promatrao kućnu mačku i konstatirao je petnaest raznih glasova mačke, koji su odraz njezine nutrnjosti. Wasmann je petnaest godina proučavao mrave i dokazao je da nijesu refleksne mašine i obara krivi aksiom životinjske psihologije: «Kriterij je inteligencije naučiti pomoću individualnog iskustva». Na koliko se načina nešto nauči?

I. Samostalno se nešto nauči: 1. Pomoću instinktivnog vježbanja prirođenih refleksnih mehanizama. N. p. ovako se nauče životinje ići. 2. Životinje stiču nove individualne načine djelovanja pomoću samostalnog ćutilnog iskustva. N. p. tako mravi upoznaju nove gostove, čiji miris ispočetka raspolaže neprijateljski. Svojim ustima se dotiču Haarbüschel des Käfers i nauče da je i trpe ga (ćutilno pamćenje). 3. Pomoću ćutilnog iskustva i inteligentnog zaključivanja od prеđašnih na nove okolnosti (ćutilno pamćenje i istinita inteligencija). II. Pomoću tuđeg upliva se nauči: 4. Uslijed poticaja oponašajućeg nagona sa strane tuđeg primjera. 5. Uslijed dresure, kojom čovjek drugim ćutilnim bićima utisne prema svome inteligentnom nacrtu nove asocijacije predočivanja i osjećanja. 6. Uslijed inteligentne pouke (poduka), pri kojoj inteligentno biće podučava drugo biće, da stvori ne samo nove asocijacije predočivanja, nego i nove zaključke i prеđašnjih spoznaja. — Iz ovoga slijedi: 1. *Samo kod čovjeka* nalazimo svih šest oblika učenja. Kod životinja nalazi se ili samo prvi ili prvi i četvrti ili prvi, drugi, četvrti i peti zajedno. 2. Kod mravi kao i kod viših može se dokazati da postoji istinito prvi, drugi, četvrti i peti oblik. Drugi i peti oblik je kod viših životinja u višem stupnju nego li kod mrava. 3. Treći i šesti oblik dokazuje da se kod učećeg nalazi prava inteligencija. 4. Pošto se treći i šesti oblik ne nalazi kod životinja, i nema time nikakova dokaza o «inteligenciji» životinja. 5. «Učiti pomoću ćutilnog iskustva» nemože se postaviti kao kriterij ćutilnih kvaliteta (Bethe), jer prvi i četvrti oblik učenja ne temelje se na ćutilnom iskustvu individuuma, ali ipak prepostavljaju već postojeću moć jednostavnog ćutilnog osjećanja i jednostavne ćutilne spoznaje.

b.) I po strastima se razlikuje čovjek od životinje. Životinja ima stalne granice u svojim strastima, dočim čovjeka unište

strasti, ako se ne nametne svojim razumom. U čovjeku dakle narav je glede strasti sasma drukčija, te bi baš ta narav čovjeka upropastila, uništila bi vas ljudski rod. Tu se nešto nameće u čovjeku (ako nije luđak), da to spriječi, da u čovjeku ne živi životinja pustopašica i slobodno po sklonosti.

c.) W. Heacke, inače dobar zoolog, pripovjeda, kako makis ljube dim duhana, te ako im nekoliko puta puhneš dim duhana spram nosa, toliko im je to ugodno, da je poznije dosta da puhneš u nje i oni pokažu na koži ugodno gibanje. Nijesu li tu životinje iz iskustva stvorile *općeniti* pojam? Ovako krivo zaključuju afirmativno mnogi životinjski psiholozi. Drugo je asocijacija predočaba, a drugo je stvaranje općenitih pojmova. Kod životinje je samo ćutilna spoznaja, čuvstveno osjećanje, sjetilna predodžba, sjetilno pamćenje i čin sjetilnog poželjenja. Tu nema *apstrahiranja,* jer bi inače imale mišljenja, dosljedno suđenja i ne bi spomenute životinje pokazale ugodno gibanje na koži, ako im uistinu ne bi i puhnuo duhanskim dimom. Apstrahiranje je plod mišljenja, mišljenja nema bez spoznaje o odnošaju učinka i uzroka. Ta što radimo apstrahiranjem? Individualne oznake n. pr. narodnosti i jezika kod Evropejca odstranjujemo i zadržimo samo zajedničke oznake i tako apstrahirajući dolazimo do stvaranja općenitog pojma o Evropejcu. Tu nijesmo spojili pojedine predodžbe pojedinih narodnosti, jer to ne bi bila apstrakcija, nego asocijacija (udruženje) predočaba. — Kako je W. Haacke pravio pokus kod makis, pravio sam kod jednog trajnog luđaka. Isti je rezultat bio. Ipak niko neće reći, da taj trajni luđak sudi, umuje ili da je svijestan odnošaja između učinka i uzroka.

Suditi, umovati, od učinka zaključivati na uzrok, stvarati opće pojmove može samo razuman čovjek. Materija, organska i anorganska, ima svoje fisikalične i kemične zakone i podvrgnuta je nekom višem nutrnjem gospodujućem principu; biljka ima svoje nutrnje zakone i nutrnju vrhovnu *dominantu* (kako bi rekao Ranke) ili organiziranu dušu (dakako nerazumnu) instinkta; životinje imaju sve to i suviše pamćenje na temelju iskustva (što upotrebe od jednakog na jednaki ili od sličnog[15])

[15]) Konj razlikuje svog gospodara od drugih ljudi, psa koji ga vazda prati od drugih, ali vazda kao dva *individua* različita radi svojih vanjskih oznaka,*ne* jer spadaju posebnoj *vrsti*. Kada dovikneš pasu «Mačka» i uckaš ga da je potraži, skače po sobi i ako mačke nema, jer je ona riječ u njegovim moždanima pomoću asocijacije predočaba izazvala predoždbu stalne mačke.

na slični slučaj). Razumni čovjek ima nešto više; ima razum, kojim nadvisuje sve u prirodi. Ako odgojem i školovanjem nedođe ovom čovjeku opširni kvantitet i izvrstan kvalitet kulture, diže se visoko, pak pripadao taj čovjek i plemenu najniže izobrazbe, te ne vrijedi tvrdnja Büchnera[16]), da je manja razlika duše između više životinje i divljaka nutrnje Afrike nego li je između duše evropejskog učenjaka i spomenutog divljaka.

Rekoh: Kada bi životinja imala razum, onda bi imala i općenite pojmove. Ali onda bi znala za odnošaj između uzroka i učinka, izabirala bi razna sredstva prema cilju. Divljak prouzrokuje vatru trenjem drva o drvo ili udaranjem kamena, te i uzdrži tu vatru nanoseći gorivo. I najrazvijeniji majmun zimi se rado grije, ali nezna da vatru pridrži ili kuhanjem da prigotovi bolje jelo.

Nu ne pokazuju li životinje ipak nekoje radnje, pri kojima očevidno spoznaju odnošaj između cilja i sredstva, uzroka i posljedice?

Učenjaci, materijalistički, koji hoće silimice da počovječe životinje, iznose sijaset primjera u prilog životinjskog razuma. Pošto sam drugdje[17] o tome pisao, ovdje ću na te primjere opaziti u kratko: 1. Životinje poznaju ljekovite trave bez medicine, riješavaju vazda jednako mehanične i matematične teške probleme vazda jednako.[18]) 2. Mlade životinje bez iskustva rade kao i stare, bilo to u pravljenju gnjezda, selenja, hranjenja mladih itd. 3. U umjetnim djelima nemaju napretka, dapače često besmisleno (n. pr. stare ptice hrane mlade, da ih iza periode hranjenja puštaju pomrijeti n. pr. u kavezu). 4. U svojim instinktima glede hrane, obrane, podržanja svoje vrsti na zemlji i slično imaju isto kao i čovjek. I ipak čovjek te čine može obavljati i bez ikakova sudjelovanja razuma ili svijesti.

d.) Nekoji darviniste pripisuju i životinjama estetiku i moralno čuvstvo. Kada bi životinje bile svijesne *estetičnih* pravila, onda bi to značilo, da imaju razum. Nu i dijete bez svijesti i ra-

[16]) Das Künftige Leben u. die moderne Wissenschaft, str. 109.

[17]) Hrvatska Straža, g. 1906, str. 149-158.

[18]) Amerika i Evropa su odijeljene već iz terciarne periode. Iz jednog kontinenta nijesu se *mravi* uselili u drugi iza odijeljenja ili predali jedni drugome svoje instinkte. Dakle su ovdje i ondje posjedovali državnu i ratnu uredbu pred tsućama ili milijunima godina. I ipak ne pokazuju da su uičemu popravili ratnu svoju taktiku. Cfr. Gutberlet, Kosmos, str. 534.

zuma n. pr. rado se kiti, kako se rado i pere, jer mu to prouzrokuje ugodnost u osjećanju. Nu ugodnost u osjećanju, pak poticala ta od oka ili ma koga ćutila, ne dokazuje, da to shvaća razum kao neke estetske zasade. Ovo zadnje, ne isključujući i prvo, nalazimo kod čovjeka. Ptica gradi i kiti gnjezda, podvrgavajući se nekoj u sebi neodoljivoj sili, jer bi inače svaka ptica u svome estetskom shvaćanju, recimo poimanju, napredovala i usavršivala se. Nu sva estetska čuvstva i izrazi istih ostaju kod ptica kao i kod svih životinja vazda ista i ako su raznovrsna. Ko hoće da pripiše životinjama razum, jer imaju estetska čuvstva, morao bi dokazati, da životinje nemaju samo čuvstva sjetilne ljepote, nego i čuvstva, koja prate nadsjetilne pojmove (n. p. o zlatnom rezu itd?). Ovo nije niko pronašao kod životinja, niti ma jedan psiholog životinja to otkrio. Uzvišena estetika i po tome *viša estetička čuvstva* su svojina čovjeka.

Nadalje darvinisti pokazuju, da postoji i *moralno čuvstvo.* Nu pri tome, kako je jednom rekao Pio IX, povratimo riječima pravi smisao.

Što je ćudoredno kod ljudi, svi znamo. Nu ćudorednost se nemože pomisliti bez dužnosti, dužnost bez slobode, slobodu bez razuma. Nu životinje ne pokazuju nikakve slobode: živu, rade, brane mlade, čuvaju zajednicu, ubiju druge itd. sve po nutrnjoj nuždi, koja se nalazi u organizmu. Dapače kada bi za visinu shvaćanja bilo mjerilo ćudoredno čuvstvo, mravi i pčele bi čovjeku bile bliže preteče nego li majmuni. — Herbert Spencer je jednom promatrao, gdje veliki pas napao drugoga i ovaj ga je time učinio neškodnim, što ga je pograbio za nogu i tako ga držao. Pri ovome dovikuje Spencer: «Bolje ne bi učinili ni mnogi kršćani!» Nu jeli tu svijesti? Na to Spencer ne odgovara, kako ne kaže, da li su ljubav, posluh, vjernost, blagost itd. kućnih životinja u svijesti iste. Tu Spencer kao i Büchner i Marschall vide kod životinje svoje želje i svojevoljno im pripisuju svoje nazore.

e.) Ocean dijeli Evropu od Amerike. Svak stoga veli, da su to dva odijeljena kontinenta. I životinju dijeli od čovjeka-*jezik.* Na kosturu, u moždanima, kod embriologije ili geologije valjda će haeckeliste naći koju prividnu točku u potvrdu svojih tvrdnja, ali u jeziku toga nema.

Što je jezik? Skup riječi. Riječi su konvencionalni znakovi

za predmete, pojmove, jer stvari prije spoznajemo[19]) i onda ih tekar označujemo. Zato je razum (moć spoznavanja, predmeta, suštine mu i odnošaja) otac jezika. Stoga se riječi mijenjaju, razvijaju, gube i nove stvaraju prema boljoj i široj spoznaji.

Životinje naprotiv imaju vazda iste, unaprijed stalne[20]) glasove osjećanja n. pr. gladi, spolnog života, pogibelji, ugodnosti i neugodnosti itd. prema svojoj vrsti. Nije tobožnji nerazvoj grla uzrok što životinje ne govore, jer bismo naučili barem papigu da govori razumno. Ali nema govora, gdje nema mišljenja; gdje nema što da se kaže, a nema šta da se kaže, gdje se ne misli[21]) i spoznaje stvari u uzročnoj svezi.

f.) Aristotel promatrajući istinu veli da bi to bilo vrijedno života kroz čitavu vječnost. Plato zove sretnim čovjeka, koji može promatrati ljepotu i dobrotu. Arhimed je kod ovoga proučavanja zaboravljalo na okolinu, jelo i pilo. Pitagora je hekatombu žrtvovao, kada je otkrio poznatu svoju poučku. Napoleon je pri proučavanju svog strategičnog plana zaboravljao na sve drugo. Secchi je čitave noći probdio u računanju i ne bi se sjetio.

Što nam sve ovo pokazuje?

Da se čovjek u svojoj hlepnji diže iznad materije; nematerijalnost da je život njegova uma i *volje.*

[19]) Illud intrinsecum animae nostrae, quod significatur voce exteriori cum verbo nostro, verbum vocatur. Utrum autem prius conveniat nomen verbi rei exteriori voce prolatae vel ipsi conceptui animae interiori, nihil refert ad praesens. Planum tamen est, quod illud, quod significatur interius in anima existens, prius est, quam ipsum verbum, voce prolatum, utpote causa eius existens. S. Toma, Opusc. 13. De differentia divini verbi et humani.

[20]) S. Toma veli: «Manifestatio sive enuntiatio est rationis actus conferentis signum ad signatum. Etsi bruta animalia aliquid manifestent, non tamen manifestationem intendunt, sed *naturali instinctu* aliquid agunt, ad quod manifestatio sequitur» (Summa theol. 2, 2, q. 110, a. 1).

[21]) H. E. Ziegler, sveuč. profesor, u svome govoru «Ueber den derzeitigen Stand der Deszedenzlehre in der Zoologie» (str. 28) misli da je zatrpao ocean, koji dijeli čovjeka i životinju, ovom frazom: «Jelen je u svojti s kozletom i ipak onaj ima velike rogove i ovaj malene, tako čovjek i životinja mogu biti srodni i onaj imati veliki i ova maleni razum». Po zdravoj logici usporedbe ništa ne dokazuju, nego olakućuju dublje shvaćanje onoga, čemu je utvrđeno da postoji. — Tako ne vrijedi ni ona usporedba, gdje tobože svi ljudi ne pjevaju i ako govore. Ne vrijedi, jer govor i pjevanje ne idu skupa, kako naprotiv idu misao i govor. Ptice pjevaju i ne misle, jer bi napredovale.

Postoji u nama nutrnja moć, kojom kažemo slobodno o svakom predmetu: *Hoću, neću!* Ovo je činjenica, koju nemogu porušiti ni učenjaci sa svojom teorijom ekvivalencije. Čovječanstvo, njegovo iskustvo, svijesno i praktično iskustvo jamči o toj činjenici, pak i onda, kada se veli da u stalnim životnim prilikama (statistika) redovito mnogi rade ovako ili onako. Rod ljudski više važi, nego li hipoteze iz učenjačkih soba. Još, da postoji u nama slobodna volja jamči nam narav čovječja, dosljedno ona ista «mati» priroda, koju toliko obožavaju materijalistički darviniste. — Isto je tako činjenica, koju nemože niko zanijekati, da svojom slobodnom voljom gospodarimo i nad svojim životinjskim nagonima. Kada bi volja bila neka organična, a ne duševna moć, to ne bi bilo moguće. Nu volja može se suprostaviti svim silama prirode. To nam izmed ostaloga svjedoče i samoubojstva i antropofagija, jer životinje niti sebe ubivaju niti jedu (izuzevši neke životinje, gdje bi inače od gladi poginule). Bez uzvišenog shvaćanja jeli mogao Rafael naslikati Atensku školu? Ne. Tako ni čovjek bez slobodne volje ne bi mogao pokazati pred dužnošću heroizam ili čak mučeništvo. Čovjek bez slobodne volje ne bi bio kadar, da pohvali požrtvovnost, nevinost, dobrotu; da prizna tuđe zasluge. Ko je pak na svijetu, da ne bi barem zaželio,[22]) neka bi nestalo iz ljudskog društva nepravednosti, strasti itd.? Nema ga u praktičnom životu.[23]) Zato i Rousseau proglasuje kao treći artikul vjere: Čovjek je slobodan u svome djelovanju.

Zaključimo o volji ono, što veli kod Platona[24]) o duši Sokrat prije svoje smrti: Kada bi volja bila produkt tijela, morala bi se ona njemu vazda pokoravati i nikada ne zapovjedati.

Zaključimo na temelju svih psiholoških navedenih pojava, da čovjek nije sama materija ili razvijenija životinja, nego da je u nama nešto božanskog ili kako je rekao sv. Pavao (navodeći grčke pjesnike Aratusa i Kleantesa): Mi ljudi božanskog roda.[25])

---

[22]) Ovdje vrijedi Ovidovâ: Video meliora, *proboque*, deteriora sequor.

[23]) Viktor Cathrein u svojem djelu *Moralphilosophie* (I, 38-9) navodi više filosofâ, koji u teoriji zabacuju slobodnu volju i ipak su u praktičnom životu za nju.

[24]) Phoedon, p. 94.

[25]) Djela apoštolska, 17. 28 (Aratus, Phaenomena v. 5; Kleanthes Hymn. 4).

Ovo nam kaže sadašnjost čovjeka i životinje.
Nu što kaže prošlost?
Na ovo upitajmo

5. Što kaže paleontologija?

Povjest naše zemlje obuhvaća tri razdoblja: stara, srednja i nova perioda. U pradobi nema živućih bića (azoično doba), u staroj dobi nalaze se biljke i životinje osim sisavaca (paleozoično doba), u srednjoj dobi (mesozoično doba) nalazimo mnoštvo silnih reptilija, u novoj dobi nalaze se sisavci i ova perioda dijeli se u: terciarno, ledeno i sadašnje geološko doba.*)

---

*) Za lakši pregled, kako su se razna živuća bića pojavila na zemlji i kako se dijele naslage naše zemlje, pokazuje nâm ova tabla, koju donosi Dr. A. Schmitt (Das Zeugniss der Versternerung gegen den Darwinismus, str. 121):

Kvartarno doba:	Alluvium:	Sadašnjost.
	Diluvium:	Pojava čovjeka (bez preteča).
Terciarno dobâ:	Mlado terc. d.:	Pliocän.
		Miocän.
	Staro terc. d.:	Oligocän.
		Eocän. Viši sisavci pojavljuju se odmah u više redova pocijepâni.
Mesozoikum (ili Sekundarno doba.):	Kreda	viša
		donja
	Jura:	(Mahu ili) bijela Jura
		(Dogger ili) sijeva Jura
		(Lias ili) crna Jura. Pojava pticâ.
	Trias:	Keuper. Prve pojave nižih pjevačica.
		Pješčanik.
		Ljušturasti vapnenac (Muchelkulk.
Paläozoikum ili Primarno d.:		Perm. Pojava reptilijâ.
		Karbon. Pojava amfilija.
		Davon. Prvo cvijet doba ribâ.
		Silur. Prvi tragovi riba.
		Kambrium. Tragovi svih životinjskih odjela izuzevši hrptenjačnjake.
		Kralježnaci: Osobito često: Trilobiti i brachiopodi.
Archaikum ili Azoikum:		Präkambrium (Algomkium). Radiolarsa.

Ako nađemo čovječji kostur u naslagi zemlje iz terciarne periode, možemo li kazati sa sigurnošću, da taj čovjek potječe iz te periode, dosljedno da je u njoj živio?

To je teško pitanje. Ta ako je iz ledene periode čovjek nešto dublje ukopan, eto lako se možemo prevariti u prosuđivanju. I uzaludu ćeš tražiti organične supstancije u tim kostima pri takovoj starini. I radnici te lako mogu prevariti, osobito ako im obećaš nagradu. Uz to životinje ili žile stabala te kosti mogli su zavezati ili preurediti pomoću svojih kemičnih tekućina i lako se možeš prevariti, da je čovječji kostur nekoć drukčiji bio nego li danas.[26])

Ovo spominjem, jer malo u kojoj znanosti žalibože ima fantasija toliko otvorena i slobodna polja kao u paleontologiji.

Po današnjim iznalascima nije se našlo (barem sa sigurnošću) čovjeka iz tercijarne dobe[27]) nego iz diluvijalne[28]) (po Bumulerovu 11-13.000 godina, po Nieschu 20.000 g.). Taj čovjek je kulturan, jer se je našlo kod njega slika, rezbarija, sprave i t. d.; poznavao je vatru. Nu ima li u zemlji takovih ljudskih kostura, koji pokazuju prelaz iz ma koje vrsti majmuna?

U Neanderthalu kod Düsseldorfa našli su jedan kostur i dva druga u špilji kod Spy u Belgiji. Schwalbe i Klaatsch vele, da je to prelaz majmuna i čovjeka; drugi nadodaju, da je čovjek u Spyu hodio skučenim koljenima kao gorila. Dubois je na Javi otkrio *Pithecanthropus erectus,* Gorjanović krapinskog čovjeka.

Da ogledamo malo pobliže ove uzorke!

Fühlrott je otkrio neanderthalskog čovjeka. Nu žalibože radnici su već bili izbacili i zemlju i kosti i djelomično su bili porušili dio ležaja, kada je on stigao na lice mjesta. I tako niko nezna, jesu li kosti nađene u zemlji, kada su živjeli stari mamiferi. Sva je važnost neanderthalske lubanje u tome, što se je odmah ispočetka tvrdilo, da su je našli baš u toj periodi. Kosti nijesu nađene u zatvorenoj ili odijeljenoj pećini, nego u prodolu na obronku brda. Kroz taj prodol ulazila je voda i odnoseći zemlju otkrila je raznih stvari. Gdje su te kosti nekoć bile, niko

---

[26]) Dr. Bumüller, Aus der Urzeit des Menschen, str. 5-6.

[27]) Cfr. Dr. Bumüller, O. c. str. 9.

[28]) Prof. W. Branco, ravnatelj instituta geologije i paleontologije u Berlinu, rekao je g. 1901. na internacionalnom kongresu zoologije te riječi. Branco je u pitanju uvađeni specialista.

nezna. Zato su i nekoji učenjaci pitali: «Nije li nad prodolom bio kakav grob?» Ovo treba naglasiti, jer se pokraj kostiju nije našlo ništa iz diluvijalne dobe.[29]) Bez ikakove posebne zasluge neanderthalske lubanje je ovita nekim posebnim nezasluženim nimbusom. Po Fühlrottu nađeni su dapače u diluvijalnoj naslagi kod neanderthalskog čovjeka dva *steinbeil* iz mlađe kamene dobe. I po tome — primjećuje Bumüller[30]) — imamo barem neki oslon, da je taj čovjek iz neolitske periode. To je u tome pisanju jedino nešto pozitivno. Napokon Virchow jamči, da i dandanas više ljudi u Friziji imaju lubanju kao Neanderthalski čovjek! Macnamara godine 1903. u «Archiv für Anthropologie» objelodanio nacrt lubanje australca današnje dobe i usporedio je s lubanjom neanderthalskog čovjeka i malo se razlikuje od druge; dapače nacrtom lubanje Engleza našeg savremenika i ova se lubanja mnogo razlikuje od obiju prvih. U jednom drugom nacrtu usporedio je lubanju brochikefalnu starog laponca s lubanjom dolihokefalnom australca i dolihokefalnom lubanjom Neanderthala. I tu je manje razlike između ovih zadnjih, nego li je obojice s lubanjom laponca. I ipak su laponci i australci iste sistematične vrsti.[31])

Nizozemski vojnički liječnik *Dubois* našao je na Javi kosti bića, koje je nazvano Pithecanthopas. Virchow je na to upozorio, da bedro izgleda čovječje, ali kalota lubanje da je majmunska, te bi se konačni sud mogao izreći, kada bi se našao potpuni kostur. Macnamara[32]) je usporedio ovu lubanju s današnjom čimpanze i našao je, da se ova razlikuje jedino u veličini. On iz toga zaključuje, da pripadaju istoj obitelji.

Blizu Krapine otkrili su pećinu i tu otkrili t. zv. krapinskog čovjeka. Profesor zagrebačkog sveučilišta Gorjanović-Kramberger kao toliki drugi izjaviše, da se lubanja tog čovjeka ne razlikuje od današnjeg čovjeka. Iza posjeta Klaatscha (koji hoće silimice da nađe preteču razumnog čovjeka) u Zagrebu promjenio je mnijenje i uspoređuje krapinskog čovjeka s neanderthalskim. Posebnog pobijanja ne treba, jer kada bi ovo zadnje mnije-

---

[29]) Ovo su riječi Virchowa. Cfr. Ranke, Der Mensch, II. 485 (2).

[30]) O. c., str. 57.

[31]) Wasmann, La biologia moderna (prevod Gemelli), 446-7.

[32]) Kraniologischer Beweis für die Stellung des Menschen in der Natur «Archiv f. Anthropolie» XXVIII (1903) 349-360. — I Wassmann u svojoj biologiji prenosi nacrt usporedivanja.

nije Gorjanovića, a ne prvo, bilo ispravno vrijedila bi o krapinskom čovjeku usporedba, koju je iznio Macnamara, t. j. ni krapinska lubanja nije različita od lubanje živućih ljudi.

U Spyu u špilji nađoše lubanju, u kojoj nekoji također htjedoše naći toli žuđeni uzorak čovječjeg pravca. Dawkin je iznio protiv toga porazne dokaze.

Važno je da čujemo konačno riječ učenjaka o *pračovjeku*. Virchow na bečkom kongresu g. 1890. reče: «Prisiljeni smo, da se odrečemo mnogih nada. *Pračovjek* ostaje više nego ikada hipotetičan i po učinjenim istraživanjima je jasno, da preistorični ljudi nijesu sličili majmunima više negoli sliče sadašnji. God. 1892. isto je kazao u Moskvi. — I u drugoj prigodi je pisao[33]): «Moramo priznati, da fali svaki fosilni tipus nižeg čovječjeg razvitka».

Zittol je u djelu «Grundzüge der Paläontologie» (1905.) izbrojio do 30 fosilnih rodova pramajmuna i 18 rodova pravih fosilnih majmuna, dočim čovjek u svemu svomu genealoškom stablu nema ni roda ni vrsti fosilne. Čudnovato! Da je zajedno s majmunom potekao iz nekog preistoričnog primitivnog oblika, morala bi paleontologija otkriti onu granu genealoškog stabla, gdje je začetak čovjeku.[34])

God. 1901. na V. internacionalnom kongresu zoološkom u Berlinu izjavio je Jäkel, da je on kao paleontolog protivan teoriji selekcije.

Uopće, može se priznati, paleontologija ne poznaje ni za čovjeka ni druga živuća bića monofiletični razvitak, a i u stalnim granicama, u kojima se zbila promjena organizama, u bitmome to je bila promjena, ali ne *napredak*. Po teoriji selekcije moralo bi se bezbroj prelaznih forma trilobita, kantiloida i brachiopoda od zajedničke forme ipak nešto naći.

Häckel i njegovi pokušali su i drugom stazom poći, da bi kakogod dokazali, e je čovjek samo razvijenija životinja. U tu svrhu obratiše se na *embrijologiju, mikrokefaliju, rudimenta, pigmejstvo, reakciju krvi, placentu*.

Da ogledamo redom sve te navode.

[33]) Die Freiheit der Wissenschaft, 30-31.

[34]) Cfr. Wassmann, O. c. 439.

6. Što kaže embriologija?

Häckel je u svojim djelima «Welträtsel i Natürliche Schöpfungsgeschichte» razvio ovu nauku: Savršeniji organizmi u svome individualnom razvitku prolaze kroz sve oblike, koje su kod nižih organizama stalni, ili, kako on kaže, ontogeneza (povijest zametka) je rekapitulacija filogeneze (povijest roda). Tako n. pr. da ljudski fetus prođe kroz dugi red formi majmuna i nesavršenije životinje. Taj proces prolazi pod imenom *«biogenetski zakon»*.

Da ovo pokaže zorno, Häckel se je mnogo mučio. Između ostalog je pokazivao, da se čovječji fetus ne razlikuje od pasjeg, majmunskog itd., u stalnoj dobi razvitka. Tako je on dokazivao pomoću crteža, za koje mu je dokazano, da je falsificirao crteže i po tome da je drukčije u realnosti i naravi.

Nu i kada bi bilo istinito, da postoje te sličnosti između čovječjeg fetusa i fetusa niže životinje, slijedilo bi, da je ontogeneza rekapitulacija filogeneze, kada bi se od druguda[35]) dokazalo, da je n. pr. čovjek potekao iz majmuna i ovaj iz životinje nižeg razvoja itd. inače je i svaka palača bila nekoć seljačka jednokatnica, jer je pri gradnji imala najprije samo jedan kat i bila je u vanjštini slična ovoj.

Iz sličnosti živućih bića nikako se nesmije ustvrditi identitet kod živućih bića. Ta kod njih je nešto (recimo princip života), što se nemože ni kemično analizirati ni nožem sekcirati. I u kreposti tog principa svaki fetus prisiljeno se razvija u vrst savršenosti individua, od koga je potekao. Kada bi kod fetusa, kako to hoće Häckelov mehanistički monizam, bio samo skup fizičnih i kemičnih sastavina bez nekog trećeg principa, onda bi se morao barem kadkada taj fetus zaustaviti na putu k najzadnjem stepenu svoje savršenosti. Recimo n. p. morao bi se i od čovjeka poroditi koji andropojid (majmun).

Kada bi bio istinit Häckelov biogenetski zakon, morao bi n. p. fetus čovječji proći uistinu kroz sve pojedine oblike svih nižih životinja. Ali to se ne zbiva, nego K. Erneste v. Bäre, strukovnjak u pitanju, polazi od sasma općenitih oblika[36]) do spe-

[35]) Hettinger, O. c. I, 471.

[36]) Cfr. Pesch, Die grossen Welträtsel, II. 206. — S. Toma Akv. slijedeći Aristotela, je u ovom smislu pisao: Sicut virtus divina, scilicet primum

cijelnog (ne od specijelnog do specijelnog). Embrio se razvija kroz 9 mjeseci i nemože da već prve dane u sitnome i u svojem vanjskom obliku pokaže svoj posebni specijalizirani oblik kako to inače pokazuje iza povećana voluma poslije nekoliko mjeseci. Embrio čovječji ne prolazi sve faze embriona nižih životinja, jer se po opažanju razlikuje i kvantitativno i kvalitativno u žumancu od jajeta pasa, kunića, mačke itd., kako je još g. 1876. Th. Bischoff prikazao akademiji u Münchenu. A ipak bi morao proći ako je prava rekapitulacija.

Radi ovih razloga i mnogi darviniste zabacuju biogenetski zakon kao u znanosti nedokazan.

7. Mikrokefalija.

Dogodi se da zakržljave koji ljudi, pak im se i lubanja relativno malo razvije. Vogt upotrebljava to kao uzorak, po kome čovjek kadkada upada u stanje svojih pređa ili prelaza iz majmuna u čovjeka.

Na antropološkom kongresu u Stuttgartu g. 1872. pokazao je Luschka svježu lubanju jedne 18 godišnje luđakinje. Težina moždana je bila za 10 lota niža negoli kod gorile (30—40), ali tvorevina pojedinih dijelova nije se u ničemu približavala majmunskim moždanima. I bijeli ljudi pocrne uslijed bolesti, «*Morbus Adison*» (bolest bubrega), ali to ne dokazuje, da su bijelci potekli od crnaca. Luschki su se pridružili Ecker, Virchow, G. Jäger i Schaffhausen, te je Vogt ostao osamljen.[37])

Na kongresu prirodoslovaca u Kasselu g. 1878. izjavio je o tom pitanju prof. Aby ovo: «Nutarnji i vanjski razlozi su nas doveli do toga, da ne vidimo u mikrokefaliji izraz atavizma, nego posljedicu bolesnog izrođenja. Mikrokefali ne pokazuju stoga kamen milje, mimo kojega je prošao čovjek u najstarije doba. Jaz između čovjeka i životinje ne može se mikrokefalijom premostiti niti suziti. Ovaj postoji sada kao i prije».

agens, omnem excludit actionem virtutis naturalis, ita nec prima exemplaris causa, quae est Deus, excludit derivationem formarum ab aliis inferioribus formis, quae ad sibi similes formas agunt. (Quest. disputatae, q. 3, De pot. a. 8 ad 17). On naglasuje, kao uopće stari filosofi, mogućnost, ali ne faktičnost.

[37]) Hettinger, O. c. I., 469; Archiv für Anthropologie VI, 496.

8. Što nam kažu rudimenta?

Rudimenta su uda, koja nijesu u nama dobro razvijena, n. p. nedostatak na slijepom crijevu, prsne bradavice na čovjeku ili na muškim sisavcima, vanjske i nutarnje mišice uha (koje ne miču uho); zubovi «mudrosti» su kod čovjeka kratki i gotovo od nikakove koristi.

O mnogim ovim rudimentima mislilo se je doslije, da su beskorisni i suvišni. Ali nije tako. Bolje opažanje dugo proučavanje dovelo je fisiologe do uvjerenja, da nije u naravi ništa suvišno.

Ipak o tim rudimentima kažu Häckelovci, da potječu od pređa, kod kojih su bili ta uda samo normalnog razvitka i jedino neuporabom da su se sveli na sadašnje svoje umanjeno stanje. Kad bi to bilo istinito, onda bi sva rudimenta morala davno već sasma izčeznuti. Tim brže su morali nestati, što su kod čovjeka već u začetku bili maleni.[38])

9. Što kažu pigmejci?

Dandanas pokazuju neke pigmejske narode u Africi ili na Ceylonu pristaše descendentalne teorije i tvrde, da su to ostaci pračovjeka ili posredujući oblici između pramajmuna-čovjeka i današnjeg čovjeka i da su se današnje više rase razvile iz ovih malenih.

I tu je tim pristašama slaba pomoć.

Vrst lubanje, kostura, kulture, uopće psihološke pojave kod malog čovjeka jednaka su kao i kod velikog. Pigmejci kadri su se popeti do najviše ljudske naobrazbe, a i bilo ih i ima ih ljudi vrlo visokog znanja i duševnog razvitka.

Paleontologija o ovim pigmejcima jamči nam, da su i u fosilnom stanju jednakog kostura kao i današnji čovjek. Bumüller[39]) opisuje neke grobove (Schweizersbild) pigmejaca. Ali se je iz svega ispostavilo, da su to kosturi žena i po tim kosturima nemože se odrediti normalna visina ljudi, jer je po mnijenju Bumüllera ženski gornji femur redovito za 30 mm.

[38]) Pesch, Die Welträtsel, II. 203.
[39]) O. c. 68-71.

manji. U grobu br. 14 leži kostur žene pigmejke, koja drži dijete u naručju. Po tome je jasno, da su i neolitske pigmejke i pigmejci imali plemenita čuvstva kao i moderni ljudi.

10. Sličnost krvi.

Landois je pravio i ove pokuse pomoću krvi: uštrcao je magarcu krv konja, zecu krv kunića itd. i opazio, da se krv izmješa u sasma srodnim vrstama. Doskora daljim pokušajima je proglasio i ovo načelo: Izmijenu krvi ne dozvoljavaju odijeljene obitelji (n. pr. pas i mačka). Dr. Friedenthal uze da uštrcava krv čovječju antropomorfičnim majmunima. I zbilja se je pomiješala s krvlju Orangutana i Gibbona.

Iz ovoga se je zaključilo, da je čovjek s antropomorfičnim majmunima ista familija.

Je li tako? Dr. Friedenthal je napravio pokus i na makaku majmunu. Ovaj se je nešto malo razbolio. A ipak makako ne spada niti u antropoide i ima drukčiju placentu negoli antropoidi. — Krv krostaceâ (Cancer pogurus) i ona miša ne pokazuju reakciju i ipak niko neće reći, da je direkte miš potekao iz krostaceâ.

Što uštrcanje krvi čovječje ne prouzrokuje reakciju u krvi antropomorfičnih majmuna, to je jedino moglo značiti, da su im zajednička neka kemična svojstva krvi, ali se nikako ne smije zaključiti, da im je i isto filogenetično porijetlo. Tu bi trebalo najprije dokazati ovo zadnje, da prouzrokuje ono prvo. Dapače pošto imamo pokušaja, da krv ne reagira kod n. p. krostacea i miša i ipak da su različite vrsti, možemo to i za čovjeka ustvrditi jednako opravdano, da nije radi toga utvrđeno porijetlo čovjeka iz antropomorfičnih majmuna.[40])

11. Placenta i čovječje porijetlo.

Mamiferi nižih rodova nemaju placentu, kod marsupiala nalazi se nesavršena, dočim je kod viših mamifera savršena placenta. To je očevidno gradacija, na čijem vrhu stoji čovjek.

[40]) Cfr. Wasmann, O. c. 435-6.

To je slabo dokazivanje. Ta placentu imadu i mustelidi i nekoji antropoidi, a Poljansky je otkrio i u jednom skorpionu u Indiji![41]) Kada bi bila istinita descendentalna teorija, onda bi po ovome skorpion bio preteča čovjeka!

12. Sud o darvinizmu i Häckelizmu.

Čitava paleontologija nezna ništa o prešasniku razumnog čovjeka. Slično i zologija pobija želje darvinista i häckelista. I ipak su ovi ljudi bili otkrili i kontinent, na kome se je zbio prelaz majmuna i čovjeka. Taj kontinent je Lamuria i nalazi se u indijskom oceanu, ali je žalibože davno i u nepoznato doba potonuo.

Zgodno je svojedobno kazao Ch. Robin, da je darvinizam pjesnička akumulacija probabilnosti bez dokaza.[42])

13. Jedna primjedba.

Iz svega slijedi, da još nije niko dokazao (i ako su mnogi tvrdili), da se je čovjek glede tijela razvio iz životinje. Niti je tko dokazao, da su se čovječja psihološka svojstva razvila iz životinjskih. Nu dato et non concesso; recimo da bi ipak sutra neko to otkrio i očevidno dokazao, što bi onda iz toga slijedilo?

Zamislimo se u ovo: Zametak ljudski razvija se od svoga početka odlučno prama savršenom obliku čovjeka i nema sile u prirodi, koja bi ga od toga mogla odvratiti, ako se normalno razvija u utrobi. Onaj embrio usavršava se neodoljivo spram unaprijed određenog cilja. Možemo li ovu činjenicu protumačiti pomoću gibanja atomâ? Nu gibanje sebe ili pravac svoj nemože da odredi, jer gibanja u realnosti i nema bez ovog ili onog pravca i kada bi isto gibanje sebi određivalo pravac, određivalo bi istodobno svoj opstanak uopće.

I zato nam iskustvo jamči, da *uplivi* gospodare gibanjem atoma. Različitost gibanja prepostavlja gibanje. Različitost bez unaprijed opredijeljenog cilja bio bi kaos, t. j. prosto, mehanično gibanje nikada ne bi dovelo do reda, do nečesa savrše-

[41]) Cfr. Wasmann, O. c. 432.

[42]) Dictionair encycloped. des sciences médicales, članak Organisme.

nog. Praktično recimo: ko je dao tendenciju prvome živućem biću — kada bi naime bila istinita descendentalna teorija — da se dalje razvija k savršenome do čovjeka? Ko drži na okupu kemične elemente, te ih spaja i usavršuje? Tu su prirodne sile slične radnicima, koji nose kamenje, zidu dijelove zida i rade mehanično, ali gdje i dokle svojom djelatnošću da sudjeluju pri izgradnji neke unaprijed određene kuće, to je mogao unaprijed predvidjeti i opredjeliti razum arhitekta i onda radnici moraju raditi točno prema *njegovom* planu. Bez toga plana bi izišlo svašta i ništa, kada bi svaki pojedini (n. pr. zidar samo zidao i zidao) svoj zanat tjerao.

Kada bi u prirodi (i u živućim bićima dakako) postájao mehanizam, onda bismo još manje u paleontologiji našli *trajnih* tipova. Doduše stari darviniste su se tješili, da ih je malo. Nu krivo imaju, kako opaža Dr. A. Schmitt,[43]) jer je ogromni broj tih tipova, koji se trajno uzdrže uza svu ljutu, dugu (valjda milijune godina po računanju istih darvinista) borbu za opstanak i uzdrže se i u svojoj primitivnoj nesavršenosti. Materijalistički darviniste priznaju samo mehaničke sile, pak upravo one u toj borbi ili su morale uništiti te trajne tipove ili ih potjerati na veću savršenost t. j. na *netrajnost* stalnih, recimo vječnih tipova.

U slučaju dakle kada bi se otkrilo, da se je čovjek razvio od životinje u svemu biću kao i životinje iz nižih bića, slijedilo bi, da u svijetu postoji *naravna evolucija, nipošto nerazumna evolucija.*

Ali ko je uzrok te razumne evolucije?

Drugim riječima: Kô je doveo čovjeka do te evolucije?

14. Zaglavak.

Mora da postoji *biće,* koje je *ili* usadilo u niže organizme neku moć, da ova sili organično biće k unaprijed odijeljenom cilju t. j. k čovjeku, ili odjeljito satvorilo čovjeka bez preteča. Ovo biće mora da je izvanredno, jer mu se eto u prvom slučaju pokoravaju, zakoni prirode slijepo i trajno. U svakom slučaju mora, da je to biće *svemogućno,* jer je i u slučaju tjelesne čovječje evolucije to biće moralo iz ničesa stvoriti dušu, a u drugom slučaju i tijelo i dušu. Samo svemoguće biće može iz ničesa nešto stvoriti. Ovo biće jest Bog.

[43]) O. c. str. 106-8.

Protiv svih tvrdnja materijalizma i panteizma Bog mora da je osobno biće. Ta ovdje stara rečenica vrijedi: «Nemo dat, quod non habet». Bog je eto stvorio čovjeka. Čovjek je *osoba,* jer ima samosvijesnu volju, po tome moralnosti ili samostalnu odgovornu djelatnost. I Bog dakle, stvoritelj čovječje osobe, mora da je to u specifično višem stupnju. Bog osobni, mora da ima razum te može s nama i mi s njime općiti; ima volju, da nas voli i potpomaže.

Ko bi sve nabrojio, što sve mora da bude u Bogu!

Katolička crkva svaki dan u sv. Misi poziva nas: Sursum corda! Pustimo krila svojoj duši, da se putem pravog idealizma vine k Bogu, svome izvoru i svome Ocu! Neďajmo, da nas materijalizam liši naše slobode; da nas sapne u ograničenu materiju pomoću krivih tvrdnja i nedokazanih hipoteza.

Dr. Wilhelm Jerusalem: Uvod u filozofiju.

Piše: **Dr. D. Kniewald - Senj.**

(Nastavak).

---

5. Estetika.

Estetiku shvaća J. kao filosofiju ćućenja ili čuvstvovanja. Zadaća je te znanosti da «istražuje subjektivne (psihologijske) i objektivne (socijologijske, povijesne, kozmičke i metafizičke) uvjete estetskog držanja». Spekulativna estetika je bez važnosti. Moderna empirijska, tehnična i opisna estetika ne ispituje lijepoga, nego samo naše ljepotne sudove. Središnji problem estetike je da što više pronikne u bivstvo estetskog uživanja.

Genetičko razmatranje ljepote i umjetnosti dovodi Jerusalema do rezultata, da ljepotni osjet nije čovjeku priroden. «Moderna nauka o razvoju uči nas, da svi organi i funkcije, koje su se tijekom vremena razvile u psihofizičnom čovječjem organizmu, traže u nekom smislu priliku za djelovanje. To djelovanje objektivno promatrano jest zapravo neki zahtjev, t. j. neki uvjet za održanje i razvitak ljudskog organizma, a možemo ga nazvat funkcionom potrebom. I estetski užitak je neka vrst funkcione potrebe i ugode, t. j. veselje, koje nastaje tako, što razne psihične funkcije dolaze do djelovanja na temelju razmatranja. Izvor te ugode nije u nama, nego u objektu, koji nam daje povoda za nastavak tog ugodnog stanja, pa zato i zovemo takav predmet *lijepim*. Elementarna estetska čuvstva su ugodno zadovoljenje naših osjetnih funkcionih potreba. Puniji

i obilniji je estetski užitak, kad predmeti ne djeluju samo na naša osjetila, nego ako zaposle i naše predočivanje i mišljenje. No najveći i najjači ljepotni užitak valja da proizvede u nama ne samo osjetnu, imaginativnu i razumsku, nego i emocionalnu (čuvstvenu) funkcionu ugodu.

Lijepim označujemo u najširem smislu sve, što je vrsno proizvesti našu estetsku funkcionu ugodu. No riječ «ljepota» ima i uže značenje. Kad naime iz puna srca nazivamo neki objekt lijepim, onda on ne pobuđuje samo naše milоćuće, već mi osjećamo prama tom objektu neku sklonost, neku ljubav. Ljepota nije samo uzrok, nego je možda još češće učinak ljubavi. Tako je i priroda čovjeku postala istom onda lijepa, kad ju je naučio ljubiti.

Jerusalem nije pristaša puke formalne estetike koja misli, da možemo potpuno estetski uživati u slici ili kipu i ne znajući što prikazuje. Naprotiv možemo po njegovu sudu estetski uživati u tvorničkim uređajima, strojevima, pa i u riješenju matematičkih zadataka. Pojam ljepote je za nj posve relativnog karaktera. Ima ipak i objektivna ljepota, koja je vrsna pobuditi kod mnogih ljudi funkcionu ugodu. Umjetnik ne stvara samo za svoj narod i za svoje doba. Njegovo djelo valja da bude trajno blago, a ne časoviti prizor. Najviši cilj umjetnikov sastoji u tomu, da usadi u naša srca trajnu ljubav za ono što je stvorio, jer iz te ljubavi odsijeva živa i čuvstvena ljepota njegove umjetnine. Umjetničko je stvaranje igra i socijalni rad. Umjetnik mora prikazati uvijek ono tipno, karakteristično, ako hoće estetski djelovati.

Što znanost (i vjera) naviješta suhim formulama i mrtvim pojmovima, to treba da umjetnost svojim slikama oživi, da svi ljudi mogu gledati apstraktnu istinu u konkretnoj zornosti i poprimiti je u svoje srce.

No uza sve to umjetnost nema tu zadaću, da krepost prikazuje lijepom, a porok ružnim. Umjetnik valja da zahvati u pun ljudski život: on može iznijeti i grubu silu i neutaženu strast i najprostiju sebičnost, pa još uvijek može njegova prikazba probuditi u nama jaku funkcionu ugodu. Pjesnik se nikad ne mora brinuti za to, kako običan moral prosuđuje njegove karaktere; tjesnogrudni obzir u tom pogledu lako može i umanjiti umjetničku vrijednost. Shakespearov Rikard III., a još više Falstaff očiti su dokaz za to, da je estetski užitak neovi-

san od ćudorednih vrijednosnih sudova. Poradi krivo shvaćene Aristotelove nauke o tragičnoj krivini dosta se dugo nije znalo za pravi razlog estetskog užitka u tragičnim predmetima. Nikada ne može umjetnost oplemenjivati time, da bilo u kojem obliku propovijeda moral. Umjetnost nas oplemenjuje čistom, bezžudnom radošću čiste čovječnosti, koja nas uči ne marit za druge malene i niske i surove zabave. Zato je umjetnički odgoj mladeži od velike važnosti i za ćudoredni razvoj. Izvrsne su riječi sv. Augustina: interest, unde quis gaudeat — nije svejedno, gdje čovjek traži svoje radosti.[1])

Dä, i zbilja nije svejedno, gdje čovjek traži svoje radosti — da li u pjesnički ukrašenim svinjarijama i hulama, ili u pravim umjetninama, kojima je vjera i moral *negativna* norma. To sv. Augustin sam ističe.[2]) A ako *mi* krivo shvaćamo Aristotela, krivo ga je shvatio i Shakespeare. Što više: Shakespearove tragedije su personifikacija Aristotelove nauke o tragičnoj krivini. Za Rikarda III. i Falstaffa Shakespeare ne traži ljubav, već prezir i pravednu želju za osvetom.[3]) Nitko ne poriče, da umjetnik može i slavohlepnog krvoločnog zločinca i ženskara — kao i uopće ružne značajeve — prikazivati: ali *umjetnost* (ne samo moral) zahtijeva od njega, da «riješi disonancu uma i srca, koja nam dušu cijepa, i da svede zajedno: dobro i čuvstva sklonosti, zlo i čuvstva odvratnosti».[4])

Priznavati objektivnu ljepotu a zabacivati apsolutnu, znači igrati se riječima. Objektivna ljepota je prednost i svojstvo nekog predmeta, koji je vrstan u *svih* normalnih ljudi pobuditi estetski užitak. Time ovaj predmet postaje i apsolutno lijep — ne kao utjelovljenje beskonačne ljepote, nego kao nešto objektivnoga i apsolutnoga, koje se ne mijenja prama relativnim sudovima i osjećajima pojedinih subjekata. Ako pak neki predmet može pobuditi samo u *mnogima* a ne u *svima* estetsku

[1]) Prikazao sam opširno Jerusalemovu estetiku njegovim vlastitim riječima ne samo zato, jer je prevodilac naziva «upravo popularnom», već i stoga, jer je možda i Jerusalem uz g. Croce, koga cituje, a Kršnjavi ga nadâ sve preporuča našoj inteligenciji, djelovao na oblikovanje estetskih ideja u Hrvatskoj.

[2]) Confessiones I. 16. De civ. Dei II. 7.

[3]) Rikard III., V. čin, 3. i 4. prizor; Vesele žene windsorske IV. čin, 4 prizor.

[4]) Luč VIII. br. 14. Dop. ur. Didik. Šteta, što je ova odulja i krasna analiza katarze tiskana tek na koricama.

ugodu, onda je ta ugoda *učinak*, a ne uzrok naše ljubavi prama tom predmetu, t. j. taj je predmet samo subjektivno lijep, jer se glavni razlog naše ugode ne nalazi u objektu, nego u subjektu. I naprotiv: ako umjetnina valja da bude «trajno blago sviju naroda i sviju doba», onda je ljepota objektivna i apsolutna, onda estetika ne može mimoići pitanje ljepote. Moderna isključivo psihologijska, socijologijska i povjesna estetika nužno vodi do potpune relativnosti svake umjetnosti.

Jerusalem ističe, da je cilj umjetnosti ljepota. A lijepo je ono, što pobuđuje funkcionu ugodu, koja zadovoljava naše funkcione potrebe. No što je zapravo ta funkcija potreba? Otkale je nastala? Zar je udovoljenje *svake* funkcione potrebe, zar je *svaka* funkciona ugoda estetski užitak, samo ako nije spojena sa žudnjama? To je dakle riješenje samo prividno, to je puka petitio principii. A da udovoljenje naših potreba proizvađa neku ugodu, to nije ništa novoga. «Naslada je nezapriječena, naravi prikladna radnja» — rekao je već Aristotel.[5])

Mjesto da estetski užitak obradi genetički i biologijski, bolje bi bio učinio, da nam je rekao, u čemu se sastoji estetski užitak, što mi osjećamo i mislimo, kakovo je naše raspoloženje, kad gledamo jednu lijepu sliku, kip, zgradu, kad slušamo pjevanje ili glazbu. Da je J. isporedio ova stanja s našim udivljenjem kod promatranja svrsi shodnih tvorničkih uređaja i duhovitog riješenja matematičkih zadataka, uvidio bi, da ovo udivljenje nije estetski užitak. A i ljepota prirode ne proizvađa u nama istovrsnu ugodu kao umjetnost. Da ljudi uživaju u ljepoti prirode ne misleći na biološku korist, najljepši je dokaz knjiga psalama.[6])

Razlikujmo dakle ljepotu uopće od umjetničke ljepote, a i u ovoj razlikujmo ljepotu ideje, forme i čitave umjetnine. Nije tek Hegel postavio misao, da je ljepota (umjetnička?) osjetna pojavnost ideje. Tu misao zastupa i sv. Toma i sv. Bonaventura, ako i nije za njih estetika bila posebna znanost. Estetsko nam je čuvstvo prirođeno: ono se tijekom vremena usavršilo, ali nije se najednom pojavilo. Najpotpunije ga zadovoljava umjetnost,

[5]) Eth. VII. 12. 13. A sv. Toma veli: «Oportet, quod omnis delectatio aliquam operationem consequatur». S. Th. A. 52. a. 1.: «Quando constituuntur res in propria operatione connaturali et non impedita, sequitur delectatio». I. II. Q. XXXI. a. 1.

[6]) Isp. Ps. 8. Ps. 18. 81.

stvaralačka moć, usađena u čovjeka od Stvoritelja, kojom čovjek prama svojoj duševno-tjelesnoj naravi zaodijeva ideje i osjećaje u dolične i lijepe osjetne oblike. U prećutu skladno i dolično izraženih ideja i osjećaja uživamo kao u nekoj svijesnoj samoobmami.

6. Etika.

«Zadaća etike ili filozofije htijenja jest psihologijskim, historijskim, genetičnim biologijskim putem ispitati zakone moralnoga prosuđivanja i postaviti norme za ćudoredno djelovanje». Osobito valja da «povjesnim putem prati moralno prosuđivanje, kako bi možda našla zakone njegova razvoja» — kao da naša svijest nije dana već *prije* izražaja.

Prikazujući razvoj etike priznaje J., da «kršćanstvo donosi u svijet novu, ali još neostvarenu misao o bratimljenju cijeloga svijeta. K toj misli dodaje kršćanstvo i misao o drugome svijetu, koju nalazimo već u grčkoj sekti orsika tamo od 6. v. pr. Is., a o kojoj se u starozavjetnom židovstvu nalaze tek neznatni tragovi». Prema tomu bi tek panteistička sekta orsika donijela bila na svijet misao o vječnosti, ljubi bi — i to samo neki — tek u 6. v. pr. Is. mislili na drugi svijet, tek 6. v. pr. Is. postali su ljudi ćudoredni.[7]) Jer bez vječnosti nema ćudoređa.

«Zemaljski život vrijedi za kršćane prvih stoljeća samo kao priprava za pravi život poslije smrti. Ta je nada u drugi svijet bila velika utjeha osobito za bjednike i siromahe u rimskoj državi, pa se zato i širila nova nauka nevjerojatnom brzinom». Nama je i danas još zemaljski život samo priprava za pravi život poslije smrti. Ne poričemo, da je ova nada mogla biti za vrijeme progonstva za mnoge velikom utjehom, ali to nije glavni, a još manje jedini razlog, zašto se kršćanstvo i zbilja raširilo nevjerojatnom brzinom. Kršćanstvo je onda nosilo svima muke i samu smrt, a kršćani nisu bili samo bjednici i siromaci. Danas pak i bjednici i siromaci kao i svi ljudi više teže

[7]) Da je misao o drugom svijetu tako stara kao i čovječanstvo, isp. Huby: Christus — Manuel d'Histoire des religions, kao i Nickel: Kulturgeschichte. U istim djelima je dokazano i to, da se u st. z. ne nalaze samo «neznatni tragovi» misli o drugom svijetu, već da je ta misao temeljna ideja starog zavjeta.

za vidljivim dobrima ovoga svijeta nego za nebom, što ga po poznatoj rečenici prepuštaju vrapcima. Ili su pred 1800 godina ljudi bili idealniji? Kako se to onda slaže s «razvojem ćudoredne svijesti».

«Za samoga Krista nije misao o drugome svijetu nipošto bila spojena s izbjegavanjem svijeta i askezom. On je učio svoje učenike da ne mare za zemaljska dobra, ali nije uzimao za preveliku zaslugu to, da se čovjek muči na zemlji. Njegovi govori odaju naprotiv punu i toplu radost k životu. Istom se kasnije (kada?) razvila misao o grješnosti zemaljskih dobara, radi čega se ljudi dadoše na postove i trapljenje». Dakle Raspeti nije drugo nego neke vrsti preteča Nietzscheov.... Da, Isukrst je došao na svijet, da radost naša bude potpuna, da živimo obilnim i vječnim životom. Ali kao što je on sam morao trpjeti i umrijeti i tako unići u svoju slavu (Lc. 24. 26.), tako on nalaže i svojim učenicima: tko hoće uza me biti, neka se nadvladava, neka uzme svoj križ i neka me slijedi. Što koristi čovjeku da dobije čitav svijet, a izgubi život svoj, život vječni? (Mt. M. 24. 26.). Raspeti propovjednik osam blaženstva nauča isto, kao i njegov učenik Pavao, koji nalazi svoju slavu samo u križu Gospoda našega Isukrsta, po komu je on raspet za svijet i svijet za njega. (Gal. 6. 14).

Što znači uostalom «misao o grešnosti zemaljskih dobara?» U kršćanskom smislu znači samo to, da zemaljska dobra nijesu naš zadnji cilj, već samo sredstva za postignuće našeg cilja. A jer se sredstva upotrebljavaju samo u koliko vode do cilja, zato se i mi možemo i moramo služiti stvorovima samo u toliko, u koliko nas vode k Stvoritelju. Sve drugo je zloporaba — grijeh. Da uvijek upotrebimo svaki stvor prama njegovoj svrsi — za to treba pregaranja, i to je odricanje potrebno i dostojno razumnog čovjeka. Ima i viši stupanj odricanja, kad čovjek ne obdržaje samo zapovijedi Božje, već i savjete. To su velike i slobodne duše, koje žive život samoprijegora i požrtvovnosti, koje su same sebe slomile da postanu savršene. Ovim je herojima rekao Pavao: si compatimur ut et conglorificemur — samoprijegor, askeza, trapljenje nije samo sebi svrhom, već samo nužno sredstvo za postignuće našeg cilja. A da uza sve to možemo imati «punu i toplu radost k životu», neka bude dokaz knjiga rottenburškog biskupa dra. W. Kepplera «Mehr Freude», koja je u

70.000 istisaka proširena svijetom. Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete!

Nauka o milosti nije nikla tek «prvih stoljeća kršćanstva», nego je dana već prvim početkom kršćanstva, s Isukrstom, koji sam veli, da je došao na zemlju da nam poda puninu života milosti. Krist nas je naučio, da je «čovjek nesposoban (samo) vlastitom snagom doći do spasenja». Ali to nam potvrđuje i razum, jer je naše spasenje u vrhunaravskom redu, koji nama po našoj naravi ne pripada, već je uzvisuje nad nju samu. Nikad nije «*porasla* moć crkve kao jedine djeliteljice milosti», nego je uvijek «izvršivanje vanjskih crkvenih obreda bilo nužno za spasenje» — u koliko se pod vanjskim crkvenim obredima razumijevaju sakramenti, koje je Krist ustanovio i predao ih svojoj Crkvi.

Kantova etika je «ukočena, ali uzvišena». Hegel ima «vrlo trajnih i važnih misli». Schopenhauerova težnja za prestankom samoga sebe «osniva se na dubokom poznavanju ljudske naravi i daje velikih pobuda». U svojim etičkim sudovima oslanja se J. osobito na Spencera i «ne može shvaćati ćudoredno djelovanje drugačije nego kao dio života i kao uvjet za održanje pojedinca i vrste». Oslanja se i na Nietzschea, koji «pobija pretjerani samoprijegor, askezu, koja slabeći sile misli, da se čovjek mora u svojoj nutrinji slomiti, da uzmogne postati moralan». U Nietzscheovim ćudorednim zahtjevima nalazi J. «zdravu jezgru». Čovjek je dakle to moralniji, što više u njemu nadvladava životinja, a najmoralniji je onda, kad je razum slomljen, a vlada zvijer. Jer borbe u našoj nutrinji ne će ni jedan filozof izbrisati — mi moramo «slomiti» ili našu razumnu ili životinjsku narav.

Metafizički problem slobodne volje, što ga krivo ovako izražava: «nalaziti se izvan zakona uzročnosti», nema za J. osobite važnosti. Glavno je, da su naši čini u psihologijskom značenju slobodni, t. j. da mi činimo mnogo toga bez osjećaja vanjske ili nutarnje prisilnosti. «Svaki je moralno dužan nositi odgovornost za ono, što je učinio u potpunoj vlasti svojih duševnih sila, bez obzira na to, da li metafizika proglašuje volju slobodnom ili ne». Ali ako «metafizika proglasi, da volja nije slobodna, onda mi nijesmo u vlasti svojih duševnih sila, i zato ne možemo nositi odgovornost za ono što smo učinili, a da nijesmo mogli učiniti drugačije. Odgovornost i moralna obveza pretpostavlja *realnu* odsutnost vanjske i nutarnje prisilnosti.

Postanak, svrhu, motive i norme ćudorednosti tumači J. genetički i biologijski. «Ćudoredni se život osniva na moralnom prosuđivanju i savjesti. Na tuđem činu cijenimo najprije onu snagu, koja se činom očituje. Pri tome se najprije divimo snazi tijela, onda snazi razuma, a napokon snazi volje. U sva ta tri slučaja nema ni traga moralnome momentu. Taj se javlja istom onda, kad se osim snage počne podavati vrijednost i obavljenom poslu. Čim taj posao dobije neko značenje za zajedničko društveno dobro unapređujući ga ili oštećujući, odmah se javlja i moralno određenje vrijednosti. «Kao jedini dokaz za to navađa se nekoliko mjesta iz Homera i jedna indijska priča. A pod konac opet ustaje protiv morala kršćanstva iz prvih vremena i odlučno naglasuje, da je «samozataja svagda samo svršno sredstvo, koje nikada ne može biti samo svojom svrhom». To isto veli i kršćanstvo sviju vijekova.

«Savjest nastaje kao i moralno prosuđivanje iz socijalnih elemenata, t. j. naše odluke stoje pod uplivom mišljenja, da naše čine prati odobravanje ili prijekor drugih ljudi. Ćudorednost nema nikakova posla s vjerskim predočbama, kako nam to dokazuju primitivni (!) narodi». Ćudorednost može i zbilja nastati neovisno od *vjere*, ali ne od *religije*. Kad J. tvrdi, da «nije neki čin zato ćudoredan, što je Bogu ugodan, nego je zato Bogu ugodan, što je ćudoredan», ne razlikuje pravo formalne ćudorednosti od fundamentalne, kao ni naravnog i pozitivnog zakona. A kad veli, da «ovu misao priznaju i strogo vjerski filozofi kao sv. Toma Akvinski», dobro bi bio učinio, da je barem naznačio mjesto, gdje to sv. Toma priznaje. Za sv. Tomu je vrhovna norma formalnog ćudoređa vječni zakon božji (I. II. A. XIX. a. 4.), a t. zv. fundamentalna norma je sklad s vječnim ciljem čovječanstva (I. II. Q. CVI. a. 4.; C. G. I. 40. 3.). S time se posvema slaže, što veli II. Q. L. VII. a. 2. ad 3.: «sunt in lege divina quaedam praecepta, quia (fundamentaliter) bona et prohibita, quia (fundamentaliter) mala; quaedam vero bona, quia praecepta et mala (formaliter et fundamentaliter), quia prohibita».

«Postanak savjesti» kao i uopće ćudorednosti tumači J. evolucijonistički. Navađa dva razvojna oblika savjesti: socijalnu savjest, kojoj odgovaraju ljudske dužnosti, što ih stavlja skupna volja na pojedinca, i kasniji oblik individualne savjesti, koja čuva ljudsko dostojanstvo svakog pojedinca. «Naš ćudoredni

zakon je autonoman obzirom na ljudstvo, a heteronoman obzirom na pojedinca». Jerusalem sve to samo tvrdi, a dokaze valjda prepušta «budućoj etici». Na «heteronomnu etiku», koja nalazi osnov moralnih zakona u božjem autoritetu uopće se ne obazire. On misli valjda, da je dosta njegova tvrdnja, da se «pokret, koji ne traži ćudorednost i izvor blaženstva izvan čovjeka, nego u njegovoj nutrinji i na osnovu ljudskoga uma, ne da više zaustaviti».

Istina je doduše, da je «ćudorednost uvjet skupnog ljudskog života», ali time još nije odstranjeno «apriorno trebanje i strah pred nadosjetnim moćima» kao izvor ćudorednih sudova. Moralno odobravanje i prijekor proizlazi nužno iz religijoznih predočaba. Norma ćudorednosti je izvansvjetska apsolutna volja Božja i polučenje naše vječne svrhe, a ne «upotpunjenje i obogaćivanje zemaljskog života pojedinca i života vrste», kako to uči biologijska etika.

7. Sociologija.

Zadaća je sociologije ili nauke o razvojnim zakonima ljudskog društva «povijesno i statistički opisati oblike udruživanja i istražiti duševno izmjenično djelovanje između društva i pojedinca, da uzmognemo doći do sinteze individualizma i socijalizma». U daljnim izvodima nije jasno provedena metodična i stvarna razlika etike i socijologije. Ne razlikuju se filozofijsko-etički problemi od historijsko-psihologijskih sociologijskih pitanja. Zato se i prikazuje sv. Augustin, kao da «zemaljsku državu smatra djelom grijeha i vraga». Ne cituje se naravski riječi sv. A. doslovno, nego se samo veli, da to uči u djelu «De Civitate Dei». Nekoliko redaka kasnije čitamo dapače, da je i sama «crkva smatrala državu djelom grijeha». Jerusalem ne govori ovdje o ovoj ili onoj državi, već o državi uopće. A toga u tom smislu, da je naime sama državna institucija kao takova djelo grijeha i vraga, ni crkva ni Augustin ne veli. Govoreći h i s t o r i j s k i kažu doduše crkveni pisci i prijašnjih i sadanjih vremena,[8]) da valjda ne bi bilo onakove države, kakova danas postoji, da su ljudi ostali in statu naturae integrae t.j. da naši praroditelji nijesu sagriješili. Poput Platona, Aristotela i Cicerona

[8]) Hegenröther, Kath. Kirche und christl. Staat 460.

ističu sv. Oci dvojaku svrhu državne institucije: negativno-obrambenu i pozitivno-progresivnu. «Homo factus est unus, sed non est relictus solus. Nihil enim est, quam hoc genus, tam *discordiosum vitio*, tam *sociale natura*.»[9]) Sv. Augustin veli doduše: «Hominem rationalem... non voluit Deus nisi irrationalibus dominari, non hominem homini....»[10]) Ali time ne isključuje državnu političku vlast, nego samo *ropstvo*, koje smatra posljedicom grijeha, a ne naravi. To je već sv. Toma Akv. istaknuo.[11])

Krivo se dakle poziva liberalizam na sv. Augustina i na kat. crkvu za svoju nauku, kao da čovjek od naravi nije podvrgnut nijednoj vlasti — osim posve svojevoljno i dokle on sam hoće. Barem Jeruzalem kao Židov mogao bi imati druge pojmove o državnoj vlasti, koja je za izabrani narod bila theokratska. A što sudi crkva Kristova o državnoj vlasti, mogao se lahko osvjedočiti već iz Kristovih riječi farizejima: Dajte caru što je carevo![12]) i Pilatu: Ne bi imao nikakove vlasti protiv mene, da ti nije dana s neba.[13]) Crkva je katolička vazda ostala vjerna nauci svog utemeljitelja. Apostol Pavao veli, da nema vlasti nego od Boga[14]) i nalaže Titu da propovijeda poslušnost oblastima,[15]) a u ime Božje.[16]) Boreći se za neovisnost svoju u stvarima vjere i morala isticala je kat. crkva otpočetka do danas, da i državna vlast potiče od Boga.[17]) Ne koristi pozivati se na Eickena, već bi trebalo dokazati, da je «i na crkvenoj strani bio zastupan nazor o postanku države na osnovu društvenoga ugovora kao zaštita protiv nasilja».

Što misli J. kad veli, da se «tijekom srednjega vijeka razvila crkva do svjetske vlasti?» Čini se, da podmeće crkvi, kao da je htjela gospodovati nad svim državama *svjetskom* vlašću. On dodaje naime odmah, da «u 14. v. državna vlast sve više ističe svoju samostalnost prama crkvi». Povjesna je činjenica naprotiv, da se u to vrijeme upravo *crkva* mora boriti za svoju samostalnost naprama državi, koja je htjela nad crkvom go-

[9]) De Civ. Dei XII. 27.
[10]) Ib. XIX. 15.
[11]) I. Q. QCVI. a. 4.
[12]) Mt. 22. 21.
[13]) Iv. 19. 11.
[14]) Rom. 13. 1.
[15]) Tit. 3. 1.
[16]) I. Petr. 2. 13.
[17]) Isp. Dr. S. Aichner Comp. Iuris Ecclesiastici[8] str. 89.

spodovati. Crkva je uvijek nastojala podrediti sebi državu samo u koliko je zemaljski život, koji valja da unapreduje državu, tek priprava za vječni život na drugome svijetu, kamo vodi čovječanstvo crkva katolička. I sam Jerusalem priznaje, da ova «asketska osnovna misao odricanja od svijeta i gospodovanja nad svijetom daje crkvi povoda, da vodi brigu za sva područja zemaljskog života, kako bi ih prilagodila njihovim višim svrhama». Opravdano je dakle to «gospodovanje» crkve nad državom i stvarima vjere i morala.

Kad crkveni pisci isporeduju crkvu s dušom, a državu s tijelom, ne misle time reći — kako to pretpostavlja Jerusalem — da je «duša državnoga organizma crkva», već samo hoće da naglase, kako medusobni odnošaj crkve i države, valja da bude sličan odnošaju duše i tijela. Kao što je naime duša bitno različita i savršenija od tijela, a ipak tvori s tijelom jedno biće, tako je i crkva i država svaka u svojoj sferi posebno i savršeno društvo; ali oba društva valja da budu u skladu, a crkva je viša od države radi svog višega cilja.

Inače priznaje J. socijalne zasluge kat. crkve, ako i više cijeni humanizam, tu «reakciju protiv askeze srednjeg vijeka» i reformaciju, koja «se diže protiv *svjetske* vlasti rimske crkve». No kad je priznao, da je upravo ta sredovječna askeza «mnogo toga doprinijela, da su zapadni narodi Evrope postigli gospodstvo duha nad tijelom i da su povećali snagu volje» — trebao je zaključiti, da je humanizam kao reakcija protiv crkvene askeze kadra samo umanjiti snagu volje i uvesti gospodstvo tijela nad duhom. A da u čovjeku prevlada zvijer, to je «zdrava jezgra» Nietzscheove i Jerusalemove «etike, radosti i djelovanja», ako i nije uvjet skupnog života i rada.

Pobožnost Berchtolda iz Regensburga i pobožnost Luterova nemaju ništa zajedničkoga; ako i jest Berchtoldova pobožnost individualna i osobna, zato ne prestaje biti posve katoličkom. Da «nađemo živoga Krista u našoj nutrinji i da vjerujemo živom, nutarnjom i osobnom vjerom» ne trebamo ići u luteransku školu!

«Prirodopravno i ujedno individualističko shvaćanje države, koje vrijedi kao osnov političkome liberalizmu, konačno je pobito, ako i jest upravo ono izvojevalo misao slobode i prava». Nije posve jasno Jerusalemovo mišljenje o državi. Svakako je «čovjek počeo svoju egzistenciju kao zadružno biće.

Država u početku bila samo država sile. Pojam narodne suverenosti trajna je svojina nauke o državi.» Shvaćanje države kao prirodnog i organičkog produkta, a ne kao uredbu na osnovu slobodnog udruženja, jedva da i spominje govoreći o Aristotelu.

U prikazu današnjih sociologijskih pravaca nalazimo silu imena i nazora (55 na 14 stranica; str. 265. u 4 retka 15 imena). Problemi se nabacuju, a ne riješavaju. Čini se, da pisca ne zadovoljava nijedan od 6 istaknutih modernih sociologijskih pravaca, premda svima daje bar donekle pravo.» Spencer je stvorio znanstvenu sociologiju. Istom socializam probudio je čuvstvo društvene solidarnosti i dužnosti, a glavni su mu protivnici Stirner, Ibsen i Nietzsche». A katolička crkva, koje se socializam sigurno boji nešto više nego ove trojice, kao da i ne postoji. Zahtijeva se ostvarenje Kantove misli, da «čovjek nikada ne treba biti samo sredstvo, nego svagda i svrha». Naproti tomu imamo naglasiti, da to nije originalna Kantova misao — osim u koliko se čovjek smatra konačnom svrhom sama sebe. To je doduše suglasno s Nietzscheovom etikom, ali nije ni istinito ni moralno. Kršćanska pak nauka smatra sve, što je stvoreno, kao sredstvo za zemaljsko i vječno usrećenje svakog pojedinog čovjeka, koje je usko spojeno s konačnom svrhom svega: slavom božjom.

Zanimalo bi nas, kako se može dokazati «sigurna činjenica, da je čovjek u prvo vrijeme svoga razvoja bio potpuno vezan svojom socialnom pripadnošću, a istom na osnovu podjele rada i socialnog diferenciranja razvile se jake ličnosti, koje su sposobne samostalno misliti i raditi, te utjecati na društvo» Kako je nastupilo to fiktivno socialno diferenciranje? A kad sada mogu pojedinci utjecati na društvo, zašto to nijesu mogli otpočetka? Zar možda zato, jer ih nije bilo? Ali o tom se upravo radi, zašto ih nije bilo. I ta je dakle jedina «sigurna činjenica» Jerusalemove sociologije posve obični circulus vitiosus. Ali ne samo to; ona protuslovi i Jerusalemovu mnijenju, da je «država bila u početku vjerojatno samo država sile, u kojoj su pojedine klase zapovijedale svojim podložnicima i silile ih, da za njih rade». Kako su ih mogli sebi podložiti i siliti ih na rad, ako nisu već bili «diferencirane i jače i samostalne ličnosti?»

Završujući poglavlje o sociologiji veli J.: «Svaki pojedinac mora sa svoje strane uvidjeti, da nema potpunijeg, svestranijeg

i srećnijeg razvoja njegove ličnosti, nego što je dragovoljna odanost socialnoj cjelini i ustrajno djelovanje za dobro čovječanstva». No ovaj ga zahtjev sinteze individualizma i socializma ne priječi u tome, da u zaključnoj riječi bude potpuni individualista — ne doduše za sadašnjost, nego za jednu buduću razvojnu fazu. Kako voli govoriti o «znanostima budućnosti», tako i u sociologiju budućnosti polaže nadu, da će možda podati gledište, «po kojemu će čovjek, kad se oslobodi društva, sam sebi moći odrediti pravac višega razvoja».

8. Filozofija povijesti.

I u poglavlju o filozofiji povijesti nalazimo mnogo imena i nazora — oko 50 na 20 stranica — a vlastitih pozitivnih i sustavno izloženih sudova vrlo malo. Govor je pretežno o materijalnoj ili sadržajnoj strani fil.pov., dok se formalnom ili metodičnom stranom bavi kao nuzgredice. A ipak se prije svega valja da ustanove pretpostavke, spoznajna sredstva i metoda povijesnog istraživanja. Tek tada se s uspjehom može «razmišljati o eventualnim zakonima ,o smislu i cilju povjesnog razvoja», što je zadaća materijalne filozofije povijesti. Da je pisac ovako postupao, znali bismo barem za razlog, zašto po njegovu mnijenju «teologijsko shvaćanje povijesti, koje je u starom zavjetu ovdje ondje natuknuto, a od Augustina razvito, ne može trajno zadovoljavati *znanstvenu* svijest». Onda bismo znali i to, zašto znanstvena svijest zahtijeva, da se «povijesni razvitak ljudstva protumači *naravnim* putem ispitujući utjecaj klime i krajeva, pa prvobitne sklonosti i sposobnosti ljudi, i da se odrede pravci i ciljevi, koji su sadržani u ovim momentima». Zar možda «teologijsko shvaćanje povijesti» zato ne zadovoljava znanstvenu svijest, jer mu nije *jedino* vrelo spoznaje utjecaj klime, prirode, nekih «prvobitnih sklonosti i sposobnosti ljudi», statistika i ekonomija? Nije li filozofija povijesti ne samo povijest, nego *filozofija* povijesti? Imadu li zbilja *samo* empiričnei prirodne činjenice da odrede zakone, smisao i cilj povijesti? Zašto u tome ne imade udjela i spekulativno umovanje i eventualna objava Božja? Ili starozavjetne knjige, u kojima je po mnijenju Jerusalemovu samo ovdje ondje natuknuto teologijsko shvaćanje povijesti, ne sadržavaju objavu Božju?

Nije se tek u Augustina «porodila misao, da nađe božanski plan, koji u određenom nekom smislu upravlja sudbinom čovječanstva vodeći sve ljude zajedničkom cilju», nego je ta misao bitna svakoj religiji. A stari zavjet i još više i jasnije kršćanstvo krepko ističu ne samo jedinstvo ljudskoga roda nego i smisao i cilj povijesnoga razvoja sviju vjekova.[18]) Augustinovo djelo De Civitate Dei, to «prvo povijesno-filozofijsko razmatranje većega stila» nije drugo, nego prva velika sinteza kršćanskoga shvaćanja povijesti: da Božja Providnost sve tako upravlja, da kat. crkva bude zbilja katolička, t. j. sveopća i da se Bog brine za sve ljude i narode sviju vjekova, da spase dušu svoju i da umnažaju slavu Božju. Poslije Spasitelja, koji je ovu ideju potpuno razvio propovjedajući kraljevstvo Božje, prikazuju povjesni razvoj u tom smislu sv. Pavao, sv. Ivan, Klemente Aleksandrijski, Justin, Irenej, Ciprijan i Jeronim. Ali ni ovi kao ni Augustin ne shvaćaju kršćanstvo, t. j. rimsku crkvu «*državom*, koja će preživjeti sve druge države na zemlji». Ove riječi, kao i one o «sveopćem gospodstvu rimske crkve» bude osjećaj, da crkva sebe smatra *državom* u državi, da ide za civilnim i materijalnim, a ne isključivo duhovnim gospodstvom nad dušama, pa i nad državama. Rimska crkva nije država, koja se s drugim državama otimlje za svjetovnom vlašću. Vjersko društvo rimske crkve ne samo da nije pogibeljno po svjetovnu vlast, već joj je dapače prvi i najjači oslon i stup.[19])

Ciljem povjesnog razvoja smatra J. «sintezu individualizma i socializma, Herderov humanitet i Hegelov napredak u svijesti slobode». Zemaljski dakle bitak, koji je kršćaninu samo priprava za budući vječni život, ima za pisca samostalnu vrijednost. Prema tomu je udesio i posljednje poglavlje svog «Uvoda u filozofiju» — pedagogiju ili filozofiju odgoja.

[18]) Isp. prekrasni prikaz starozavjetnog uzvišenog i sveopćeg shvaćanja povijesti sviju vremena: Religion, Christentum, Kirche; Ed. Dr. Esser, Dr. Mausbach I. 671-790. Nacrt kršćanske filozofije povijesti pruža Chateaubriand (Le génie du christianisme III. S. 3. l.) shvaćajući povijest u svijetlu vječnosti i Hettinger (Apologie °/V. 536-585) smatrajući Isukrsta stožerom i središtem čitave povijesti, kao i A. M. Weiss (Apologie IV. V.), koji ističe 3 čimbenika u razvoju povjesnom kulturnom, što imadu dovesti do triumfa

[19]) Aug. Ep. 137. 5. 17., 138. 2. 15.; Leo XIII. Enc. Immortale Dei.

9. Pedagogija.

Prvu zadaću pedagogije zaodjeva J. u «znamenite Hegelove riječi: Subjekt ima beskrajno pravo, da samo sebe zadovolji u svome radu». Zato se moraju «posebne sposobnosti i sklonosti svakog djeteta što bolje razviti» — bez obzira, kakove su. Zato otac nema pravo «na djetinje pristajanje uz njegov nazor o svijetu». Jerusalem ima pravo, kad se bori protiv nazora «da je otac apsolutni gospodar djece, koju smatra svojim vlasništvom, s kojim može po volji raspolagati». Ali danas, kad smo svi pod svijesnim ili nesvijesnim utjecajem kršćanskih ideja, nema smisla to isticati s takovom emfazom. Isključi li se dakako crkva kao odgojni faktor, stave li se kao jedini odgojitelji porodica i država kao glavni mandator ljudstva, tada nije daleko vrijeme, kad će opet i pojedinac i porodica biti robom države, t. j. jačega.

Daljnja je zadaća pedagogije «rasplod društva i buđenje socialnoga duha». Razvojna pomoć i rasplod društva sačinjavaju *potpunu* svrhu odgoja. Dijete se odgaja samo za ovaj svijet, koji ima posve samostalnu vrijednost, i za sebe sama kao za vrhovnu svrhu, a za Boga i Stvoritelja svoga ni ne znade!

10. Metoda i hrv. prijevod.

Dosljedan svome načelu, da je u filozofiji vrednija samostalna borba oko *traženja* rezultata negoli sam bez muke stečeni rezultat, shvaća i predaje pisac filozofiju posve historijski. Nabačenim se problemima često ne bavi potanje, a samo rijetka pitanja jasno formulira — i to ne uvijek točno. Više puta je teško razabrati, kako je to opazio i kritičar u «Savremeniku», gdje prestaje biti historičarom, a gdje počinje samostalno suditi. Sve je isprepleo svojim katkada duhovitim i originalno izraženim primjedbama i digresijama. Jasnoći smeta i nejedinstvenost filozofijske terminologije, dotično upotrebljavanje istog izraza za dva različita pojma. Tako će n. pr. ovaj pasus: «Radi nedostataka kod svih *monističkih* sustava počinje se opet dizati vrijednost starijih mišljenja . . . Ovamo spada po svim *monističkim* religijama zastupani *dualizam*» — razumjeti samo onaj, koji je

već filozof. izobražen. A onaj, koji hoće tek iz ovog «Uvoda» crpsti filozofijsko znanje, ne će bez posebnog i potrebnog tumačenja razumjeti, kakove su to monističke i ujedno dualističke religije.

Općenita razdioba golemog gradiva u poglavlja je dobra. Slabija je i ekstenzivno a osobito intenzivno nedostatna obradba svakog pojedinog poglavlja. Najslabiji su dokazi — u koliko ih uopće navodi za svoje tvrdnje. Silogizma i njegovih pravila kao da ne pozna. Na str. 16. kani n. pr. dokazati, da «čovjek nije od naravi *sposoban* pojave, kojima njegova okolina na njega djeluje, konstatirati kao čisto objektivne doživljaje. «Jedini mu je dokaz za to, «da je objektivno ustanovljenje činjenica isto tako *teško* kao i *rijetko*». Ali iz toga slijedi samo, da ćemo morati upotrijebiti svu pažnju prigodom tog ustanovljenja, a nipošto ne slijedi, da čovjek od naravi nije *sposoban* to konstatovati.

U svojim izvodima ovisan je pisac o protuvjerskoj literaturi, koju na koncu svakog odsjeka i čitaocima preporuča. On se doduše unapred ograđuje protiv toga, da se iz naznačene literature izvode ikakovi zaključci ex silentio, kao da n. pr. ne pozna ili omalovažuje knjige, koje nije spomenuo. Ali on sam veli, da je spomenuo takova djela, koja daju obilnu literaturu i podaju čitaocu putokaz i savjet. To su po njegovu sudu gotovo isključivo materialistička, evolucionistička, panteistička djela. Uza sve to morao je priznati auktoritet O. Klimpe D. I. u metafizici i Willmanna u pedagogiji, spomenuvši ih u literaturi.

Relativno najbolja strana ovog «Uvoda» jest hrvatski prijevod, u koji je dr. Jelašić uložio velik mar. Uza sve jezične, pravopisne i tiskarske pogreške lagan je i razumljiv. Katkada se opaža utjecaj njemačkog originala. U filozofijskoj terminologiji upotrebljava ponajviše u svim već jezicima uobičajene grčkolatinske i katkada njemačke i franceske izraze. Više puta je nastojao dati ili stvoriti koji hrvatski filozofijski izraz. Panpsihizam zove «općenita sudušnost»; tijela su mu — kao i dru. Bazali — «rasežna i protežna», a Leibnizova «harmonie préétablie» je «unapred određeno podudaranje», dok je to dr. Bazala kraće izrazio (prethodno udešenje).

11. Zaključna riječ.

Slijedeći Jerusalemove izvode od poglavlja do poglavlja vidjeli smo, da osnovno piščevo stanovište ruši temelje prave znanosti, svake religije, morala i društvenog poretka. Uza sve njegovo nastojanje da se povrati zdravome ljudskom razumu i da zadovolji sve zahtjeve moderne nauke, njegovi odgovori na poglavita pitanja sviju filozofijskih grana obaraju upravo one istine, koje čovjek može i mora svojim naravnim razumom shvatiti, a koje tvore temelj čitavom privatnom i socijalnom životu. Ovakove pak knjige zabranjuje čuvarica božanske istine katolička crkva, kao pogibeljne i štetne.[20]) Valja dakle da istaknemo, da ovu knjigu ne smije nitko čitati ni zadržati bez dozvole duhovne oblasti.

Ali i bez obzira na sadržaj nema Jerusalemov «Uvod u filozofiju» ni metodičke vrijednosti. Nije jasan, katkada dvoznačan, često sam sebi protuslovan.[21]) Povjesni podaci i formulacija filozofijskih pitanja nijesu uvijek ispravni. Čitaoci, koji još nijesu filozofijski izobraženi, često ne će sebi biti svijesni ozbiljnosti i dalekosežnosti iznesenih problema. Mnoga se filozofijska pitanja uopće ni ne spominju — tako je n. pr. čitava kosmologija ispuštena; — a i nabačeni se problemi rijetko jasno rješavaju i dokazuju.

Nama je doista potreban jedan «Uvod u filozofiju». Ali toj će prijekoj potrebi udovoljiti samo pisac, koji će znati podati ne samo prikaz i povjesni razvoj svih poglavitih filozofijskih pitanja, nego i jasno odgovoriti na sva glavna pitanja o tvarnim, formalnim, tvornim i svršnim uzrocima svijeta, koji će napose pokazati, da je zemaljski bitak tek priprava za budući vječni život. Samo ovakova filozofija dignut će — kako to s pravom zahtijeva Jerusalem od svake filozofije — naš svagdanji rad u višu sferu i dati čitavom našem životu sadržaj i cilj.

[20]) «Knjige kojih mu drago pisaca, ako na koji god način ruše temelje religije, posvema se zabranjuju». Decr. Gen. de Prohibitoine librorum 25. I. 1897. No. 2. Isp. prijevod i tumač dra. Pazmana: Crkvene naredbe o zabrani i cenzuri knjiga 103. Spominjemo još, da se čudimo, kako je «Hrvatska» 22. V. 1915. mogla ovakovu knjigu preporučiti svakomu inteligentnomu Hrvatu kao «dobru i valjanu», a Hartmannovoj knjižari savjetovati, da «proslijedi ovom stazom» — izdavajući knjige, koje su po narod štetne, a od katoličke crkve zabranjene. Poželjno je, da uredništvo ispravi pogrešku površnoga kritičara.

Isto vrijedi i za «Nastavni Vjesnik» koji želi, da se ovaj Uvod «mnogo nabavlja i čita i osobito da oplodi našu srednjoškolsku filozofijsku obuku» (1914/5. 753.) Naša srednjoškolska filozofijska obuka treba temeljite reforme — to svi osjećamo. Ali zar se ta reforma zbilja sastoji u tome, da se dacima kaže, da nemá osobnog Boga, da je vjera u dogme nerazumna, da je uopće nemoguće spoznati istinu, da je Nietzscheova etika u jezgri zdrava i ispravna...?

[21]) Zanimivo je, da se s time slaže i dr. S. Matičević, koji je u Savremeniku 1. 1-5. str. 314-5. ocijenio Jelašićev prijevod ovog «Uvoda u filozofiju». «Preveliku jasnoću ne ćemo Jerusalemu poput nekih zamjeriti — osobito zadnja izdanja kao da i popuštaju u toj krijeposti — ali što se tiče uvjerljivosti, ona prestaje onim mahom, kad ne govori «sama stvar», kad autor počinje da govori u ime svoje osobe. Tu bismo željeli, da se čitaoci otmu moćnoj, spretno udešenoj sugestiji i da sami na osnovu prikazanih problema steknu uvjerenje, da su autorovi vlastiti odgovori nedostatni, inadekvatni ozbiljnosti upita, da kojiput i — prazni... Njegovo tumačenje estetskog užitka n. pr... može se nazvati samo tautologijom. «Estetska funkciona ugoda» nije nego jedna prazna riječ. Jerusalem nije prispio na kraj problemu, nego ga je praznim pojmom obišao. A slično nas i drugi Jerusalemovi pojmovi, kojima on pridaje važnost principa (n. pr. pojam fund. apercepcije, kojim potajice uvodi jedan jako prosti psihologički idealizam, kojega se inače uopće odlučno odriče), izazivlju svojom malenkošću i prazninom na prigovaranje». Ako Savremenikova kritičara «Jerusalemovi stvarni odgovori i samo rijetko mogu zadovoljiti», ipak mu je . «simpatičan, svjež i savremen» naravski samo radi «njegovih novih novcatih radnih metoda, izašlih iz radionica recentne znanosti: genetičke (evolucione) i biologijskesociologijske metode».

Slovensko pismo.

Piše: **Dr. Aleš Ušeničnik.**

Dobro ste zapisali, gospod urednik, na čelo prvemu letošnjemu zvezku «Hrvatske Straže»: «Cilj je — Kristus!» Ko sem čital tiste besede, mi je stopila pred oči kulturna zgodovina slovenskega naroda v zadnjem polstoletju in videl sem v njoj uresničeno, da toliko napredujemo, kolikor nam je cilj Kristus.

Če razdelimo dobo zadnjih 50 let v zgodovini našega naroda v dva dela, dobimo nekako središče 1892, to je leto prvoga slovenskoga katoliškega shoda.

Naš preporod se je zadel po mladostnem, a praznem navdušenju marčeve revolucije z živahnejšim delom v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, torej naokroglo pred 50 leti.

L. 1861, so se začele snovati med Slovenci «Čitalnice», društva, v katerih naj bi se čitalo in bi se časih prirejale poštene veselice v domači besedi. Čitalnice so zbirale Slovence k takozvanim «besedam» kjer sta se «z glasbo, s petjem, plesom, z igrami in govori gojili družabnost in narodna zavest». L. 1862. se je ustanovil po českem zgledu «Južni Sokol». L. 1863. so ustanovili rodoljubi «Slovensko Matico», književno društvo, ki naj bi zlasti z znanstvom pospeševalo kulturo slovenskega naroda. L. 1868. je začel izhajati prvi slovenski politični dnevnik «Slovenski Narod» (v pravem pomenu dnevnik še le od l. 1873). Naposled so priredili politični voditelji slovenskega naroda l. 1868-1870. velike «tabore», to je politične shode pod milim nebom, kjer so v ljudstvu podžigali narodno zavest.

Ne da se tajiti, da se je od tedaj vse do l. 1892. mnogo delalo na vseh poljih. In uspeh je bil? L. 1892. je zapisal prof. dr. Jos. Pavlica v «Rimskom Katoliku»: «Posledica je očevidna: po vsem narodnem napredku, po vseh slavnih zmagah, po vseh plesih in veselicah, po vsem preš (uštvovanju) in pijančevanju, zgubili smo v zadnjih tridesetih letih skoraj ves narod v Gorici in v Trstu. Poled toga smo zadolžili nepremakljivo imovino, ki je bila naša edina zaslomba. Nravstvenost je utrpela iste rane ko povsodi...» (R. K. IV. 207).

Čitalnice so se izprevrgle v naprave na «radovanje in rajanje», kakor je po pravici rekel nikakor ne ozkosrčni dr. Zarnik. Njih oče dr. Lavrič je prešal k protestantom in si je nazadnje s samomorom končal življenje. Iz početka so se kajpada tudi svečeniki udeleževali čitalničnega življenja, čitali, govorili, «peli» in nekoliko tudi «pili» — sicer bi se im očitalo, da ničesar ne store za mili narod — tada počasi počasi, ko je bilo domala vse življenje po čitalnicah le še rajanje in ples, so se duhovniki začeli umikati, zdaj ta, zdaj oni. Ko so se pa pazneje ozrli nazaj, so videli, da so se vzredili v čitalnicah vsi najhujši nasprotniki cerkve in vere. Čitalnice so bile pri nas semenišča liberalizma.

Taka je bila tudi z «Južnim Sokolom». «Sokolstvo» po svojoj ideji ni napačno. Gojiti hoče v narodu krepkost in muško zavest, buditi fizično silo in naravno značajnost. Toda, prepuščeno samo sebi, se sokolstvo najrajši izprevrže v privilegirano fantostvo, ki si pod narodnim imenom prisvaja vso svobodo v verskem i nravnem oziru. Za take sokole ni ne božjih, ne cerkvenih zapovedi. Zopet je gotovo to, da so bili pri nas sokoli pioniri liberalizma.

Kako lepe namere so imali naši možje, ko so ustanovljali «Slovensko Matico!» Opomniti je treba, da so velik del Matičnega sklada zložili duhovniki. Hoteli so položiti nov temelj slovenski kulturi. A minilo ni niti sedam let in že so začutili, da bo vse njih delo v Matici vedno polovičanstvo, pogajanje in odajanje. Petdeset let so vztrajali, a po vsem delu in trudu so do veli le to, da so se morali naposled ob jubileju umeknuti, ker so zdvojili, da bi mogla biti Matica kdaj za Slovence matica prave kulture.

«Slovenski Narod» je že odpočetka le slabo prikrival, da je glasilo novih duši slovenskoga ljudstva tujih in sovražnih

idej. Zato vsaj duhovnikov ni bilo tako mnogo, ki bi bili od njega pričakovali rešenja. Bili so pa tudi taki in še le prežalostne izkušnje so ih morale poučiti, da so živeli v veliki zmoti.

«Tabori» so bili na zunaj nekaj lepega in veličasnega a za ljudstvo komaj več kot zveneč glas. Probudili so v ljudstvu nekaj narodne zavesti, a niso dali narodnosti vsebine in prave vrednosti. Mnogim je bila slovenska domovina le pesem ob čaši dobrega vina. In pilo se je tiste čase, kar se je dalo, vse v slavo domovine.

Rezultat vsega tega dela je bil za ljudstvo v narodnem političnem in gospodarskem oziru skoraj da ničica, v religioznem in naravnem pa odločno negativen — manko. Liberalizem se je bolj in bolj raspasel, segel je tudi na deželo in tudi mnogim možem izmed ljudstva zamori nekdanio ljubezen do Cerkve. Po mestih v glavah mnogih takozvanih izobražencev se je pa zgostil liberalizem v popolno bezverstvo. Nekateri so to brezverstvo tudi očitno izpovedali, drugi so svoje protikrščanske nazore previdno skrivali pod moderne fraze svobodoljubja in napredka.

Tada, ali ni bilo mož, ki bi bili delovali za Cerkev in krščanstvo prosvete? Bili so, in sicer zvrstni možje. Zasnovali so «Katoliško družbo», kjer so se shajali, zbirali katoliško misleče občinstvo in dajali mu primernega pouka in zabave. Učeni možje so peresom branili katoliško stvar. L. 1873. so ustanovili «Slovenca», katoliški političen list, ki je l. 1883. začel izhajati kot dnevnik.

Kje je torej poglavitni vzrok, da so bili uspehi kljub temu le žalostni? Moža ni bilo, ki bi bil dal vsemu delu enotno osnovo in velik enoten cilj. Načelo še ni bilo zavladalo v našem javnem življenju. Vsako krepko dejanje so preprečevali oziri. Mir in sprava, sloga — te besede so čarale vso energijo v mrtvilo. Tako se je vzdrževal neki zastareli konservatizem, bez gorkega življenja in veselega napredka. Vsa Slovenija je bila velik «kaos» kakav je tiste čase dobro označil svobodomiseln kulturni zgodovinar. A največ koristi v tem kaosu je vendarle imel liberalizem. Popolnoma zmagati seveda ni mogal, ker je bila vera v ljudstvu pregloboko vkoreninjena, teda širil je vsaj breznačelnost in bezznačajnost in moril živo zavest.

Tedaj je nastopil mož, ki je visoko dvignil prapor ideje, načela, in ideja, načelo mu je bil — Kristus. Taj mož je bil dr. Anton Mahnič. Že rečeni svovodomiselni naš kulturni zgodovinar dr. Ivan Prijatelj pravi: «Leto 1882. je postalo začetek ločitve duhov. Tega leta je namreč zastavil svoj katoliški izvod, ne v vsakdanji politiki, ampak vse globlje, v vzgojeslovlju in literaturi — Dr. Anton Mahnič». Dr. Mahnič je začel najprej v Slovencu» poudarjati potrebo načel. Z dvanajstimi večeri« pravi zopet Dr. Prijatelj — «je vrgel v naš narod bakljo načelnoga boja in upepelil ono klavrno odelo, ki se je imenovalo konservatizem». Liberalizem se je bal ločitve duhov, ker je «rajrajši v kalnem ribaril». (Dr. Prijatelj), in je vedel, da z jasnimi načeli pri Slovencih ne uspe. Zato je milo tožil, da je Dr. Mahnič zanesel med Slovence prepir in klical zoper njega vse «dobromisleče». Tako je premotil tudi dosti duhovnikov, da niso še spoznali znamenj časov in so z liberalizmom klicali po slogi. A Dr. Mahnič se ni ustrašil nobenega nasprodstva, pa naj si je prišlo od kaderkodi iz liberalnih ali iz katoličko-konservativnih vrst. Brezobzirno je oral in kopal po ledinah slovenske breznačelnosti in sejal ideje, dobro vedoč, da je kultura setev in rast idej. Ideje vladajo svet, je povedal tedaj slovenskim naprednjakom prof. Erjavec, ideje so tista moć, kateri se na dolgo nobeden ustavljati ne more, in vse, karkoli se dela in snuje proti idejam, mora prej ali slej raspršiti se kakor pleve na vetru». Tega poziva na polje idej, pravi Dr. Prijatelj, liberalci nisu razumeli, «rajši se je banketiralo dalje». Dr. Mahnič je pa dalje rezal globoke brazde v slovensko njivo in sejal.

L. 1888. je začel izdajati Dr. Mahnič «Rimskoga Katolika» ki je z njim započel še odločnejši javni boj zoper «breznačelnost in nedoslednost v mišljenju ter negativnost in neznačajnost v delovanju». Še enkrat so se združili vsi prijatelji «sloge» in l. 1889. sklenili spravo med liberalci in konservativci, a ta sprava, pravi naš svobodomiselni kulturni zgodovinar, je bila «mrtvorojeno dete». Ločitev duhov se ni več dala ustaviti, v slovenski javnosti je zmagavalo načelo: «Dr. Mahnič, pravi Dr. Prijatelj, je polagal mogočne temelje posebni katoliški organizaciji celokupnega življenja na Slovenskem, naj si je pred njim še tako mašil ušesa Levčev «Ljubljanski Zvon» in naj ga je še tako omalovaževal in s ceneno ironijo smešil «Slovenski Narod».

L. *1892.* je obhajalo katoliško načelo svoje zmagoslavje. Vršil se v središču Slovenije v beli Ljubljani, prvi katoliški shod. «Najsjajnejši dogodek slovenske zgodovine» kakor ga je imenoval Dr. Mahnič (R. K. IV. 309). «Bil je to sjajan moment

— je pisa pozneje Dr. Malnič (ec. 312) — začetek slov. katoliškoga shoda. Glasovi (zvonov) privabili so mi solze v oči, a duha so mi vznesli v visine, kjer se mejita čas in večnost; da nikdar nisem življe občutil kako majhni smo Slovenci, ako ne iščemo v Bogu in v večnih krščanskih idealih svoje velikosti».

In prem to je bilo dejanje prvega slovenskega katoliškoga shoda. Shod ni bil le veličastna manifestacija katoliške zavesti kakor so navadno taki shodi, bil je namreč dejanje, ki je dalo vsemu kulturnemu razvoju slovenskega ljudstva enotno podlogo, osnovo, bazo, in določilo enoten cilj. Kulturni temelj katoliškomu narodu mora biti le katoliško načelo in cilj kulturnī krščanskoga ljudstva le Kristus!

Od tedaj se je začel pravi preporod. Bilo je treba še bojev in ti boji še vedno niso končani in ne bodo docela nikdar, teda od leta 1892. slovensko ljudstvo ve, kje je vir njegovega edinstva in njegove moči; ve, kam se mora vračati, ako se pokažejo znamenja oslabelosti ali nesloga; ve, kje mu je zajamčena gotova zmaga!

Kakav pomlad je dahnil tedaj po slovenski domovini in vse je začelo kliti in rasti. Novo življenje na vseh poljih! Zasnovala se je enotna politična organizacija slovenskega ljudstva, započela se je gospodarska in zadružna organizacija, izvršila se je tudi organizacija ljudske izobrazbe v Slovenski krščansko-socialni zvezi. Še le 25 let je od tedaj (l. 1917. bo prvi 25 letni jubilej I. slov. kat. shoda, obenem z letnico S. K. S. Z.) in vendar pomeni za nas Slovence celo dobo! Kar je slovensko ljudstvo, je moči idej I. Kat. Shoda!

Lehko pa tudi dostavimo: Če se bo kje začela kazati slabost, se bo začela le, ako bomo prezreli in zanemarili tista nečela, ki so nam bila temelj in cilj.

Svetovna vojska bo polag vseh grozot najbrže omajala tudi temelje naše kulture. Bati se je, da naše ljudstvo ne bo več imelo tiste vesele zavesti, ki mu je dala doba krščanskoga preporoda. Strašno trpljenje bo provzročilo tuintam apatije, tuintam odpornost, morda gnev; težka bremena, duševne in telesne boli, morda tudi prevare, vse to bo v mnogih ubilo tisto zaupanje, ki je šlo z njim naše ljudstvo nasproti bodočnosti. In kakor navadno ob takih prevratih, bodo izkušale sile teme tudi sedaj navrniti ves gnev zoper Cerkev.

Bog nam daj skoraj blažen mir! Tedaj bo pa moralo biti prvo, da zopet utrdimo temelje, da zopet našem ljudstvu pokažemo in dokažemo, da mora biti edini cilj tisto, kar nam je doslej dajalo moči in zmag, verska ideja, Ideja, Kristus! Najprej z misijoni očistiti, kar se je nabralo nesnage, potem pa na novo za organizacijo na vseh poljih!

Ali ne bi bilo prav, ko bi se po vojski Hrvati in Slovenci čimprej bratske sešli, da bi napravili veliko revijo dosadanjega dela, novih nevarnosti, in začrtali pota bodočnosti?

Opaska. — Rado prihvaćamo ovaj zadnji predlog. U tom ćemo pravcu i poraditi. Mi smo po crkvi, geograf. položaju i zajednici ideja kršćanskih prisiljeni na bratsku uzajamnost sa Slovencima u katoličkom i narodnosnom radu. *Uredništvo.*

Naš katolički pokret i politika.

Piše: **I. Butković - Zadar.**

Jezgra našega katol. pokreta razvila se je i razvija se iz hrv. kat. akad. društava. Ova se pune iz srednjoškolskih skupina, a iz njih proizlaze svršeni akademičari, t. zv. seniori. Seniori su dakle oni, koje moramo smatrati nosiocima glavnih ideja našega pokreta.

Izrazit je nastup kat. đaštva izazvao u ogromnoj većini svih naših krugova negodovanje i protivnost. Odbijao ih je naš «fanatizam», koji može «dražeći liberalce izazvati njihov još veći bijes». Tek nekolicina starijih odobravala je i podupirala mladi radikalizam nazirući u njemu jedino sredstvo, da se raščisti idejno obzorje, koje je bila obzoraština onako strašno pomutila.

Takvo stanje stvari nosilo je u sebi i korist i štetu: Korist, u koliko se je čuvala idejna čistoća bez ikakvih kompromisa, te odgoj novoga naraštaja s jasnim ciljem i odlučnom voljom bez obzira na ljudske zapreke; štetu, u koliko je tako osamljena mladež osjećala opreku prema starijima, te bila prisiljena, da češće radi na svoju ruku i proti volji njihovoj, čime se nije pogodovalo štovanju auktoriteta. Dakako da ovo nije bilo dobro, ali bio je to jedini put, kojim se je moglo poći naprijed: Bez radikalnoga preloma sa svim kompromisnim smjerovima nije mogao da se razvije katolički radikalizam. Ako je tim većina starijih izgubila nešto od svoga ugleda pred mladima, u toliko je više porastao ugled one manjine starijih, koji su mladež na

taj radikalni put potaknuli i na njem je pomagali. A i isticanje kat. ideala načelno je pogodovalo auktoritetu. Time dakako da spomenuta šteta nije bila ukinuta, ali je svakako bila bitno ublažena.

Godina je letjela za godinom i naš je pokret naglo napredovao stječući si sve više pristaša i među starijima, pa danas možemo reći, da između odličnijih Hrvata katolika ima jedva gdje koji, da se načelno ne bi s nama slagao. Ljubljanski sastanak i sažalnice prigodom smrti druga Eckerta očevidno su to dokazali. — Ali moramo znati da je ova promjena nastala u malo vremena, te da se radi o ljudima, i to većinom starijima, gdje promjene ne teku naglo i ne običavaju biti lasno potpune. Zato je posve naravno, da će se još uvijek nalaziti stvari, u kojima ćemo se mladi i stariji teško ili nikako slagati. No to više i nije tako važno, kad se samo načelno slažemo. Ako se naime složismo u glavnom — da treba svuda tražiti izrazitu katol. ideju — opravdana je nada, da ćemo se moći složiti i u manje važnim pojedinostima, koje nijesu načelne nego taktične naravi!

Promjena ova u korist kat. načela kod starijih dakako da se sa strane mladih shvaća i mora da shvati, zato kod ovih malo po malo nestaje i mora da nestane prvotne ekskluzivnosti. Vanjski se to izrazuje i tim, što se nalazi u krugu naših seniora sve više starijih koji nijesu kao đaci bili u našim akad. društvima. Osobito se je pak to pokazalo u Ljubljani, a pokazat će se, nadamo se, i na svim budućim našim kat. sastancima. Zato danas s potpunim pravom govorimo o općem katol. pokretu, kome su seniori tek jezgra.

U koliko se ovo jedinstvo starijih i mladih postizava, u toliko se brišu granice, koje su ih prije dijelile, pa se lasno može dogoditi, da se neki zbune sudeći, da li se sa strane pojedinaca nešto smije ili ne smije učiniti, da li se nešto smije ili ne smije u organizicaji seniora trpjet. Bit će toga na svim poljima. — A bit će tu raznih mnijenja ne samo između mladih i starijih, nego i između nas samih pravih seniora, jer zajedničke politike nijesmo nikad imali. — Na ovo ćemo se da točno označimo naše stanovište u raspravici osvrnuti, a od riješenja ovoga najtežega pitanja, moći će se zaključivati i riješenje ostalih.

Kao đaci isključismo iz naših redova svaku strančarsku politiku. A tako treba da ostane i na dalje u svim đačkim i mladenačkim društvima, pa i onda, kad budemo imali i svoju izra-

zito katol. polit. stranku. Politika je naime hrvatskoj mladeži najviše kvara nanosila, zato su joj se u katol. dačkim organizacijama morala sva vrata najstrože zatvoriti. Svako hrvatsko srce imalo je mjesta u našim društvima, samo ako je bilo katoličko. Ako su nas mnogi i smatrali pravašima, neki i Frankovcima, pa su nam se kao takvima i pridružili, takvi su se hitro ili razočarali zbog našeg «klerikalizma» te nas ostavili, ili su — i to većinom — shvatili i odobrili naše mnogo uzvišenije stanovište nego li je stanovište ikoje polit. stranke, te nam se pridružiše s uvjerenjem, da naša načela imaju potpunu vrijednost i u njihovom polit. stanovištu. Katolička je naime ideja tako velika i uzvišena, da lasno spaja, samo ako se shvati, i puno veće opreke od onih, koje se pojavljuju u hrvat. polit. strankama.

Ovo je odlučno katoličko i hrvat. stanovište urodilo kao prvim plodom, da bi srušen idol strančarstva, po kome se je prije sve hvalilo ili kudilo. Glavno mjerilo svega, pa i politike, nije više bila slijepa vjera stranke, nego katolička dogma. Time se je odlučno pročistilo idejno obzorje i onemogućio strančarski fanatizam. Svakome je bilo slobodno, da pristane uz bilo koju hrv. stranku, samo ako ta nije bila protukatolička. Neki su se tim pravom slobodna izbora i posluživali, te se i danas služe. Većina nas je ipak bila uvjerena, da nas sadašnje stranke ne mogu zadovoljiti, pa da ćemo morati stvoriti i našu posebnu katoličku stranku, koja će biti pravi nastavak našega samostalnoga katol. pokreta. Za to se ipak nijesmo između sebe nikad svađali niti smo to smjeli činiti.

Toga jednom zauzetoga općenitoga stanovišta nijesmo dosad nigdje promijenili, niti smo ikad koji politički program ili stranku uredili. Svakomu je dakle od nas i danas kao i nekad slobodno, da se drži svoga političkoga uvjerenja, pa bilo to i stranačko, samo ako to uvjerenje ili stranka nijesu u opreci s katoličanstvom ili s hrvatstvom. To se zaista i događa, te nalazimo u našim užim redovima razna politička mišljenja, ali ta različnost dakako da se ne tiče konačne svrhe političke, nego samo puta, kojim da se do svrhe dođe. Velika se većina nas drži dosljedno prvotnog radikalnog stanovišta, da moramo u što kraće vrijeme istupiti kao samostalna polit. stranka, a dok ne dorastemo, da u slučaju nužde kao samostalna grupa pomognemo stranku, koja nam je načelno najbliža. Nekolicina pak od naših misli, da ćemo cilj najlakše tako postići, ako se pridružimo

najbližoj nam sadašnjoj polit. stranci, samo da ta ne bude protuhrvatska ili protukatolička.

Kad se već mi sami tako u politici razilazimo, bit će posve naravno, ako se stariji naši ostali prijatelji budu još i više razilazili, osobito oni, koji su već prije našega nastupa na polit. polju radili u nekojoj stranci. I njihov broj nije malen! — Mi smo odmah na početku isticali, da moramo izvojštiti simpatije hrv. katol. javnosti, kojih nijesmo imali, i u tom smo uz Božju pomoć lijepo uspjeli, pa te stečene simpatije moramo sada znati cijeniti i sačuvati, dokgod ne dođu načela u pogibelj. — Različiti polit. putevi nekih naših užih drugova nijesu nikad bili smatrani zaprekom u katol. zajednici, pa nema ni sada razloga, da bi se ta mjera načelnosti promijenila bilo za naše uže drugove bilo za naše ostale prijatelje.

Pitanje nove izrazito katol. stranke, i to ne samo u Banovini, kako to «Dan» (o. g. br. 13) kao dio alternative preporuča, nego za sve hrv. zemlje, za nas mlađe od prvoga je početka našega pokreta načelno riješeno. Kasnije je i Sv. Stolica ovakvo stanovište izrijekom pohvalila i preporučila, te ga je «Hrv. Straža» na nebrojeno mjesta svakoga godišta, navlastito u socijalnom pitanju napose naglasila (god. 1913. str. 403 i sl.), zato dalje o njem i ne govorimo. Spomenut ćemo samo to, da u stranku treba da uđu samo katolici na djelu kao i u naša kat. akad. društva.

No načela sama po sebi nijesu dosta, nego treba da ih i u praksu provedemo, čemu neka bude posvećen prvi naš uži sastanak. — Ali kao ni u čem, tako se ne valja ni u ovom prenagliti, nego se treba prije posavjetovati. Zato neka uredništvo «Novina» kad je već javilo, da ima izrađen i polit. program, saopći seniorima njegove glavne točke, da oni na nje učine svoje opaske. A kako se prilike malko srede i sastanak omoguće, neka ga sazovu. Tu će nam onda izvjestitelj stvar razložiti, pokazat će nam put, kojim da udarimo, i označiti osobe, kojima da dademo naše povjerenje. Ispostavi li se kod prethodnoga dogovora ili na samom sastanku, da za javan nastup u samostalnoj polit. stranci nemamo još dosta snage, ostat ćemo i dalje u dosadašnjem stanju, da se naime na to spremamo, a u slučaju potrebe rada, da podupremo onu osobu ili stranku, koja našim idealima najbolje odgovara.

Ovo je stanovište, opetujem, za nas i jasno i stalno, ali

regbi da nijesu svima jasne posljedice, koje iz njega slijede. Sude naime neki po staroj liberalnoj praksi, kao da se sav katolički javni rad mora svesti na politiku, pa da zato treba iz društva seniora izbaciti sve one, koji spomenutoga polit. stanovišta — *koga još niti ne stvorismo!!!* — ne odobravaju! — Kakve premise, takav i zaključak! — Zar da rascijepamo našu katol. organizaciju po polit. strujama? — Onda bismo došli do toliko katol. grupa, koliko ima polit. mišljenja, t. j. dali bismo se na pogansko načelo, da nam je politika mjerilo u vjerskoj organizaciji! — Zaista je dosta da ovo shvatimo, te da svi skupa odlučno kažemo: Nikad!

Ne preostaje nam dakle nikakav drugi put nego onaj, koga smo se držali u akad. društvima: Put polit. slobode za svakoga, dokgod ne dođu u pogibao katol. načela.

Stvar se dakle mora da razvije od prilike ovako: — Svi članovi našega katol. pokreta tvore veliku katol. hrvatsku organizaciju, koju danas barem u teoriji zastupa Hrv. kat. narodni Savez, a seniori su mu jezgra. Svi treba da smo u njem s jednakim pravom i s jednakim dužnostima. Njegovo nam je vodstvo svima najviše sudište u našem javnom djelovanju. Ovo je vodstvo daleko iznad svake politike, te može i mora da prosuđuje sve stvari *jedino* s izrazito kat. i općenitoga t. j. nestranačkoga hrv. stanovišta. Politika je naime samo jedan izrezak narodnoga života, i ako je ovaj zdrav, treba da se samo jedan dio ljudi njoj posveti, kao što se jedan dio mora da posveti znanosti, umjetnosti, gospodarstvu, sociologiji i drugim granama. Savez naš i uprava njegova mora da vode kao centralni organ sav naš javni rad *samo* u koliko je zajednički, u koliko treba da bude razmjerno razvit i nužno podvrgnut vrhovnim načelima, a inače je svaka grana u određenom joj djelokrugu samostalna. Ovu samostalnost mora da uprava Saveza čuva i razvija, ali mora da joj i odlučno na put stane, kad prede granice u bilo kojem smislu.

U Savezu je dakle dosta mjesta i za našu buduću samostalnu stranku kao i za one, koji misle katol. načela dovesti do pobjede preko druge koje sadašnje polit. stranke.

* * *

Naravno, da će iz različitoga polit. mišljenja u našim katol. redovima nastati i razne poteškoće: nesuglasice i polemike između članova Saveza. Tomu se ne da izmaći! Ako neki misle,

da se takve razmirice ne smiju riješavati javno, nego pred našim zajedničkim vrhovnim forumom, t. j. pred upravom Saveza, moramo ih upozoriti, da je to nemoguće s dvostrukog razloga. Korist naime stranke zahtijeva, da se neko izneseno mišljenje ili polit. čin odmah ili pohvali ili osudi, te se ne može uvijek pitati, što misli uprava Saveza. A kad bi se to i moglo, uprava Saveza u velikoj većini slučajeva ne bi mogla reći drugo nego: To su vaši stranački poslovi, koji se mene kao nadstranačke glave ne tiču. Kako bi naime mogla uprava sačuvati svoje visoko stanovište, kad bi išla strankama radi *samih* polit. razloga nalagati: Ovdje morate biti za ovoga kandidata, a ondje proti onomu, ovaj zakon treba da prihvatite, a onaj da zabacite i t. d.? To su sve stvari stranačke, pa je moraju stranke i riješavati, što ne ide bez javnih polemika.

Dakako da su polemike neugodne, ali imat će i one svoju korist. I jedna će na ime i druga polit. stranka moći biti uvierena, da ju kritikuje drug istih kulturnih načela, te da nitko ne prigovara jedino iz obijesti i bez razloga, kako se to danas češće događa. Osim toga imat će katolici, koji ostanu u dosadašnjim ne katol. strankama u njima u obrani katol. načela puno jače stanovište proti svojim liberalnim drugovima. Prohtije li se naime njihovim liberalnim drugovima da iznesu jedno ili drugo protukatoličko pitanje, katolička će njihova obrana biti sigurno u toliko jača, u koliko budu mogli pokazati u svojem zaleđu veću stranku s izrazito katol. načelima, na koju će se moći osloniti. Katolička je dakle korist u takvoj grupaciji očevidna.

— — Ako nas ovako razdijeljene naša zajednička kat. organizacija i ne može da sačuva od javnih polemika, bit će ipak njezina dužnost, da je svede na najmanju mjeru i da sačuva u njima pravi duh, duh kršćanske ljubavi!

Godišnji sastanci Saveza pružit će priliku, da se zajednički porazgovorimo i o politici, te će se u tom razgovoru moći riješiti razne nesuglasice, pa i takve, kojima javna polemika ne bi nikad na kraj došla. Ta poznata je stvar, da se osobno puno toga lasno razjasni, što je pismeno izgledalo nemoguće! Sastanci će dakle već sam broj razmirica bitno umanjiti. — No ne samo to, nego će se i sam način polemike zadržati u pravoj kolotečini. Trajno će nad tim morati bdjeti uprava Saveza. Polemika se naime između nas mora da vodi tako, da se iz svakoga članka vidi naše jedinstveno kat. stanovište i da je razlika mišljenja

samo polit. naravi. Time će se spriječiti, da se neopravdano ne ograniči vjera na jednu jedinu polit. stranku, i unaprijed će se pokvariti veselje liberalaca, kao da ćemo u polit. neslozi zaboraviti naše vjersko jedinstvo. Uprava pak Saveza morat će sve to nadzirati, te odmah pozvati na red one koji bilo kako prekorače pravu mjeru, a kao jedino mjerilo u njezinim sudovima služit će joj ideja katolička.

Ne bude li se koja stranka u polemikama obazirala na određene joj granice i ne bude li se htjela podvrgnuti odlukama i zahtjevima uprave Saveza, tek onda moći će se nepokorni dio isključiti iz naše opće katol. organizacije. Isto tako treba vrhovnoj upravi prepustiti konačni sud, do kad pojedini naši drugovi smiju ili ne smiju ostati u kojoj polit. stranci. Ispostavi li se naime, da neka stranka usprkos katol. članova njezinih radi proti katoličanstvu, naravno da će ih uprava morati pozvati, da se kane takve stranke.

Ove toli potrebne jedinstvene organizacije jošte u stvari nemamo, pa doživljujemo sad s jedne sad s druge strane neugodnosti i zbrke, kojih ne bi smjelo biti: Jedni znadu radi izrazite vjerske opaske odgovoriti sa svim fanatizmom stranačkoga stanovišta, među drugima se pak dižu glasovi, da se isključe svi, koji pristaju uz neku sadašnju polit. stranku. — Ako i znamo rastumačiti takve zablude, ne možemo i ne smijemo ih opravdati. Uzrasli smo u liberalnoj atmosferi, pa nam se je teško oteti, a da opet i opet ne pokažemo, kako je još nijesmo posve nadvladali.

Nekad se ove opreke nijesu tako opažale, ali ne zato, što ih nije bilo, nego zato, jer nijesmo imali razvijenoga katol. novinstva. Onda nam se je u našim akad. društvima bilo lasno držati jednog zauzetog idealnog stanovišta. - Danas se je to promijenilo! Cijela četa seniora došla je već u javni život i razvilo se je njihovo novinstvo, pa dakako da više nijesu mogle ostati sakrivene ni polit. opreke, osobito između mlađih, koji istupaju s novim vidicima, i starijh, koji su već otprije radili u nekoj polit. stranci. — Pa zar da se možda radi toga posvadimo ili da našu zajedničku svezu raskidamo? Pogledajmo samo, tko bi se tome veselio; i odgovor će biti jasan!

I još na nešto treba da se osvrnemo. Nijedan naime list, koji prati polit. događaje, ne može da bude strogo nepolitički. Ta po čem bi inače takav list jedino polit. čine prosuđivao, kad

bi bio bez polit. mjerila? A nije tu dosta kojekakvo privremeno mjerilo, nego mora da bude stalno i dosljedno rabljeno. I u tom su «Novine» mnogo bolje od prvobitnih «Riječkih Novina», jer ove nijesu odmah u svom početku imale stalne politike, pa je bilo zastupano sad jedno sad drugo stanovište, što nije nikako zadovoljavalo. — Ali baš ovdje čine neki naši mladi salto mortale, te politiku «Novina» smatraju našom općom politikom. A to ne stoji! Mi se naime o općoj našoj izrazito katol. politici *nijesmo još u cjelini ni kušali sporazumjeti, a kamo li, da bismo imali određen kakav pobliži program ili taktiku.* Politika dakle «Novina» *za sad* je samo politika njihovih urednika i onih, koji uza nju pristaju, te će postati opća samo, ako je na kojem općenitom sastanku prihvatimo. Dotle pak mi kao seniori naše vlastite politike nemamo. Ako uza sve to ipak «Novine» smatramo «našima», biva to za to, jer su nam po njihovom postanku, po urednicima, po njihovom katoličkom izvanstranačkom stanovištu najbliže od svih drugih listova, koji su ili organizovani ili slobodni stranački glasovi. — Niti je dakle slobodno nama, da rad same politike smatramo nekoga našim posvemašnjim protivnikom, koga valja iz naših redova isključiti niti je slobodno starijima, da se u njihovom polit. zanosu otresaju na mlade: — Peccavimus et non peccemus amplius! Česti zajednički sastanci neka nas liječe!

Shvatimo prilike vremena! Vojništvo u ratu kao i u miru obično loše upliva na vjerski život, u toliko gore još u ratu, u koliko ih više nosi vojničku odoru. Već do sad se čita u svim mogućim listovima, kako je vojništvo ćudoređe uništilo, i preporučaju se razna sredstva, kako da se spriječe kobne posljedice. No koji to pišu i govore, polaze ponajviše jedino s naturaličkoga stanovišta, zato i iznose sredstva često nedostatna i nerijetko takova, koja će zla još i povećati. Na nekim dogovorima u toj stvari jasno je izbilo, kako su vjersko i naturalističko stanovište u silnoj opreci, te je samo vojnička cenzura, koja spriječava oštre sukobe. Neka samo ova popusti i nutarnji će boj između vjere i nevjere planuti u svoj žestini. Neki predznaci takvih bojeva iznose se dnevno i «Dan» ih donosi skoro u svakom broju.

Taktiku pak protivnika ne ćemo odrediti mi, nego oni sami. Već smo nažalost iskusili, da oni znadu taknuti pravo mjesto, da uvuku u intelegentne krugove zbrku i rasulo, a sada možemo biti

stalni, da će znatan dio onih, koji dođu iz rata, biti za liberalno rovarenje podesan materijal. — Nije nam ni toga očekivati, da će nas svi liberalci napasti otvoreno i sučelice! Znadu oni, da se našoj stvari može često više naškoditi zaplotnim napadajem. — Sve nas to sili na stostruk i svestran oprez. Ne budemo li mi imali glavnu svrhu uvijek čistu pred očima, tko će nas čuvati u tomu? Crkva je sveta po nauci i naredbama svojima svijetlo, koja se sjaji u tamnu mjestu, pa se čvrsto oko nje okupimo. Fatamorgana nije pravo svijetlo, ne dajmo se zaluditi. — Ljudi smo, pa ljudski radimo i u pogrješke upadamo, no te nijesu take pogibeljne, dok jasno katol. istinu gledamo; samo onaj pogiba, koji prividno svijetlo uzme za pravo. In necessariis unitas... in omnibus caritas.

Ignoratio elenchi.

Piše: fr. Ign. Radić - Krk.

Što je.

Ignoratio elenchi — nepoznavanje pitanja — je sofizam što ga počinja onaj, koji ne poznaje glavnog pitanja, il pobija bludnju, koju protivnik ne brani, il dokazuje nešto drugo nego li se mora dokazati. Prijeporno se pitanje svijesno ili nesvijesno obide tako, da ga dokazi ili ne dohvate ili promaše.

Ovaj sofizam imade tri oblika. Ili se dokazuje *previše* ili premalo ili nešto sasma drugo: u svakom slučaju dokaz promaši, te se faktično ne dokaže ništa.

Vrijeme je rata. U saboru se neke neutralne države raspravlja hoće li se ili ne uplesti u rat. Eto pitanja. Diže se zastupnik filozof, te kaže: Svaki je rat nepravedan, on dokazuje previše, jer sabor ne raspravlja o ratu *u opće*, već o konkretnom ratu; i baš zato ne dokazuje ništa. *Qui nimis probat, nihil probat.*

Diže se sad umjereni nacionalista, te tvrdi, da bi taj rat bio *koristan*, kad bi doista uspio. Ovaj dokazuje premalo: jer rat nije dosta da je koristan, već mora da je i pravedan i moguć; zato na postavljeno pitanje ne odgovora. *Qui minus probat, nihil probat.*

Diže se i treći zastupnik, te kaže: Treba da doista radimo za procvat i veličinu domovine, ali zato postoje i druga sredstva a ne samo rat. Ovaj obilazeći glavno prijeporno pitanje (muta-

tic elenchi) dokazuje sve drugo, nego li mora dokazati, i baš zato ne dokazuje ništa.[1])

Čudno doista kako se danas ovim sofizmom uspješno manevrira. Raspravlja se, brani se, pobija, a da se više puta nezna ni što se brani ni što se pobija. Razni nesporazumci nastaju odatle, što se prijeporno pitanje dovoljno ne omedaši i fiksira. Katkada se pitanje znatice izvrne. Navest ćemo nekoliko primjera iz raznih područja ljudskog znanja.

a) Na području kršćanske apologetike.

Liard piše: «Kad[2]) nevjernici hoće da dokažu, da se kršćanska vjera protivi razumu, redovito pobrkaju kršćansku vjeru sa lakovjernošću i praznovjerjem, crkvenu vlast sa despotskom slijepom vlasti, svrhunaravna otajstva sa neshvatljivim i protuslovnim formulama, a tada dokazuju silom logike i istine sa lakovjernošću, da se ne smije podvrgnuti slijepoj i tiranskoj vlasti, da se ne smiju držati istinitim i stalnima one formule, koje su sa svakog pogleda neshvatljive i protuslovne. Ovakovo dokazivanje obilazi ili mijenja glavno pitanje, (mutatio elenchi), jer krivo predmnijeva da je naša vjera prosta lakovjernost, crkvena vlast da je dispotizam, a naša otajstva besmislene i protuslovne formule. Oni, koji ob ovim pitanjima drukčije misle nego li mi, morali bi, eda nas pobiju, oboriti se na naše nazore, a ne ih prije iznakaziti, pa onda oboriti».

Koliki se farizejski sablažnjuju na «nepogrješivost» Papinu; ali se ni najmanje ne trude, da prouče što o toj nepogrješivosti uči katolička dogmatika. «Svi su ljudi — kaže — pogrješivi, pa je onda i Papa; ali zaboravljaju, da je Papa *namjesnik Kristov*, koji je pozvan da *objavljene istine* u najzadnjoj istanci samo auktoritativno *tumači*.

Viče se, da Sillab osuđuje sav moderni duševni napredak i modernu filozofiju; ali se ne gleda na stvarne zablude, koje su Sillabom pogođene, na krivu modernu filozofiju, koja podkopavajući temelje varavoj spoznaji obara svaki naravni i svrhunaravni poredak. Lako je izvrnuti pitanje, te Sillab poistovjetiti sa drznim pokusom, koji da ide za tim da se spriječi moderni

[1]) Mercier, Logica, I. versione italiana. Roma, Pustet — p. 275.
[2]) Citat kod Merciera, ibi.

pravac mišljenja, pak onda s opravdanim gnjevom odbaciti od sebe otaj — kažu — manevar crkvenog opskurantizma.

I tako dalje racionalizam «dokazuje» «šupljinu» katoličkih dogmi, da ih zabaci. Ignoratio elenchi — mutatio elenchi.

b) Na području kršćanske etike i kriminalistike.

Već je poznat onaj otrcani prigovor, po kome kršćanska etika zatire slobodu umjetničkog stvaranja, učeći da što je etički odurno, ne može biti predmetom estetskog užitka; da ona osuđuje slobodu štampe, jer ju podvrgava višim interesima zajednice; da ne brani interese radnika, jer ne odobrava bezuvjetni štrajk; riječ u jednu, dok kršćanska etika čovječje djelovanje bilo na kojem području podređuje nekom zakonu, koji svoju sankciju prima od neke izvanjske sile koja nije čovjek, takva etika — kažu — i nije etika, jer ne promiče čovječje blagostanje u opće. Tako? Eto, iznakazuje se pojam kršćanske etike kao da je ona nekorisna i štetna za znanost, za umjetnost, za štampu, za javno i privatno dobro, pa ju onda dakako i lako pobiju. Kršć. etika nije protiv slobode stvaranja, ni protiv slobode štampe, pa ni slobode štrajka u opće, već protiv *zloporabe* takve slobode. Zato dok oni pobijaju, što mi ne tvrdimo, pobijaju previše i prema tome *qui nimis probat, nihil probat*.

Takovih primjera, gdje se zanemari ili znatice promjeni status quaestionis, susrećemo ne samo u znanstvenim raspravama, već i u običajnim diskusijama. «Neki je čovjek tužen — kaže Liard —[3]) poradi kovanja krivoga novca. Uvjerljivih dokaza imade na pretek. Što će učiniti odvjetnik? Zločina zanijekati ne može, pa će dokazati, kako je onaj čovjek dobar sin, dobar muž, dobar vojnik, da se je žrtvovao za domovinu, za obitelj, pa će u svjetlosti njegovih kreposti i nestati njegove krivnje, a ganuta porota proglasiti će ovog krivca nedužnim». — (Ignoratio elenchi).

Drugi će put spretni odvjetnik kazati: «Pogledajte, gospodo porotnici, na okrivljenika, koji je u času srdžbe pri potamnjenoj svijesti počinio djelo, za koje se on sada ljuto kaje. Po-

[3]) Ib.

gledajte na nedužnu dječicu, koja ostaju bez potpore, na nevoljnu ženu... koja korist da jadnik proživi cijeli svoj vijek u tamnici, kad i njega trebaju drugi, žena, djeca i t. d.». Ignoratio elenchi. Ne radi se o nevolji djece, ni o pokajanju okrivljenika, već o zločinu, kojemu treba da sudi objektivna pravica, a ne milosrđe.

Neki je zavodnik bio riješen od porote, što je sa ovog svijeta maknuo zakonitog muža svoje priležnice s razloga, što se fatalnoj sili strasti nije mogao oduprijeti. Branio ga je odvjetnik determinist, koji kada nije mogao zanijekati objektivnog zločina, uspjelo mu je uvjeriti porotnike, kako je zločinac radio pod uplivom fatalne nužde i prema tome inkriminirani čin mu nije ubrojiv. Logika determinizma. Moderna kriminalistika donaša obilje sensacionalnih presuda, gdje kazneni postupak od nekog časa preokrene pravac, jer je spretnomu branitelju uspjelo, da tok rasprave navrne sa glavne točke na druge sporedne okolnosti. Mutatio elenchi.

c) Na političkom području.

U saboru smo. «Oporba kudi vladu, da se nije držala formalnosti zakona, vlada odgovara da su poprimljene mjere bile za opći probitak. Ignoratio elenchi; na postavljeno pitanje se ne odgovara. Drugi zastupnik pita u pretresu nekog zakona vladu, da ne bi žrtvovala prava njegovih izbornika; a vlada mjesto da obrazloži, kako upitna prava nijesu istinita, u teoriji enfatično naglasuje, da se zakon ne smije obazirati na favoriziranje pojedinaca. Ignoratio elenchi.»[4]

I doista nigdje možda nema više sofističkog nadmudrivanja, koliko u parlamentarnim diskusijama. Ignoratio elenchi zaprema prvo mjesto. Na ozbiljna i stvarna opažanja «oporbe» ili se ne odgovara, ili se pitanje fino obiđe, ili se spretno zastrani. I u tomu regbi da sastoji sva diplomatska vještina stanovitih političkih korifeja. Stranke regbi da ne mogu biti jedna spram druge lojalne i objektivne. Čudna je logika stranačkih interesa. Vic, ironija, osobnosti, uvrede pa i tvorna sila samo da se spasi načelo stranke.

[4]) Liard. Ib.

Mi sjedimo na galerijama hrv. sabornice negdje u veljači t. g. Zastupnik Pazman obrazlaže svoju interpelaciju[5]): «U madžarskom saboru nam je zastupnik Rakovzsky otkrio težnju Ugarske za supremacijom».

Zast. Vilder: Nije li framazun taj Rakovzsky?

Pazman: samo neozbiljan političar može zahtjevati da se upotrebi sila nad Hrvatskom osobito danas, kada smo jači nego prije...

Vilder: Zar nijeste izabrani kao nagodbeni političar? Lav?

Pazman: Izbornici su mi poručili, da kako su hrvatske zemlje poslale po jedan milijon vojnika na obranu, tako imamo i mi zastupnici braniti našu čast protiv pokušaja Rakovzskoga. Moji izbornici prosvjeduju...

Vilder: najbolje bi bilo da šutite o svom izboru.

Predsjednik dr. Lukinić: Ovđe nemate govoriti, što vam izbornici poručuju. Oduzimam vam riječ.

Slična duhovita zadirkivanja, koja se toli često čuju sa zastupničkih stolica, nijesu drugo no ignoratio elenchi.

—o—

U engleskoj smo sabornici u veljači 1916. Neki zastupnik pita ministra predsjednika, pod kojim bi uvjetima vlada bila pripravna, da sklopi mir sa središnjim vlastima. Asquit odgovori: «Danas ću ponoviti, što sam rekao 9 novembra 1914. Mača, kojeg nijesmo toli lako iztegnuli iz korica, nećemo ga opet utaknuti, dokle Belgija i Srbija ne dobiju natrag u punoj mjeri sve i još više nego sve, što su žrtvovali, dokle ne bude Francuska potpuno obranjena protiv navala, dokle ne budu pravice malih naroda postavljene na pravi temelj, dok ne bude potpuno i konačno uništeno vojničko gospodstvo Prusije. Dali treba veće jasnoće? Samo je na toj podlozi moguć mir. (Urnebesno prislaganje)».

Ignoratio elenchi. Imperialističkoj Engleskoj, koja pod svojim žezlom drži male i velike narode u Egiptu, Asiji, Africi, Australiji i drugdje, nije stalo do pravica malih naroda, nego do svoje kože i svjetskog gospodstva.

—o—

«Približava se dan izbora. Glave se raspale; a novinari pripraye na borbu. Taj je kandidat nesposoban da na tribini brani prava, slobodu i velike probitke zemlje. A zašto? Novin-

[5]) «Novine», br. 34. 1916. str. 3.

ski članak dokazuje: ovaj je zastupnik otklonio da potpiše neku molbu za namještenje. I ovog drugog valja protjerati. Domovina ga ne treba, jer ne dava nikada nikakvih zabava, ne čini nikakvih troškova. Da bi svi bogataši postupali kao i on, što bi onda radnik, obrtnik, trgovac? Doli ministarstvo, rastače opći novac, upropašćuje državu. Dokazi? Narod gladuje, narod trpi, a ministri žive u raskošnim svratištima, upriličuju proslave, vesele se kako da i nema bijede, kako da narod ništa ne trpi». (Ib.) Ignoratio elenchi.

—o—

Neka je stranka obdržala skupštinu. Stranačke novine, u opširnom, razmaknutim slovima tiskanom izvješću kažu, kako je svečana skupština prošla sjajno, kada ju je svojim posjetom počastila, uz prosti narod i najbiranija inteligencija, kako su se poprimili najdalekosežniji zaključci i t. d. uvijek u superlativu. Protivničke pak novine u kratkoj vijesti javljaju, kako je mizerna i slabo posjećena skupština doživjela potpuni fiasko. I opet ignoratio elenchi. Logika stranačkih novina!

Mogli bi i dalje; ali je za sada dosta.

San na javi.

Piše: B. M.

Bez sumnje svaki od nas pozna po kojeg zanesenjaka koji dojmovima vanjskoga svijeta ne biva dovoljno nukan na snažnu reakciju, koji ostaje samo receptivno biće, koje pokazuje interes samo za ono, što uzrokuje čuvstvo. Svaki od nas jamačno pozna po kojeg idealista, koji se radije bavi sa svojim mislima nego li s vanjskim stvarima, radije s prošlošću i budućnošću nego li sa sadašnjošću, koji teži za idealima, za kojima drugi obično ne teže. No mnogi od vas bez sumnje poznaju gdjekoga, koji ne pokazuje interesa ni za što, koji se ni za što ne oduševljava.

Ali pomenuti nas zanesenjaci katkada ipak iznenade i djelima veće vrijednosti. Dolazi to otuda, što se taki ljudi napose u mladosti interesiraju samo za unutarnji, misaoni svijet u stanovitom smjeru, pa svu svoju pažnju posvećuju događajima samo neke vrsti, dok za događaje druge vrsti ne mare. Otuda dolazi da se taki u stanovitim stvarima mogu osobito razviti. Sada će nam biti jasno i to, zašto se više velikih ljudi za mladosti pričinjalo manje sposobnima, a neki što više i nesposobnima uopće.

Stanje zanesenjaštva mogu uzrokovati: 1) *tjelesna konstrukcija, koja može biti prirođena, a pokazuje se za cijelog života ili samo za pojedinih razvojnih faza,* 2) *psihički i fizički razlozi,* 3) *umjetna sredstva, kojima se fantazija osobito pobuđuje.*

Duševni život ovakih ljudi sličan je sanjama, radi česa rado nazivljemo njihov život sanjarskim, a njih same sanjarima.

Da život *ženâ* ima više sličnosti sa sanjama nego li život

muškaraca o tom nitko ne sumnja! Žena je tip sensibiliteta (osjećanja), dok muž reprezentira volju. Život žene ponajviše je ispunjen čuvstvima, ona pokazuje osobit interes za sanje, slutnje i sl. Neki što više — svakako pretjerano tvrde, da je cio njezin život puko sanjarstvo. Njezine misli prolaze brzo i bez osobite jasnoće, a bujna fantazija njezina stvara slike, kojih predmet sačinjavaju najrazličnije želje i ideali.

Ne smijemo ipak ustvrditi, da toga nema ni kod jednoga muškarca. Melanholičar i sentimentalist često tako fantaziraju, da zanemaruju svoje dužnosti.

Naše sanje osobito karakterizira brzina i izmjena predočaba i čuvstava. To obilježje sanja nalazimo napose kod *sangviničke djece,* u koje nema energičke volje.

Sanjama sliči život mladeži napose u doba *puberteta,* kad nema čvrste volje, a pokazuje sposobnost samo za percepciju vanjskih utisaka. Učitelji danomice iskušavaju u školi, kako mladež u to doba prečesto ne zna ni pitanja, što ga na nju stavljaju. Fantastičko idealizovanje, težnja za nečim nejasnim, dalekim i neodređenim te brza izmjena misli i čuvstava osobito se odrazuju na mladeži u pomenuto doba.

U koga je fantazija više razvijena nego logičko mišljenje, u toga duševna djelatnost često ima karakter sanjarstva. Često se događa, da su časovi, kad samosviješt posve ili donekle iščezne, ujedno početak (klica) najdubljih misli, a to stoga, što se u takim momentima tijek predočaba manje prekida, pa se misli prema svojemu srodstvu mogu lakše udruživati (kombinirati). Tako se n. pr. Newton nalazio višeput po čitave sate tako zadubljen, da nije percipirao nikakih vanjskih utisaka. Mnogi umjetnici našli su baš u takom besvijesnom stanju osnov za svoja veličajna djela.

Goethe veli, da pjesnički dar najradije i najbogatije nastupa *sam od sebe,* što više vrlo često i protiv volje. On veli, da je višeput sav omamljen pritrčao k stolu i na arak, u kojem god položaju ležao, makar i u diagonalnom smjeru, napisao pjesmu od početka do svršetka. U takim je zgodama Goethe najradije pisao olovkom, kojom se lakše piše, nego li perom i tintom: kad bi mu pero zapelo o papir, probudio bi se od pjesničkog zanosa.[1])

[1]) Aus meinem Leben. IV. B. 16.

Slično Goetheu misli i *Sokrat,* kad sucima, koji ga osudiše na smrt veli ovako: «I kod pjesnika sam dakle opazio ukratko, da ono, što čine ne čine mudrošću, nego po nekoj naravi i oduševljeni, kao što i gataoci i proroci, jer i oni govore i lijepo, ali ne znadu ništa od onoga, što govore.[2]) U Platonovu dijalogu Jonu (p. 533-536) Sokrat tumači rapsodu Jonu, kako pjesnici svojih umotvora ne čine svijesno već besvijesno, u nekom svetom entuziasmu, koji su od muza dobili. Ovaj entuziazam prelazi od pjesnikâ na rapsode, koji recitiraju pjesme, a od rapsoda na slušaoce. Ova je pojava, kaže dalje Sokrat, slična sili, koju je već Euripid upoznao i nazvao je magnetom, a koja trijenjem prelazi s jednog kovnog predmeta na drugi. Pjesnički dar čisto prirođen, veli Sokrat, vidi se najvećma otuda, što pjesnici imadu redovno dara samo za jednu vrstu pjesništva, i to za onu, koju su od muza primili.

Svi dosad obrazloženi slučajevi psihičke koncentracije podudaraju se sa snom u tom, što većma pokazuju umanjenu percepciju vanjskih utisaka, nego li nedostatak volje.

Snu je dalje uvelike slična *tjelesna umornost,* za koje nastaju misli veoma slične sanjama. Brza izmjena misli, koja čini, da se pažnja ne ustali ni na čemu, karakteristika je tako sanjâ kao i duševne djelatnosti za umornosti. Na šetnjama nam se misli tako brzo izmjenjuju, da ih se kasnije lako ne spominjemo; fantazija naime stvara same neobične slike, kojih brzo nestaje.

Kad naveče umorni legnemo u krevet, misli nam se javljaju u čudnim, isprekidanim oblicima, sve dok ne zaspimo. Isto biva i ujutro, kad sneni taremo oči rukama. Ima takih, koji ujutro dugo ne dolaze k sebi, što više sve dotle, dok se hladnom vodom ne operu. U takom stanju nekima prolaze glavom šarovite bajne slike, koje se uopće ne mogu razlikovati od sanja.

Prije nego zaspimo, uhvati nas *drijem,* a to u psihološkom pogledu znači, da u našoj svijesti ostaje sve manje i manje predočaba, koje ujedno bivaju sve slabije. Što je drijem prije spavanja mladih ljudi kraći nego u starih tumačimo ovako.

Čovjek iskušavajući neprestano nove pojave i događaje, ne može stečenih predočaba u svojoj svijesti niti uvijek sviju niti

[2]) Apol. p. 22. A. C.

uvijek istih držati, pa velimo, da je ovo upamtio, a ono zaboravio. Ali on ipak ne zaboravlja potpuno onoga, što je jednom doživio. Da je tome tako, svjedoči i iskustvo svakoga nas; mi smo se naime jamačno već toliko puta sjetili ovog i onog, što smo za svoje pamćenje držali već posve izgubljenim. Često smo se upravo začudili kad nam je nešto, na što možda već koji decenij nijesmo pomislili, iznenada palo na um. Osim toga ne sjećamo se samo na javi već i na snu u sanjama.

Prema tome nemamo garancije, da nam neka zaboravljena pomisao ne će jednom i opet pasti na um. Više se sjećaju oni, koji su bogatijeg iskustva, više se sjećaju starci nego djeca. Kad oni legnu na počinak, reda im se jedna uspomena za drugom, od kojih jedna povlači za sobom drugu sebi sličnu ili oprečnu ili opet takovu, koja je s njom bila u prostornoj porednosti ili u vremenskoj slijedovnosti. Doklegod ovako jedna uspomena dolazi iza druge, nema govora o kaku spavanju.

Osim ovog psihološkog razloga ima i sva sila drugih, koje ovdje ne spominjemo.

Za drijema ili pospanosti čovjek zijeva, postaje šutljiviji, torpidniji, vidnih osjeta biva sve manje, a slušni postaju sve slabiji, osjetila uopće sve većma otupljuju; stoga više onoga, što inače dobro zna, ne zna; počinje što više misliti i govoriti obratno; odgovori njegovi bivaju sve rjeđi, tiši, netočniji, dok posve ne iščeznu, a on zaspi. Pri tom se sveukupna motorna i senzorna reakcija otešćava i u povodu toga stvaraju se najrazličnija fantasmata — jednaka sanjama.

Filozof W. Wundt što više kaže, da baš za tih iluzija i halucinacija prije sna od vremena do vremena iskušavamo svi stanje duševne poremetnje.

Zanimljivo je, da sve ovo opažamo i na početku ludila, kada uza sav fizički umor ipak prevladava besanica, koju uzrokuju depresivni afekti.

I položaj tijela modificira misli. Drukčije mislimo, kad sjedimo ili stojimo, nego kad ležimo. Tijek misli za ležanja brzo postane sličan sanjama a kod hipohondra, koji sve crta crnim bojama, ležanje obično rađa ludim idejama. Poznato je naime, da veći stupanj hipohondrije predočuje bližu i umjereniju formu ludila.

Osobito sredstvo, kojim se rađaju misli slične sanjama, jest *duhan.* Filozof Kant veli «Dim duhana je podražaj, koji uzbuduje neznatni osjećaj, koji nije ni prijatan ni neprijatan, a može se često ponavljati, pri čemu se ćud tim neznatnim osjećajem uvijek stavlja u gibanje. No i dim je kod toga glavna stvar; u tmini se vazda misli, da je lula ugasla, jer kojekakve forme dima fantaziji nešto takovo slikaju»....

Američki Indijanci upotrebljavaju duhan da proizvedu neko stanje vizija. No prekomjerno uživanje duhana može i do ludila dovesti. To tvrdi i Guislain, kad veli: «Još ću dodati, da pretjerano pušenje duhana disponira duševne bolesti u formi opće paralize. Ja sam imao posla s mnogo osoba, kod kojih se nije mogao pronaći drugi uzrok bolesti, već svagdašnje pušenje 15-20 najjačih cigara».

I uživanje drugih biljki može uzrokovati stanje slično snu, a misli slične sanjama.

Tako n. pr. stanovnici Indije i Afrike upotrebljavahu već od davnine smolu, nazvanu Charas, koja se dobiva od jedne vrsti *indijske konoplje.* (Herba Canabis Indiae). Ova smola dolazi još pod imenom *hašiš.* Indijsku konoplju upotrebljavaju u najnovije doba u ljekarstvu, gdje je priređuju kao ekstrakt i tinkturu. Ustanovili su, da onima, koji uživaju «hašiš», poraste energija ćutila, pa rado gledaju bojadisane predmete, pričinja im se, kao da tla nestaje ispod nogu, da lete beskrajnim prediještima, i sl. U takih se očituje i neko općeno raspoloženje, s kojeg dolazi toliko puta i do smijeha bez ikaka razloga. U Herodotovoj Historiji nalazimo mjesta, u kojima se opisuje, kako se Skiti omamljivahu dimom konoplje.

Hotentoti u južnoj Africi rado se opijaju hašišem. Bušmani imadu što više i lule, načinjene od zvjerinih zubi, na koje puše konoplju.

Uživanje i malene količine pomenute smole pobuđuje neobično ugodnu dispoziciju, dok prekomjerno uživanje njezino dovodi do ludila i do neobične ukočenosti organizma.

Uživanje *devesina ili bunova lišća* (Folia Belladonnae) također uzrokuje iluzije i halucinacije, na kakve nailazimo u snu, a kod deliranta alkoholičara i na javi. Ove stoje u tom, da neke male neugodne i dosadne, a osobito živahne životinjice sveudilj progone čovjeka i ne dadu mu nigdje da otpočine.

Među najjača umjetna sredstva, kojima se stvaraju stanja slična sanjama, svakako spada *opium,* koji sastoji u mliječ-

nom soku, što curi iz nezrelih glavica sađenoga maka (Papaver somniferum) zarezavši u njih nožem.[3])

Opium je od davnine poznat. Već Homer veli, da je Helena nešto u vino stavljala, što bi otklanjalo svaku brigu i bol. I Teofrast, učenik Aristotelov, pozna opium. Plinije opet kaže, da mnogi stavljaju opium u vino zato, da lakše spavaju. Već mala količina opija, ublažuje i uspavljuje, razveseljuje ćud, osvježuje misli i čini ih bržima, a cijelom organizmu podaje neobično ugodnu dispoziciju, koja se ne da opisati, dok veća količina slabi živce i uspavljuje na dulje vrijeme, prouzrokuje ugodne sne, a najzad ubija. Djecu ubija već minimalna doza opija, dok odrasle i jedna četvrtina do pô grama.

Neobično ugodnu igru misli može dalje u svakoga čovjeka umjetno proizvesti *glazba*. Glazbeni užitak zaista ima čudnu moć; čas proizvodi neku duboku potištenost i bô, a čas duševnu uzbuđenost i radost. Čovjek slušajući ugodnu svirku postaje slijep i gluh za sve, što se oko njega zbiva.

Duboki glas orgulja čini nas ozbiljnima, a visoki glas violine veselima, nasuprot zvuk trublje čini nas srčanima. Zvuk harfe čini živčano slabije uznesenima, sili ih na neko psihičko-fizičko omamljenje i diže ih do estatičkog zanosa. Jamačno svaki od nas znade, da gusle najbrže od svih instrumenata mogu povoditi najrazličnija čuvstva, da guslač po volji upravlja mislima i čuvstvima svojih slušalaca.

Premda zvono na tornju ostaje isto, ipak njegov glas pobuđuje u nama u različitim zgodama različite misli i različita čuvstva. Stoga nam se toliko puta pričinja, kao da je dotično zvono drugo, no što je prije bilo. Svu težinu i tjeskobu osjećamo, kad slušamo glas zvona pri pokopu svog poznanca, jer se spominjemo mnogo zgoda iz života njegova. Zvono na vatru napunja nas s grozom, užasom, jer na površinu svijesti dolaze predodžbe o razornom djelovanju vatre. Zvono na svečanu misu privlači neodoljivom snagom u crkvu i take, koji crkve rado ne posjećuju, a još jačom snagom privlači tako zvuk orgulja i skladno pjevanje iz crkve.

Kod djelovanja glazbe opažamo, da podražaj sa sensornog područja brzo prelazi na motorno. Živci prenose vanjski podražaj u moždane, na kojima nastaje oćut (sensus). No dok je rad-

[3]) Domac, Farmakognozija.

nja tih živaca centripetalna, ima na moždanima i živaca, kojih je radnja centrifugalna, koji podražaje primaju u moždanima te ih prenose na mišice, koje se po svem tijelu rasprostiru. Stezanjem pak i rastezanjem mišica nastaje kretnja. Podražaj dakle živca oćutnika, kad stigne u moždane ili hrptenjaču, prelazi na živac kretnik. Otuda i dolazi, da mladi ljudi, kad slušaju glazbu, i nehotice prate ritmu glazbe dizanjem i spuštanjem nogu.

Budući da glazba može prekinuti tijek naših misli, upotrebljavahu je kao terapeutičko sredstvo protiv nekih duševnih bolesti, n. pr. protiv melanholije. Ali mnogi liječnici ipak ne preporučuju toga sredstva i to s razloga, što je ono preslabo sredstvo za prekidanje već odviše ustaljenog tijeka predočaba, kaki se nalazi kod psihopatoloških pojava.

B. Auerbach veli, da i *štropot željezničkih kola* može u putniku uzrokovati brzu izmjenu misli, sličnu izmjeni predočaba u snu. Kako je putnik obično više zaokupljen s ciljem svog putovanja, biva neobično nestrpljiv, doklegod vlak ne krene. Čim vlak pođe, putnik se oslobodi onih nesnosnih misli i podaje se nekoj omamljenosti tražeći takt u štropotu željezničkih kola. Za te omamljenosti javljaju se u njega svakojake isprekidane misli o najrazličitijim predmetima i događajima kao i u snu.

Budući da za sna u duši ne gospoduju razum i volja, stoga predodžbe u sanjama ne slijede zakone asocijacije ustrajno već samo naizmjence. Otuda u sanjama ona besrednost i nelogičnost. Ovu izmjenu događaja nalazimo i u budnom stanju, kad želimo svu svoju pažnju dulje vrijeme zadržati na jednom predmetu, pak nas navala heterogenih predočaba prekida i sili na kojekake skokove ideja.

Ipak navalu heterogenih predočaba suzbija samosvijest, što više one iščezavaju, to samosvijest biva jačom. Često nastane i formalna borba između samosvijesti i heterogenih predočaba. Ovu borbu svaki najbolje iskušava na samomu sebi, kad se kaje, kad si štogod predbacuje. Pri tom naime čovječje se «ja» dijeli na dvije polovice, od kojih je jedna aktivna, a druga pasivna; jedna opominje, svjetuje i kažnjava, a druga biva opomenuta, svjetovana, kažnjavana.

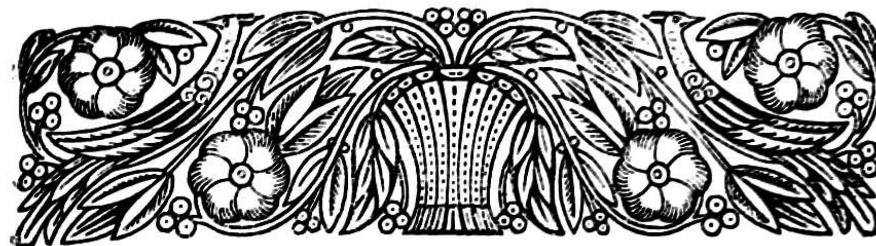
Mnogi se pri tom sami sobom razgovaraju i vladaju uopće tako, kao da su strano lice, koje se brani i opravdava na sudu pred sucem.

Neobično i često natiskivanje heterogenih predočaba nalazi se napose kod hipokondra. Baš u povodu toga njemu se pričinja, da mu je život pun boli i tegoba, što dakako samo pogoduje njegovu bolesnu osjećanju. Zato on rado drži monologe.

Jedno obilježje sanja stoji u tom, što su predodžbe njihove mnogo življe od sličnih predočaba na javi. Slično nalazimo u mislima mladića i djevojaka, kad se ne rijetko prenose duhom u doba, u koje su njihove želje i ideali realizovani. Stoga u njih toliko puta iščezava razlika između sadašnjosti i budućnosti, a mašta njihova buduće događaje riše tako živo, kao da su sadašnji.

Ima dakle i u budnom stanju pojava, koje nose obilježja i svojstva sna i sanja. Ima dakle i san na javi, premda se na prvi mah čini, da je to paradokson.

Upiti i odgovori.

Na Uredništvo «Hrv. Straže» stiglo je slijedeće pismo: «Slavno Uredništvo! Molim Vas lijepo, da mi odgovorite u «Hrv. Straži» na slijedeća pitanja:

1. Od kojega su bibljiskog lica postali Kitajci?

2. Koji su hrvatski prijevodi Sv. pisma (i jesu li prevedeni iz originala)?

3. Koje je godine izdana zapovijed, da se sazidaju zidovi Jeruzalema (s osobitim obzirom na Danijel 9)?

S osobitim štovanjem *F. G.*»

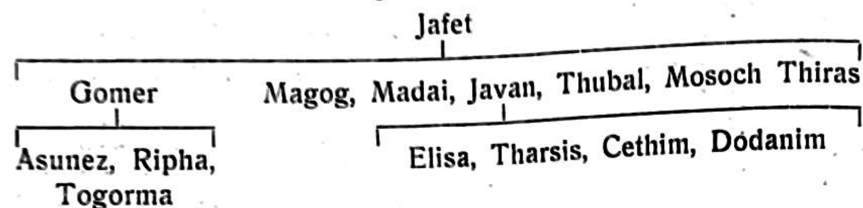
Budući Uredništvo meni na riješenje poslalo te upite, to na iste odgovaram:

I.

O postanku ljudskoga roda dva je puta govor u Sv. pismu; oba puta u prvoj knjizi, koja se zove «postanak» ili običnije grčkim nazivom *Genesis*. Prvi put govori se o tom u 2 pogl. Geneze, gdje se pripovijeda kako je Bog stvorio prve ljude: *Adama* i *Evu*, od kojih se rasplodio sav ljudski rod. — Drugi put u čuvenome 10 poglavlju Gen. gdje se pripovijeda, kako se zemlja napučila *poslije potopa* od Nojevih sinova: *Sema, Kama*, i *Jafeta*.

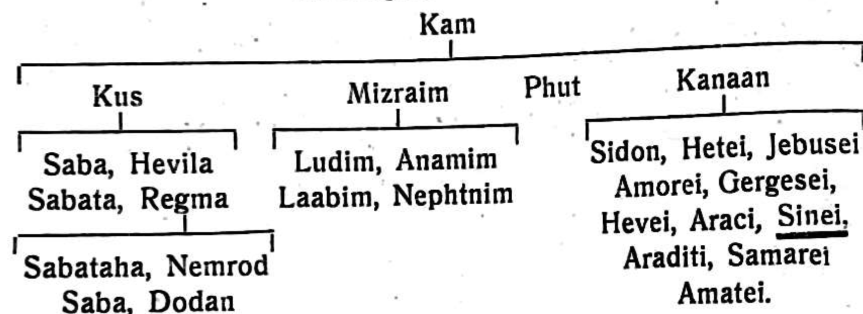
U toj zanimivoj tablici naroda čitamo 94 različita imena, od kojih su nekoja imena osoba, nekoja imena gradova i pokrajina, a najviši dio *imena naroda*. Ti su narodi podijeljeni u tri skupine, koje, lakšeg pregleda radi, iznosim ovdje u skrižaljci.

I. skupina: Jafetovci:

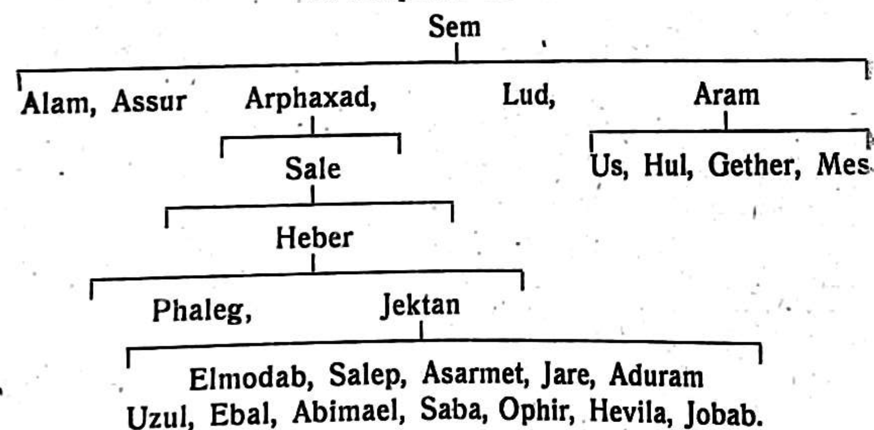
«Od njih se razdijeliše ostrva narodna na zemlji svako po jeziku svojemu i po porodicama svojim, i po narodima svojim.»

II. skupina: Kamovci:

«To su sinovi Kamovi po porodicama svojim i po jezicima svojim u zemljama svojim i u narodima svojim».

III. skupina: Semovci.

«To su sinovi Semovi po porodicama svojim i po jezicima svojim u zemljama svojim i u narodima svojim».

O svim trim skupinama veli se pri svrsi poglavlja: «To su porodice sinova Nojevih po plemenima svojim u narodima svojim: *i od njih se razdijeliše narodi poslije potopa*».

Ovaj prikaz naroda, u koliko je zanimiv i važan radi drevne starine, u toliko je opet nejasan; te se nailazi na mnogo poteškoća, kad ga se hoće tumačiti. Prof. Aem. Schöpfer nazivlje ga velikim problemom («das grosse Problem») a suglasno svi stari i novi tumači sv. Pisma priznavaju svoju nemoć, da ga na potpuno zadovoljstvo riješe. Nekoja su nam imena ovih naroda doduše poznata iz drugih povjesnih knjiga St. Zavjeta, kao također iz povijesti drugih starih naroda; nekoja su u novije doba rasvijetljena rezultatima istočnih iskopina, pa o tima možemo nekom sigurnošću raspravljati; glede drugih smo u neizvjesnosti.[1])

Stari tumači sv. Pisma nijesu ipak, vele predali pred poteškoćama, pa su nekoji lasne ruke tumačili ovo zamršeno poglavlje Geneze, i u pojedinim ovdje naznačenim imenima nalazili su sve njima poznate narode svijeta: počamši od istočnih naroda (Hebrejaca, Asiraca, Babilonaca itd.) pa do zadnjih poznatih plemena evropskih. A kako se tekom vremena dolazilo do nove spoznaje naroda, tako se je i tima doslije nepoznatim narodima tražilo i našlo oca u Bibliji. Drugo je pitanje dakako, pripada li u istinu — budi mi dopušteno tako se izraziti — krštenici rečenoga naroda taj biblijski otac ili koji drugi.

Da ne duljim, ograničujem se samo na tumačenje postanka *kitajskoga naroda* (za koji gosp. F. G. pita). Nekoji stariji tumači nalaze Kitajce spomenute u 17. r. našega (10.) pogl. Geneze, u latinskom imenu *Sineai* (to sam ime gore u skrižaljci debelom crtom označio). Kitajci naime latinski se zovu Sinenses. Uvaženi tumač *Cornelius a Lapide,* Isusovac († 1637.) veli doslovce: «*Sinaei* hic sunt Sinae, juxta Japoniam degentes, de quibus ad Christum convertendis prophetavit Isaias. Ita aliqui».[2]) To znači hrvatski: «Sineji ovdje se imaju razumjeti Kitajci, koji obitavaju kraj Japana, a za koje je Izaija prorokovao, da će se

[1]) Ta neizvjesnost potječe: a) jer je nekojih naroda, koji se ovdje spominju davno već nestalo, ne ostavivši u povijesti nigdje nikakova traga; b) po svoj prilici nekoja imena nijesu točno zabilježena nepažnjom prepisivača i prevodioca; — c) nekoji su opet narodi tekom vremena poprimili drugo ime.

[2]) Commentaria in Pentateuchum Mosis. Gen. 10,[7].

obratiti na kršćanstvo. Tako nekoji». *Prema tome dakle Kitajci bi bili potomci Kanaana* sina Kamova, koga je otac Noe iz poznatoga razloga prokleo.

Nego uza svu dužnu počast prema tim starijim tumačima moram ipak kazati, suglasno sa velikom većinom novijih tumača: da u pogl. 10. Geneze nije govor o postanku *sviju naroda,* nego *samo o postanku nekojih;* onih naime, koji su imali nekog užeg odnošaja sa židovskom povijesti, pa i od tih nijesu svi pobilježeni. To se dokazuje:

1. Iz cijelog Mojsijevog pripovijedanja razabire se očita njegova namjera, da prikaže *povijest izraelskoga naroda.* U tom smjeru napisan je sav Pentateuh. Zato Mojsijevo pripovijedanje, koje u prvim poglavljima Geneze imade sveopći karakter, suživa se sve više i više, dok se ne ograniči na samu povijest odabranoga puka. Svi ostali događaji svjetske povijesti za Mojsija su sporedna stvar, on ih se dotiče samo u toliko, u koliko imaju kakova odnošaja sa izraelskom poviješću.[3]) Znajući ovo shvatljivo je, što bi inače neshvatljivo bilo, zašto Mojsije nekoje porodice spominje a nekoje ne; zašto n. pr. u pogl. 5 Gen. gdje veli o Adamu, da je rodivši *Seta poživio osam stotina godina rađajući sinove i kćeri»* a nigdje ne spominje imena tih sinova i kćeri, dočim spominje čitavo rodoslovlje Setovo sve do Noa, Thare i Abrahama. U ovom istom poglavlju (10) nekoja plemena spominje, druga mukom mimoilazi; kaže, da je Jafetovih sinova bilo sedam, a samo dvojice od njih spominje potomstvo, onih naime, koji su bili bliži Izraelcima.

2. Danas je već općenito priznato mnijenje, da potop nije bio *apsolutno sveopći* ni geološki ni antropološki, nego je samo bio *relativno sveopći,* naime obuhvatio je svu onu zemlju, gdje nastavaše jedan ogranak Setovih potomaka, koji svi osim osmorice (Noa i njegovih triju sinova sa njihovim ženama) izginuše. Dosljedno tome nije od potrebe držati, da je sva naša zemlja napučena od Noevih potomaka. Zato dakle ova etnografska tablica u 10 pogl. Gen. nije općenita u apsolutnom smislu.

3. Upada u oči, što u istoj tablici nema zabilježenih nekojih naroda, koji su Mojsiju bili savremeni i s kojima je narod izraelski dolazio češće u doticaj, kako to razabiremo iz drugih

[3]) Sr. moju radnju «Kula Babilonska i pometnja jezika» u «Bogoslovskoj Smotri» (Zagreb 1911.) II. br. 3 i 4.

poglavlja Pentateuka, Jozuine knjige, te knjige Sudaca i Kraljeva, a to su n. pr. Amaleciti, Tiri, Refaim, Emim, Zurim i dr. I ovo je dakle jedan jaki dokaz za potvrdu našega mnijenja, da popis naroda u ovom 10 pogl. Gen. nije potpun, te je prema tome uzaludan posao tražiti tu praroditelja svakome narodu.

4. Što se napose tiče gore iznesenog tumačenja r. 17. o Kitajcima, moram kazati, da se to tumačenje već samim kontekstom oprovrgava, što je inače i Cornelius a Lapide opazio. Iz gore iznesene skrižaljke jasno se razabire kojoj skupini naroda pripadaju ti Sineji; spominju se naime neposredno uz Sidonce, Heteje, Jebuzeje, Amonce, Gergezeje, Heveje, Arace, Aradite, Samarejce, Amateje: za koje narode sa stalnošću znademo, da su obitavali u Palestini, kako se to izrijekom kaže u 19 r. ovog poglavlja. Je li moguće, da bi bio auktor ove etnografske tablice umetnuo Kitajce koji tako daleko od Palestine nastavaju, među palestinske narode? Ili kad bi ih već bio umetnuo, kojim bi pravom bio mogao kazati, da i oni obitavaju u Palestini? To bi bila očita geografska pogrješka. Pod Sinejima dakle nemaju se razumjeti Sinenses — Kitajci, nego jedan palestinski narod; možda onaj, koji je obitavao u blizini brda Sinaja u Arabiji, ili vjerojatnije, koji je obitavao na sjevero-zapadu Palestine podno Libanona, oko grada Sina. To potvrđuju: a) kontekst, jer se Sineji spominju neposredno uz Arace, stanovnike grada Arca (današnji Tel'Arga) na obalama Sredozemnoga mora; b) moderne iskopine na istoku; jer se među klinovitim natpisima našao grad «Sianu na obali morskoj» a to bi bio biblijski Sin.[4])

Uzevši dakle sve u obzir na postavljeno pitanje: «od kojeg su biblijskog lica postali Kitajci» odgovaram: Stalno od *Adama,* jer od njega potječe sav ljudski rod; dalje po Bibliji ne znamo ništa u pogledu Kitajaca, pa je uzaludno to istraživati.

Želi li se ovo pitanje dublje proučiti, upozorujem ga na slijedeću *katoličku* literaturu:

[4]) Isp. M. Haagen: Atlas biblicus (Cursus Scr. S.) Parisiis 1907 str. 105. tabl. 9 A^3. Isp. također novije tumače Geneze n. pr. Hummelauer i dr. I naš Škarić tako drži tumačeći r. 17. ovog. pogl.: «*Hevei* stanovahu na sivernoj strani Paleštine na podancima planina Libanova; *Arkei* (Araci) u kotaru Arka, kod planinah Libana; *S i n e i također i oni u planinam Libana*». A davno je već i sv. *Jeronim* isto kazao: «A quo (Araces) haud procul alia civitas fuit nomine *Sini,* quae postea vario eventu subversa bellorum, nomen tantummodo loco pristinum reservavit».

Fr. de Hummelauer: Commentarius in Genesim (Cursus Scr. S.) Parisiis 1908., p 285-355.

H. Zschocke: Historia sacra A. T.[4] Vindobonae Lipsiae 1894., p. 46-50.

Schuster-Holzammer: Handbuch zur Bibl. Geschichte. Freiburg 1908., I. 236-251.

Aem. Schöpfer: Geschichte des Alt. Test.[2] Brixen 1895., str. 70-85.

Fr. Hettinger: Apologie des Christentums.[9] Freiburg 1907., III. 223-281.

P. Schanz: Apologia del Christianesimo (talij. prijevod od Pelegrinetti) Firenze 1907., I. 640-691.

Fr. Vigouroux: Manuel biblique. Paris 1895., I. 622-635.

Isti: Le livres saints et la critique rationaliste. Paris 1891., IV 271-292.

II.

Cjelovitih prijevoda Sv. pisma St. i N. Zavjeta na našem jeziku imademo sasvim neznatan broj. Meni su poznata samo tri: dva učinjena sa hrvatske strane a jedan sa srpske.

S hrvatske strane imademo:

1. Uvaženi i dosta poznati prijevod bivšeg zadarskog bogoslovnog profesora *Dr. Ivana Matije Škarića* pod cjelovitim naslovom: «*Sveto pismo Staroga i Novoga Uvita iz latinskoga, s obzirom na matičine knjige izbistreno i istumačeno*». Tiskano u Beču g. 1858. i d. u c. kr. dvornoj i obštenoj tiskarnici. Obuhvaća više svezaka. Tekst je vjerni prijevod Vulgate (— latinski starinski prijevod Sv. pisma, koji se upotrebljava u crkvenom bogoslužju) a u kratkom, ali veoma lijepom tumačenju pojedinih redaka iznosi se, gdje je od potrebe, prijevod iz izvornika (hebrejskog za St. Z. grčkog za Novi). Jezik je Ikavski i dosta zastarjeli, pa mislim, da samo ta okolnost čini, da Škarićev prijevod i njegovo tumačenje nije zahvatilo šireg maha kod našeg naroda.

2. Manje je poznat i od manje vrijednosti prijevod franjevca fra Petra Katančića, tiskan g. 1831. u Budimpešti (slovima i troshkom kraljev. mudroskupshtine macharske) pod naslovom: «*Sveto pismo Starog Zakona — Siksta V p. naredbom prividjeno — i Klementa VIII pape — vlastjom izdano — sada u jezik Slavno — Illyricski — izgovora Bosanskog prineshenو. Tad SS. Otacuh i Naucsiteljah Tomacsenjem — nakitjeno*».

Tumačenje je sasvim kratko i to na latinskom jeziku, pravopis starinski, a prijevod servilni iz Vulgate «tako da na nekim mjestima ne može se nikako shvatiti. N. pr. Ps. 3[6]: Ego dormivi

et soporatus sum et exurexi, quia Dominus suscepit me — naš prijevod donosi: Ja spava i u san se obratih; i ustado jerbo me Gospodin primih. — Ili s. 7 istog psalma: Non timebo millia populi circumdantis me: nechuse bojat hiljadeh puka obujmechegme. — Ili ps. 4[9]: In pace in idipsum dormiam et requiescam: u miru na to isto spavatchu i pocsinutchu. Takovih primjera servilnog prijevoda imade sijaset.

Sa strane Srba imademo općenito poznati prijevod *Starog Zavjeta* od *Đura Daničića* a *Novi Z.* od *Vuka Karadžića*. Jedan i drugi prijevod što se tiče jezične strane jest krasan i zamamljiv, kanoti sastavljen od najboljih poznavalaca našega jezika, a učinjen je po njemačkome prijevodu, koji je opet učinjen iz hebrejskog odnosno grčkog izvornika. Prema tome i prijevodi približuju se izvorniku. No manjkavosti imade u njima dosta. Ponajprije, jer su prijevod prijevoda; s druge strane ni Daničić ni Vuk nijesu bili bogoslovi, a vjerno prevoditi Sv. pismo ne može, tko nije u bogoslovlju dobro versiran; s treće strane (što je najvažnije) oba su prijevoda učinjena od nekatolika, pače su se služili protestantskim izdanjima Sv. pisma, te je i njihov prijevod izdalo «britansko i inostransko biblijsko društvo» koje ima sijelo u Londonu a bavi se izdavanjem Biblije u svim jezicima, u nekatoličkom (u protestantskom-anglikanskom) duhu. Za to u Daničićevom prijevodu St. Z. nema čitavih 7 knjiga (tako zvane Deuterokanonske knjige) i nešto ulomaka, što protestanti ne ubrajaju u svete knjige, akoprem ih se od davnina općenito nadahnutima priznavalo. Poradi toga i poradi mnogih dogmatskih netočnosti Daničićev i Vukov prijevod Sv. pisma zabranjeno je čitati onome, koji nema posebne dozvole ili se specijalno ne bavi bogoslovskim naukama.

U novije doba radi na prijevodu cijelog Sv. pisma *Dr. Valentin Čebušnik* (izdaje zbor duhovne mladeži zagrebačke). Izašla su doslije dva sveska, naime do knjige o Esteri, oba u Zagrebu (I. 1911. II. 1913.). Prijevod je učinjen po Vulgati.

S ovim Čebušnikovim prijevodom usko je spojen prijevod «*Evanđelja i Djela Apoštolskih*» prireden od vrhbosanskog kaptola.

Spominjem jošte prijevod *Evanđelja i Djela Apoštolskih* s opširnim tumačem prireden od vrhbosanskog Nadbiskupa *Dr. J. Stadlera*.

Osim ovih imade puno djelomičnih prijevoda Sv. pisma u starije i novije doba, počam od svete braće Ćirila i Metoda pa do današnjih dana. Osobito se oko prijevoda psalama, te nedjelnih epistola i evanđelja u razno doba marno radilo, pa u tom pogledu imademo lijepih i korisnih radova (n.

pr. Budinca, Gjorgjića, Kašića, Bartula idr.) koje ovdje ne spominjem, jer cijenim, da gosp. F. G. pita samo za cjelovite a ne djelomične prijevode Sv. pisma na našem jeziku. — Neštampanih prijevoda Sv. pisma biti će sigurno po nekojim samostanskim knjižnicama; ovdje spominjem prijevod dubrovač-kog Isusovca O. Bartula Kašića, koji se u rukopisu čuva u sveuč. knjiznici u Zagrebu, a o čemu je progovorio M. Šrepel u akademskoj Gradi II. 1899; te onaj M. R. župnika Grašca kraj Dubrovnika, pod naslovom: *Pisma Sveta... prinesena iz latinskog jezika u Slovinski, kako se besjedi u Dubrovačkom Okolišu, od Redovnika M. R. Pastiera duhovnoga stadbene Crkve od Ora-šca Biskupije Dubrovačke — za svoju zabavu i duhovnu utjehu»*. Obuhvaća prijevod cijelog Sv. Pisma St. i N. Zavjeta sa kratkim tumačenjem a čuva se u knjižnici Male Braće u Dubrovniku. Prijevod je dosta vjeran, ali na mnogim mjestima odveć servilan; tumačenje prilično lijepo.

III.

U 9 pogl. Danijelova proročanstva imademo čuveno navještenje dolaska Spasiteljeva u vrijeme po proroku predviđeno i kazano. R. 25 ovoga poglavlja glasi: «*Od kad izide riječ da se Jeruzalem opet sazidu do Krista vojvode biti će sedam sedmica i šesdeset i dvije sedmice... a poslije te šesdeset i dvije sedmice biti će Krist pogubljen....*» itd.

Obzirom na ovo ispunjenje ovoga proročanstva moramo znati, da je četiri puta bio izdan ukaz persijskih careva, kojima se dopuštalo zasužnjenim Židovima u Babiloniji, da se povrate u svoju domovinu.

Prvi je ukaz izdan od Cira g. 536 pr. Kr.

Drugi od Darija Histaspa g. 520 pr. Kr.

Treći od Artakserksa u sedmoj godini njegova vladanja g. 458 pr. Kr.

Četvrti od istog Artakserksa u dvadesetoj godini njegova vladanja g. 445 pr. Kr.

Prvim je već ukazom bilo dozvoljeno Židovima, da nanovo sagrade hram, to im je zato potvrdeno drugim ukazom, no rek bi, da zidove grada Jeruzalema zidati nijesu smijeli; valjda su im tu klauzulu stavili isti carevi sumnjajući u vjernost Židova, te bojeći se, da ne bi utvrdili Jeruzalem, pa se poslije odmetnuli od vlasti persijske. Tek trećim ukazom nije se više branilo graditi zidove jerusalemske, a četvrtim se to izrijekom dopustilo, tako da je gradnja pod Nehemijom veoma brzo izvršena. O svemu ovome čitamo na duže u knjigama Ezdre i Nehemije.

Dosljedno ovome kao početnu točku Danijelovog proročanstva o vremenu dolaska Spasiteljeva možemo uzeti prvi ukaz *Artakserksov*, onaj naime, koji je on izdao sedme godine svoga vladanja (g. 458 pr. Is.) Primjenimo li ovu godinu godinama kod Danijela označenim za dolazak Spasitelja, to ćemo naći, da se veoma lijepo slaže. Moramo ipak pri tom paziti:

a) Svaka sedmica, o kojoj Danijel govori, mora se uzeti ne kao obična nego kao godišnja sedmica, dakle kao doba od 7 godina;

b) «sedam sedmica i šesdeset i dvije sedmice» jest hebraizam; mi bismo kazali 69 (7+62) sedmica;

c) ne mari, ako se datumi ne slažu u jednoj ili u dvije do tri godine; jer nije jošter ustaljeno, koje se je baš godine Isus rodio, dali 750 ili 749 ili 751-754 godine od sagrađenja Rima, a niti je stalno, koje je baš godine Artakserkse počeo vladati, te po tom koje baš godine pr. Is. pada sedma godina Artakseksova vladanja.

d) K onima 69 sedmicama imamo pridodati još jednu, koju Daniel spominje u r. 27: «a u polovini sedmice prestati će žrtva i posvetilište» t. j. u polovini te sedmice, dakle u 3 ili 4.oj godini poslije onih 69 sedmica Krist će svojom smrću ukinuti žrtve Staroga Zavjeta.

Zbrajajući sve te brojeve dobivamo:

Sedam sedmica bilo bi $7 \times 7 = 49$.

Šesdeset i dvije sedmice: $62 \times 7 = 434$.

Polovina sedmice:

$7 : 2 = 3$ ili 4 (točno baš $3^{1}/_{2}$) $49 + 434 + 4 = 487$.

Gore smo kazali, da je prvi Artakseksov ukaz bio izdan g. 458 pr. Is. Uzevši općenito mnijenje, da je Isus u 33 godini bio pogubljen, te pribrojivši gornjim godinama Artakserksova ukaza dobivamo:

$$458 + 33 = 491.$$

Imamo dakle izmedu godine brojenja po Danijelovom proročanstvu i ovog ovdje od Artakserksova ukaza razliku od samih četiriju godina. Razlika dakle sasvim neznatna, u pogledu koje v. što kazah gore pod c).

Literatura za dublje proučavanje ovog pitanja:

J. Knabenbauer: Commentarius in Danielem (Cursus Scr. S.) Parisiis 1910., str. 222-263.

Schuster Holzammer: Handbuch zur Bibl. Geschichten. Freiburg 1910., str. 991-999.

Fr Vigouroux: Manuel Biblique. Paris 1895., I. 773 i d.

Fr. Frail: Die Exegese der siebenzig Wochen Daniels in der alten und mittleren Zeit. Gratz 1883.

«Zeitschrift für kath. Theologie» Innsbruck 1877., str. 626 i d., 1885. str. 519 i d.

Riepler (Das Buch Daniel 79 i d.) i *Lagrange* (Rev. bibl. 1904. str. 502 i d.) tumače znatno drugojačije ove Danielove sedmice.

Dubrovnik. *O. Petar Vlašić.*

Fiat lux!

Monizam kao moderna vjera.

S katoličke je strane malo ko duboko proučio pitanje monizma kao isusovac o. Fridrik Klimke. Kako je isusovac Wassmann posvetio gotovo čitav život nauci o descendentalnoj teoriji, tako je i Klimke onoj o monizmu. On je o tome objelodanio niz radnja: Der Monizmus und seine philosophischen Grundlagen (Freiburg, Herder 1911); Hauptprobleme der Weltanschauung (München u. Kempten, Kösel 1910); Monistische Einheitsbestrebungen und katholische Weltanschauung (Freiburg, Herder 1912), te više članaka u časopisu «Leuchtturm». God. 1913. (10-13 prosinca) držao je tri predavanja u Beču (u Sofiensaal) na poziv kat. učiteljskog saveza i to pod naslovom: Monizmus, Religion und Leben. U trećem je predavanju odabrao gornji naslov. Sva tri mi je predavanja učeni predavač dobrohotno poslao iz Münchena i uoblastio, da ih upotrebim za «Hrv. Stražu», pak mu ovim i srdačno zahvaljujem.

—o—

Povijest je naroda neprestana hlepnja za Bogom. Čim je koji narod jednostavniji, tim je njegov glas dječiji i silniji. Grci grade oltar «nepoznatom Bogu». Rimljani ne vode rata, ne izdaju zakona, nemaju svetkovine bez Božjeg blagoslova. «Nemirno je naše srce, dokle ne opočine u tebi, o Bože!», kaže sv. Augustin. Tolstoj slično veli. — Što je dakle vjera, koju vazda progone i uvijek ipak pobjeđuje? Teiste, panteiste i moniste se slažu, da vjera sastoji u odnošaju čovjeka spram uzroka svijeta. Monizam tvrdi, da je prava vjera jedino kod njega. Stoga najprije ogledajmo.

1. Osnove vjerskog odnošaja.

Prva je osnova: o s o b n o s t. Vjera je nužno odnošaj duha k duhu, i to svijesnog duha. Svijestan je duh nužno osobnost, a osobnost ne znači nešto ograničena i nesavršena (ovo naglasujem protiv monizma). Čovječja je osobnost ograničena, ali u tome ne nastoji bit osobnosti, jer baš osobnost i nastoji da se izdigne iz ograničenosti. I stoga i hlepi naše doba za osobnošću, kako nam pokazuju najglasovitiji individualiste Nietzsche, Ibsen, Carlyle, Emerson, Ellen Key. Osobnost je veličina i snaga i stoga mo r a da je Bog (najveći i najjači) biti osoban. (Protivnici sude o Bogu antropomorfično, jer previše sude na ljudsku o njemu). Monizam dakle ruši prvu osnovu. — Uz to je osobnost s a m o p o s j e d duha. U monizmu je duh samo zraka božanskog sunca, koja se nespasivo ugasne. — Osobnost je s a m o m o ć duha. Ona vlada (i ako ne kod čovjeka potpunom vlašću) nad skrivenim blagom i silama. U monizmu duh nema moći, jer je samo bilo božanskog života i dah kozmične duše. — Osobnost može da s l o b o d n o raspolaže svojim činima. U monizmu nije ni svjetska duša slobodna.

Druga je osnova: j e d i n s t v e n o s t. U našoj je nutrnjosti i ćudorednosti dioba i zadatak je vjere da to izravna. Stoga mora da je Bog, za kojim vapimo, biti ista jedinstvenost. Vjera traži jedinstvenost bića, moći i dobrote, vlasti i zadnjeg uzroka. I naš Bog? On je u z r o k, koji nas je stvorio; c i l j, prema kome idemo; uzdržavajuća s n a g a, od koga sve imamo. «U njemu živimo, mičemo se i jesmo», veli sv. Pavao.[1]) Ovakav je Bog i transcendentan i imanentan istodobno, iznad svijeta i nije mu udaljen; u svijetu, a da se ne spajamo u jedno biće. Nu monizam veli, da je vjera nemoguća, gdje su Bog i čovjek različito. Zaista? Zar dva prijatelja moraju biti jedno biće? Bog u katolicizmu preko sakramenata diže čovjeka u sfere nadnaravne. William James veli[2]): «Jedinstvenost svijeta, kako se obično shvaća (u monizmu), jest princip, koji je u svoj svojoj uzvišenosti sasma prazna sadržaja».

Treća je osnova vjere: s u p r o t s t a v n o s t ili polaritet. Svaki odnošaj prepostavlja dvojstvo. Stoga je najuzvišeniji izvor vjere m o l i t v a. Stoga je i Monistički savez (poznat u Njemačkoj) uveo božju službu u slobodnoj prirodi; stoga je Ostwald pretvorio sveučilišnu katedru u monističku propovjedaonicu; stoga Mon. savez stavlja na raspolaganje svoje svetačne govornike i hoće da osnuje monističke samostane, govori o monističkoj posveti mladeži i obiteljskim ferijama. I Haeckel čak piše[3]) o hramovima, u koje se mogu povući moniste k svojoj pobožnosti. I ipak niko ne moli s e b e. Stoga monist, koji neće da sebe i druge vara, mora priznati s Fr. Steudel[4]): «Ne poznamo više molitvu u pravom smislu, u kojoj se čovjek za pomoć obraća nekom Ti izvan sebe. Naša je molitva r a d». To znači: Ko zabaciva molitvu, zabacuje i vjeru.

Sa suprotstavnošću ovisi i četvrta osnova: s l o b o d a. Hlepnja za Bogom uopće nije slobodna, ali je njezino primjenjivanje i oživotvorivanje slobodno. U monizmu niti je Bog slobodan, jer nije osobno biće. Niti je čovjek slobodan, jer je po materijalističkom monizmu samo slučajna skupina atoma (ili energija), koji nužno djeluju; po idealističkom je monizmu iskra besvijesnog seduha na nekim tačkama svjetske struje; identično teoretičnom je monizmu čovjek nužni zaglavak apsolutne evolucije. I ipak samo svaki čovjek može kazati. H o ć u, a to može reći samo slobodno biće. I monizam mora priznati slobodu. Čemu inače borba monizma protiv vjere? čemu monističke knjige, kongresi, pozivi za istup iz konfesionalne crkve, za osnivanje slobodne škole? To je odjelotvorenje slobode. Ako smo slobodni, onda je u nama izbor između dobra i zla, onda nijesmo slobodni. Ako je Bog slobodan i ipak jedno s nama, j e d n o s Bogom. Ako je Bog slobodan i ipak jedno s nama, onda je Bog slobodan uzrok sve zloće na zemlji. Takav je Bog nemoguć i tu nema vjerskog odnošaja.

Gdje je sloboda, tu je i ć u d o r e đ e. To je peta osnova. Ćudorednost je plod religioznosti. Dosljedni monizam niječe ćudoređe, jer zabaciva osobnost, suprostavnost i slobodu. Nietzsche[5]) dosljedno veli: «Ruku na kormilo! — putujemo upravo preko ćudoređa». Naturalistički monizam zove ćudoredno dobrim netrpjeti i potpuno razviti individualizam i rasu, pak mu je jedini ćudoredni faktor mehanizam prirodnih zakona. Moni-

[1]) Djela apošt. 17, 28.

[2]) Pragmatismus, 103.

[3]) Welträtsel (pučko izdanje), 138.

[4]) A. Drews, Der Monismus, I, 164.

[5]) Jenseits von Gut und Böse, 36.

zam zaboravlja, da nas netrpljenje ne diže, nego razmazuje: mržnja, strasti zakržljave čovjeka.

Konačna je osnova a u k t o r i t e t. Priznanje je više, ćudoredne moći, koja naprama nama nastupa zapovjedu dužnosti, bitno vjeri ili je inače vjera prazan fauton. Čovjek po naravi hlepi za auktoritetom. U monizmu je jedini auktoritet ljudska narav. Tu autonomizam vodi k individualizmu, ovaj k libertinizmu, libertinizam napokon k etično-vjerskom nihilizmu. Po načelu monizma onda svaki čovjek može imati svoju etiku, svoju vjeru. Još više. Tu etiku, tu vjeru može svak mijenjati svaki čas. Pogledajmo stanovište m a t e r i a l i z m a. Po njemu čovjek se mijenja u tijelu dnevno i godimice. I u s p i r i t u a l i z m u je čovjek podvrgnut neprestanim duševnim promjenama. I t r a n s c e d e t n i m o n i z a m naučava neprestano mijenjanje. Tu onda nema odgovornosti, zakoni su državni uzalud. — Monizam hoće da etiku i vjeru temelji na prirodnim znanostima. Ali etika i vjera nijesu opisne znanosti, nego normativne: ne kažu, što je, nego što mora biti, kako moramo djelovati i živjeti. Etičko-vjerski imperativ može potjecati jedino iz spoznaje zadnjeg cilja. Koji je naš cilj, koji naš zadatak, ne može da kaže prirodna znanost. Čovjek nije samo biološko biće; on je nešto više nego li životinja. Monizam se i zoologija sudaraju; naturalizam je smrt ćudoređa i vjere. — Monizam zaboravlja, da prirodoslovlje nije kompetentno u etičko-vjerskim pitanjima. Prirodoslovlje istražuje samo polje materije. Uz to ovo ima mnoštvo hipoteza, koje sutra iščezavaju. Ili zar valja da čekamo, dok se prirodne znanosti potpuno razviju? Prebrzo teče naš život, da bismo to čekali. Koju vrijednost ima naš život, ako moramo čekati taj razvitak za pokrepu znanstvenu etike? Jadni onda prošli vjekovi, jadni milijuni, koji nijesu upoznali prirodne znanosti!

2. Vjerski nazor u monizmu.

I monizam ima svoje «dogme».

Prva je njegova dogma: n e o v i s n o s t l j u d s k o g r a z u m a. Ovaj neće da pozna viši auktoritet, viši zakon; prezire sve instance i predaje vjekovâ. To znači — kako opaža Foerster[6]) — pogibelj za individuum i rasu, jer već po biološkom zakonu znači nazadak u prilagodivanju totalitetu životnih uvjeta.

[6]) Auktorität und Freiheit, 13.

Druga je dogma zatvorene n a r a v n e u z r o č n o s t i, a to znači da u prirodnim činjenicama valja isključiti nadnaravni uzrok. Monista se Friedrich Jodl[7]) hvali, kako po toj dogmi prestaje stara predodžba o dva svijeta, o transcendentalizmu i supranaturalizmu. U monizmu je stari Bog mrtav. «Svi smo ga ubili», kliče Nietzsche[8]), «vi i ja». Novi je bog nesmisao.

Treća je dogma n e o v i s n o ć u d o r e đ e. U monizmu nema osobnog Boga izvan svijeta, pak je stoga čovjek izvor i mjerilo ćudoreda. Ova je nauka ulje na vatru strasti.

Četvrta je dogma o k u l t u r i. Ona je monizmu najviši cilj života. Dakako, čovjek mora gojiti kulturu. I crkva naša to radi. Moramo gojiti n u t r n j u kulturu u odgajanju karakternosti, cijele osobe. I u v a n j s k o j kulturi valja sudjelovati. Ali što je kultura bez vjere u osobnog Boga? Osječena grana, koju zanosi vihor. Obožavanje kulture svršava u pesimizam, koji zadaje tolike rane srcu modernog čovjeka.

Peta je dogma: v l a s t i t o s p a s e n j e. Naša nutrnjost vapi za spasiteljem od naših slabosti, nutrnjih nevolja. I mi, sinovi XX vijeka, kao nekoć pogani vapimo: «Rosite nebesa pravednika». Ko da spasi čovjeka? Ko? Po monizmu i Bog treba svog spasitelja ili kako veli Ed. v. Hartmannova filosofija, da se oslobodi nevolje bivstva. Ko da spasi? Monizam odgovara: Č o v j e k, u koliko sebe spasava. Dapače Feuerbach dovikuje da Bog treba čovjeka kao spasitelja.

U monizmu se vidi, kako svako igranje sa spoznajom štetno djeluje i na djelovanje, na život.

—o—

Odabrah ovaj prikaz, jer se u njemu zrcali pisanje naših modernih spisatelja oko Savremenika. Mnogi se od njih žaca pred monizmom, ali ipak plovi njegovim vodama; ambijent im se nameće i drhću pred monističkim dogmama.

Karakteristika je uz to tuđih i domaćih monista, da je teško naći i dvojicu, koji zastupaju jednake zasade monizma ili ti da se slažu. O. Klimke je u svome «Der Monismus u. seine philosophischen Grundlagen» skupio izjave važnijih monista, a dijeli monizam u materijalistički (naravno nešto slično Büchnerovu, Vogtovu i Moleschottovu materijalizmu monizam, te

[7]) Der Kampf zwischen Glauben und Wissen in der Gegenwart u časopisu «Das monistische Jahrhundert». 1912. Svezak 3, str. 83.

[8]) Die fröhliche Wissenschaft, 163.

spiritualistički i identično-teoretičnim. Ko želi pobliže uspoređivati ispade suradnikâ Savremenika, neka nabavi spomenuto Klimkeovo djelo, pak će se uvjeriti, kako je monizam odavna prešao granice naše Hrvatske i kako jaši i gospodari u «hrvatskoj glavi» naše hrvatske inteligencije. Infiltracija se idejâ širi kao i epidemična bolest neopazice, dokle nam ne otvore oči užasne posljedice. Bdijmo stoga svi! *dr. Alf.*

Kako patološki „Savremenik" slavi svoju deset-godišnjicu.

Megalomanija uz posve bezobraznu bestidnost i egzaltiranu razdražljivost utiskuje i novom dvobroju «Savremenika» (I. II. 1916.) biljeg patološki, kojim je bolovao prošli tečaj njegov.

Megalomanija.

Zar nije nedvojben znak megalomanije, kad se u podlistku «Obzora» (3. ožujka 1916.) obzirom na novi broj «Savremenika» veli: «Do sada smo okupili oko sebe većinu[1]), danas kao i u buduće moramo da okupimo oko «Savremenika» i oko društva hrvatskih književnika *sve što je u nas inteligentno, nadareno i zadojeno interesom za kulturu?»* Ta se megalomanija razvija do lude i anarhične razuzdanosti, gdje se u istom podlistku ističe cilj «Savremenika»: «Za tom slobodom kulturnog stvaranja u opće, a književno-umjetničkog napose, u kojoj nije niko sputavan, *gdje svaki može da progovori i da djeluje kako hoće,* to je cilj revije «Savremenika». Ne bije se «Savremenik» za jednu stanovitu slobodu, već za slobodu u opće, u kojoj će svi imati mjesta, koja im određuje njihova stvaralačka snaga». To je dakako vjeran odziv magistralnim naukama «slobodnog mislioca» i ožigosanog *veleizdajnika Massaryka,* koji danas u sebi personificira anarhističnu slobodu bezvjerskih enciklopedista i potonjih prevratnika jakobinskih.

Istom megalomanijom odiše besmisleni i bezimeni «uvodni članak» u novom dvobroju «Savremenika». Tek u zlobnoj megalomaniji svojoj «Savremenik», deset-godišnji propovjednik

[1]) Pa ipak u istom broju «Savremenik» (str. 78.a) se tuži: «Svakako je žalosno, da profesori, doktori i učitelji nemaju toliko smisla za naš kulturni progres...»

slobodne ljubavi, može govoriti o «deset godina rada za slobodu hrvatske kulture». Tek u bezmjernoj megalomaniji svojoj isti «Savremenik», koji bijesni na «bezdušnu i nevidljivu cenzuru pojedinih reakcionarnih elemenata», može se prodrznuti da napadne sve dosadanje «prosvjetne institucije u nas», poimence «Jugoslavensku akademiju i Društvo sv. Jeronima», kao «da su se ondje petrificirale nekoje zasade, neka tobožnja načela namijenjena kao amanet narodu i svim sljedbenicima nauke, a uistinu su to — veli on, dakako bez ikakva dokaza — samo neke predsude, oborene odavno u čitavom svijetu, s kojima ne može u modernom kulturnom napretku jednoga naroda operirati nitko, tko ne će da mu narod zastane i da bude polako bačan u sredovječnu tmušu. «Vršak megalomanije dostigao je pisac, gdje spominje, kako «se kod nas javila prva, mlada generacija, da ulije života u našu književnost».

Dobro ipak veli isti pisac: «Prekoravaju nas, da kanimo inteligenciju i narod otrovati bezvjerstvom, nećudoređem, socijalističkim i anarhističkim prevratnim idejama». Protudokaza protiv ovog prijekora pisac nije ni pokušao. Ovdje kao i drugdje po «Savremeniku» logični se dokazi zamjenjuju napadajima na «crne gavrane», koji će morati «uginuti od gladi, jer ne će biti više lešina poginulih ideja slobode». Premda taj «gospodski čovjek» u svom «gospodskom moralu» tvrdi, da «jednake mjere kulturne slobode za sve, za *masu,* nema», to se ipak silno ljuti na «klerikalce i reakcionarce», koji tobože «hoće da broj inteligenata.... restringiraju», «koji pod svaku cijenu hoće da inteligenciju uniformariju stanovitim lijepim počešljanim mislima, a narod da podignu samo do onoga niveau mišljenja i osjećanja, koji dostaje, da ga natjera na stranačka birališta (Ko to više radi nego ljudi oko «Svremenika» i kumovi njegovi?) i na plaćanje lukna».

Baš ljudi oko «Savremenika» u tipičnom svom «boju» između općinskog bilježnika i ladanjskog kapelana» ćute u sebi zvanje, da «narodu prošire horizonat, koji će mu pokazati, da ima i drugih problema u životu od dužnosti, što ih nalaže pastir dobroćudnoga stada i zastupnik vlasti po sitnim selima: dok se tomu narodu ne otvore oči, ne samo putem pismenosti, nego i *putem slobodnog mišljenja i osjećanja».* Takovi su problemi u prvom redu *anarhistični* problemi pa i *ludački* problemi, jer se do jednih i drugih dolazi «putem slobodnog mi-

šljenja i osjećanja», pa ni jedni ni drugi ne spadaju «na dužnosti, što ih nalaže pastir dobroćudnoga stada i zastupnik vlasti po sitnim selima».

Dakle, gospodski ljudi oko «Savremenika», birajte sebi što hoćete, kad već ne ćete da krenete putem zakona Božjeg i ljudskoga; no manite se čestitog hrvatskog naroda, koji nije ni za anarhiju francuskih prevratnika ni za ludnicu patoloških izroda!

Ne fali ni lisičji rep u novom «programu», u kojem doista vrve napadaji na klerikalne «crne gavrane». Pisac ni ovdje ne mari, što sam sebi protuslovi, gdje piše: «Ideja modernog slobodnog kulturnog stvaranja ne ide za tim, da uništi i sputava protivnike, ali se najodlučnije protivi tome, da se ikome bilo s koje strane (Eto dakle potpune anarhije!) namiću ograničenja i verige, da se namiću ciljevi i svrhe, koje ne će većina naroda da trpi, da se na ikoga silom prti baš onaj nazor o svijetu, koji se protivi čitavoj njegovoj historijskoj tradiciji i ukupnom njegovom plemenskom osjećanju». Čemu tada sva borba «Savremenika»? Zašto onda «tome narodu» treba istom «otvoriti oči», pa još kukavno priznati: «Dotle naravski, ne možemo da računamo na velike uspjehe u dogledno vrijeme?» Mentita est iniquitas sibi.

Bezočna prostitucija,

to je jezgra i «svijetla tačka» tako zvane novele «Tankoćutna», u kojoj Josip Kosor pravim patološkim cinizmom u istom dvobroju «Savremenika» pripovijeda doživljaje svoje i »junakinje» svoje. Čvrsto pritisnuvši rubac na nos prijeđimo mimo te kaljuže, pa istaknimo samo neke izraze, koji nam očituju bar prolazno poremećene živce i patološko raspoloženje toga pisca. U ostalom, i samo izmišljavanje i objelodanjivanje tako bestidnog *doživljaja* dovoljno svjedoči, da se tu ne radi više o normalnim prilikama čovječjim; jer čovjek bez obraza ne da se pomisliti, osim ako nije pri sebi.

Već uvod pokazuje pisca u patološkim dojmovima: «Bilo je teško magleno jesensko veče *te mi je mračilo ćud* i punilo dušu pustoši i bezutješnošću... Sve, što me na ulici zaokruži, *uze kaotične pranoćne orise. Kuće mi se učiniše kao bolesne nemani* itd...... Najudaljenije (električne svjetiljke) pominjahu na stare histerične usidjelice... Progonjen ovim slikama i mislima postajah sve tjeskobniji,... a samoća mi se stala činiti nekim živim čuvidnim bićem, što oko mene sklapa svoja ledena krila...» — «O gdje si bila tako dugo, gospođice? — započeh *kao u groznici* (govoriti djevojčetu, koje iz teške zažarene magle izroni preda me). — ....Poznaš ti mene? — Da. — Otklen? — Ne znam, otklen, no ja te vrlo dobro poznam. Ona se nasmija bolnim ledenim smiješkom... — Poznam te, poznam! Ona se nasmije glasno i slobodno... Prolaznici izmjenjivahu nepovjerljive, podcjenljive, prezirne poglede. Činilo se, da jedan drugomu dovikuje: «Ti si taj i taj... a ja taj nisam, ja sam ja... Ti sa tvojim neravnim korakom kupus glavom.... idiote»... Kao lebdeći maglom u pramovima, sipale su dame mržnju jedna na drugu: «Ti gusko i luđakinjo! Tvoja mi oprava ništa ne imponira...» U središtu šumio je grad potmulo, vika i šum bujali, i dizali se *naoružanom prijetnjom kao da će grad nekoga zaskočiti u slici bijesne zvijeri na jadnu žrtvu...*

— — «Ona nije ukrala, ona ne može ukrasti!» — *kričah ja kao lud*... Ja se stadoh *histerički smijati*...

— Pa dobro, rekoh prema njoj. — Kad se ti bojiš danjega svijetla, onda je i meni prokleto. *Idem i zapalit ću jednu kuću*, pa neka me tu s tobom zatvore... Sve *ću uništiti, sve, na cio svijet bacit ću požar* — i ja padoh u ditirambe samouništenja i uništenja svijeta. I *dok sam tako u zločinačkom oduševljenju rastao*, razvedri se njezino lice...»

Da se to «zločinačko oduševljenje» trajno ne ustali i ne prijeđe na okolicu njegovu, pisac će dobro učiniti, ako se svog prljavog i patološkog pisanja posve okani te za neko vrijeme pođe u — sanatorij. O odgovornosti svojoj u ovom «zločinačkom oduševljenju» sudio je donekle već sam pisac, gdje poruglijvo veli: «Na čas nastane u meni borba između savjesti i demona, i... pustih da demon pobjedi. I «alkohol, koji mu je dao srčanosti», svjedoči, koliko je ono «zločinačko» i patološko oduševljenje hotimice prouzrokovano (voluntarium in causa).

Kršćanske pak roditelje i uzgojitelje pa i same katoličke hrvatske *đake*, kojima «Savremenik» i sada nuda takovo smetlište *za umjereniju cijenu*, napokon i oblasti duhovne i svjetovne, molimo da izvole prosuditi, kamo spada tako ogavan i otrovan časopis. Napose upozorujemo neke ozbiljne pisce, u kakvu se susjedstvu i društvu nalaze, kada štogod priopćuju u

«Savremeniku». Koliko puta i najbolje jelo zaudara po nečistom loncu i izvrsno vino po bačvi!*)

Kakva je kultura „Savremenika"?

Prorešetana «novela» baš dobro osvjetljuje, u čem stoji «kulturna misija» ovih gospodskih ljudi oko «Savremenika»: u gnjusnoj i bezočnoj demoralizaciji i u sticanju masnih «honorara» za «puste pijače». Evo još jednog prizora iz spomenute «novele» Josipa Kosora. «Sred ovih misli, piše on (str. 11.a), iznenadi me posjet jednog kolege. Jedan od njih da je primio oveći honorar za svoj roman, pa kako su svi dugo u bijedi ginuli, hoće u ovoj noći da se jednom pustom pijačom osvete svojoj niskoj sudbi. Mole me, da prisustvujem ovom svečanom činu. «Od srca rado!», odgovorih — «i ja imam osvete na pretek!» A u sebi premišljah, opit ću se i to će mi dati srčanosti za sutrašnji posjet. Alkohol mi je dao zaista srčanosti...»

To su eto uzvišene ideje i «kulturna misija» ovih gospodskih ljudi, koji u psihozi svojoj svećenstvu neprestano predbacuju «natjerivanje puka na plaćanje lukna». Kako baš pitanje o novcima kod ovih «kulturnih» ljudi igra prezamjernu ulogu, to nam među ostalim pokazuje i čitav članak, što ga je «iz umjetničkog svijeta» napisao sam urednik «Savremenika» Vladimir Lunaček pod natpisom «Nepodijeljena nagrada». Mnogo vike ni zašto! pomislih, kad vidjeh u toj «književnoj i umjetničkoj» smotri dugu raspravu o trgovačkom računu i toliko jeda zbog tražbine od 149 K 60 fil. za spomen-medalju. Nemam, zašto bih se ugrijao za obranu predsjednika Hrvatskog Društva Umjetnosti, ali je tendencija Vladimira Lunačeka u repu njegova napadaja na profesora Kršnjavija odveć prozirno otkrivena. Tu se obistinjava ona iz uvodnog «programa»: «Što nije s nama, protiv nas je!» Dosta je, da tko nije sa «Savremenikom»; već zbog ove jedine krivice stavljaju ga na muke. Pa se ipak diče, što tobože «ne idu za tim, da unište i sputavaju protivnike». Dakako, i lisici je grožde kadikad prekiselo.

*) Op. ur. — Baš nam se javlja, da je *kr. hrv. zemaljska vlada za bogoštovlje i nastavu otpisom svojim br. 8661. od godine 1916. dopustila na molbu ravnatelja Žepića, da se za učeničku knjižnicu realne gimnazije u Zagrebu nabavi «Savremenik»*. Sa zebnjom izgledamo još strašnije stvari od onih, što nedavno počini u Osijeku poznato dačko društvo «bratija».

Iz feuilletona Savremenikova.

U osvrtu na svjetski rat «Moralni preporod?» ima između nekoliko pšeničnih zrna i dosta kukolja. Čudno je, što pisac — np. označuje «čuvstvo i provalu narodnosne mržnje» kao glavni razlog rata, i što posve disjunktivno i neodređeno piše: «Budući će historičar možda tvrditi, da je ekspansivna snaga njemačke porodice ili engleska potreba gospodstva na moru ili put Rusije do Mediterana ovaj ili onaj «pravi» razlog rata». Možemo mu odgovoriti: «Zar si ti jedini stranac u Jeruzalemu, te nisi čuo (i vidio), što se u njemu dogodilo ovih dana (i godina sa strane Srbije i Rusije i sve entente)?» Gospodo oko «Savremenika»! Nemojte zabašuriti ono, što ste sami doživjeli! I ako vi ušutite, kamenje će progovoriti, kamenje i zrnje ubojito raznih veleizdajnika, naručenih po slobodnoj zidariji i upućenih u Beogradu. Sjetva jednog veleizdajnika Massaryka i pristaša njegovih pripravila je ovu žetvu, dakako malo drukčije, nego su je oni bili zamislili.

Pisac također izvraća Preradovićevu misao o preporodu («zapad gine, trune, kunja, život mu je loš»), zaboravio, da je pjesnik badava tražio spas u ruskom sveslavjanstvu, koje danas jednako gine kao i skrajnji zapad Evrope, a snažne središnje vlasti spadaju također velikim dijelom na «zapad» u donekle krivom smislu Preradovićevu. Još je krupnja zabluda piščeva, u kojoj tvrdi, da je «poljački mesijanizam Towianskoga[1]) i Miczkiewicza za čudo zreliji i za čudo istinitiji...» Towianski je odavna raskrinkan kao lažni prorok preteča besmislenog modernizma.

Lijepo je, što pisac priznaje: «Ne vjerujemo u onakav preporod, kakav proriču Barrés ili Haeckel». Ali bi onda dosljedno bilo, da ne sudjeluje pisac u pokretu i radu Savremenikovu, koji jedino teži sa ostvarenjem niskih i pogubnih ideja Haeckelovih. «Religijozni je osjećaj došao do svoga prava, — onog prava, koje mu je oduvijek davao čas pogibli. Među pomorcima nema nepobožnih ljudi. Čas je, da milijuni ljudi, idući u smrt obračunavaju sa životom... U isti čas, kad pokreti, koji su snažno tresli svijetom (socijalizam!) padaju, oboreni živim dokazom, *vjerski osjećaj* dominira ne samo u obliku nade u

[1]) Ob ovom preteči talijanskog modernizma v. «Hrv. Straža», 1915. str. 106-113.

pravednost opće stvari nego i kod pojedinca». To je istina, ali vrijedi ne samo za čas rata i neposredne pogibli, nego dosljedno mora vrijediti za sav život. Hoc fac et vives. Držite se toga u praksi, gospodo oko «Savremenika», napustite uzaludnu gradnju kule babilonske svoga bezvjerstva, «da se sazidaju i za vas zidovi nebeskog Jeruzalema».

B. Livadić: „Oko naše desetgodišnjice"

daje oduška zadovoljstvu i zadovoljštini, «*ako zbog ničesa* (dobro, što tô priznaje bar uvjetno), a ono zbog toga: što smo u borbi za svoje misli doista izdržali deset punih godina». Ne pitaj, za *kakve* su se misli borili, i u kakvu propast te misli vode pojedince i narode. Eto, Massaryk i Massarykovci i više su desetljeća «izdržali u borbi za svoje misli», a kamo su doveli sebe i svoje? I vrag pakleni već je mnogo tisućljeća «izdržao u borbi za svoje misli». Pa šta ima od svega toga? I danas stoji čvrsto Crkva Kristova i riječ Božja: «Vrata paklena ne će je nadvladati».

U nestašici i neprilici svojoj, o čem da slavi slavlje sa «uistinu genijalnim i nezaboravljenim» kolegama svojim, Livadić mora *izmisliti* uspjeh, gdje u megalomanskom oduševljenju piše: «Ideje, koje su pred deset godina s velikom emfazom branili odlični estetičari «Matice Hrvatske» nama na muku, danas brane još jedino ljudi, koji se pozivaju na umjetničke sudije — na Jeglića i Mahnića, a s prezirom ih se odriče sam glavom — «*Katolički list!*» Toliki uspjeh, a za ciglih — deset godina!» — Uvijek stara pjesma pa i stari napjev: «Lažite, braćo, lažite, nešto će uvijek ostati!»

„Diletanti i ignoranti".

Mrsko je tom piscu, što u ovo vrijeme rata imade još, hvala Bogu, zamjeran broj oduševljenih patriotičnih pjesnika, i u ovoj mržnji svojoj izvraća pravi smisao stare latinske: «Inter arma silent Musae». Baš onako su se farizeji tužili: «Nije slobodno liječiti u subotu». Pa i danas vrijedi dilema Spasiteljeva: «Je li slobodno u subotu (i u vrijeme rata) činiti dobro ili zlo? dušu spasiti ili pogubiti» (Mak. 3, 4)? «Diletanti i ignoranti» oko «Savremenika» ne znaju, da je kod svih čestitih naroda

baš u vrijeme velikih ratova heroično i patriotično pjesništvo najljepše procvalo pa i mnogo doprinijelo zanosnom junaštvu ratnika i heroičnim djelima njihovim.

Zanimljivo je saznati iz same ispovijesti ovog «neprijatelja muzâ u ratu» (potpisao se «Quomodo»), otkud njemu i kolegama toliko jada zbog ovih patriotičnih pjesama. Čujmo komične i ujedno tragične izljeve njegove: «U ova teška vremena, kad nam je gospodin Bog (Eto ipak napretka od b do B; lani se dogodilo, da je «Savremenik» u istom kontekstu pisao: «*bog*» i «*Vrag*», obzirać se dakako na različit «nazor o svijetu») poslao na vrat teška zla i nevolje, umnožiše se ovi literati poput egipatskih skakavaca (Aha! Gdje je *većina vaša?* Dakako, odgovorit će sada: Non numerantur, sed ponderantur; ali znamo već za njihovu težinu, kojom su tako duboko ogreznuli, da se jedva mogu podići). Ne ću nikoga označiti imenom. To je *opasnije, nego bi čovjek mislio* (Pozor, da ne bude opet batinâ!)... Oni će jedva dočekati, da kojega od njih spomenete (Još im je spasonosni strah od napadaja na Dlustuša u tijelu i u kostima), pa da onda dignu kuku i motiku i mobilizuju sve provincijalne listiće i lističiće, praveći iz svoje lične stvari evropsku aferu nevino progonjenog i nepriznatog narodnog trudbenika. *I nisu oni tako bezopasni, kako izgledaju.* Danas su se oni organizovali u čvrstu stalešku organizaciju ugroženih, u društvo za uzajamnu pomoć (Ovdje leži zec u grmu); i nijedno sredstvo nije im odvratno, da svom kritičaru dokažu, da njihove knjige valjaju... Da karakterišem dostojan postupak ove gospode, spomenut ću, da je jedan od njih denuncirao svoga kritičara vojnoj oblasti kao špijuna strane države (Oho! Zar je dakle i s te strane već bilo okapanja?)... U današnje vrijeme počeli su svoje pjesme posvećivati Crvenom Križu i našim vojskovođama (Strašno!!), sigurno zato, da nepovoljne kritičare mogu optužiti s veleizdaje, dok su pravi *veleizdajnici* baš oni, jer zbilja *na veliko izdaju* (Divno duhovito!!) knjige i pjesme...» Slijedi stara već tužaljka na pučke učitelje i na «kilometrične polemike» protiv tobože nevinog «Savremenika», i onda novo zadirkivanje u učiteljski stalež, gdje se o jednom pjesniku veli: «Isti «literat» dao je prevesti svoje pjesme na njemački i... dao je sebi naslov — doktora! dok je on — *s dopuštenjem govoreći* — nažalost pučki učitelj». — Ne, gospodski ljudi oko «Savremenika», ne samo riječ «doktor», nego i naslov «pučki uči-

telj» još i danas vrlo dobro zvuči pa je i danas tako častan, *da ne treba istom dodati* «s dopuštenjem govoreći», kad se ta riječ spominje.

Tek megaloman poput našega «Quomodo» može literarnog protivnika svoga nazvati «taštim grafomanom» i tužiti se, da «u zemlji našoj» visinu kulture određuje dietenklasa (krasno iz pera hrvatskog književnika!). Tek megalomani, koji sa svojom književnom kaljužom zamjenjuju pravi kulturni napredak, mogu ove drske riječi napisati: «*Svakako je žalosno, da profesori i učitelji nemaju toliko smisla za naš kulturni progres, da ne vide, kako danas više ne mogu u literaturu stihovi, kakove je nekada u znoju svoga lica pjevao i* pripjevao kakov ilirski «naše gore list» *ili makar i pokojni Trnski*». Napuhane žabe u nečistoj bari svojoj stadoše kreketati iz svega grla i trbuha i utuviše sebi u glavu, da ljepše pjevaju od čedne slavulj-ptice rajske.

Na umirenje Vladimiru Lunačeku.

Gospodinu Lunačeku i« Hrvatska Straža» izriče svoje iskreno saučešće u doista velikoj nevolji njegovoj, o kojoj ovaj pobornik «beskrajne slobode čovječje» priča na koncu istog dvobroja «Savremenika» vlč. gospodinu Rožiću: «Skepsa vam je gospodine baba krezuba, samovoljna, glasata, viče i udara kud zahvati i konačno ne pušta nikoga. I ta prokleta baba svezala se sa mnom i ne pušta me. Ne pušta me unatoč toga, što bih se je svaki dan htio da riješim...» Kroz sve porugljivo i egzaltirano pisanje ovo, što ga je i sama cenzura za čitav stupac prikratila, prodire faktično priznanje, da je pisac malo po malo pao žrtvom skepse, i da sada čami u ropstvu njezinu, ma koliko se dičio, da spada na «slobodne književnike i pisce, nad kojima ne lebdi oštri mač crkvene ekskomunikacije».

Ako Lunaček veli: «Vazda sam je (skepsu) slušao. Bila mi je u mladosti tako ugodnom družicom», sam sebe vara. Imao je on dobru kršćansku majku, koja se vruće molila Bogu za sina svoga, i koju je on i dulje vremena kud i kamo više slušao nego li tu prokletu skepsu». I dok je majku svoju slušao i Crkvu slušao, bio je doista sretan i zadovoljan i slobodan od ropstva, jer je uživao slobodu djece Božje. A sada pod slikom «proklete babe skepse» slabo prikriva nesreću i ropstvo, što ga «fini» kolega njegov Josip Kosor opisuje», gdje veli, da su

«svi (kolege) dugo u bijedi ginuli i hoće da se jednom pustom pijačom osvete *svojoj niskoj sudbi*». Drugdje negdje u 15. poglavlju evanđelja svetoga Luke naći će Lunaček, ako hoće, ključ, što će mu otključati labirinat, u koji ga je zatvorila baba skepsa.

Blud u stanovitim djelima savremene hrvatske beletristike.

«Književnici, koji sebi odabraše đavolski zadatak, da putem štampe potiču i šire blud u narodu, zločinci su najgore vrsti, ubojice svoje vlastite braće, svoga vlastitoga naroda, a izdajice svoje domovine». *L. Veuillot.*

Blud! Pri toj pomisli gledam pred sobom klonule, istrošene, izmoždene ljudske likove, bez vjere u Boga, bez poleta, bez ideala, sa ciničkim smiješkom na blijedim, uvelim usnama, sa prezirnim, posprdnim pogledom na sve što je sveto, dobro, pošteno, uzvišeno, plemenito... gledam na živim kosturima bolesti, mozulje, gnojanice... gledam širom domovine na stotine ranih grobova: sve, pedepse Božje vremenite toga grijeha... a onkraj grobova?... gledam strahovitu konačnu kaznu Božju, propast vječnu!...

Ne zavaravajmo samih sebe: *blud je nemilo zavladao u stanovitom dijelu sadašnje hrvatske beletristike, pa se izazovno bani po stranicama tolikih crtica, pripovijesti i romana, na fizičnu i moralnu propast mladeži jednoga i drugoga spola, te dosljedno na propast domovine.*

Dična je naša *Hrvatska Straža,* u svojim dosadašnjim tečajima, nebrojeno puta to dokazala, oborio se, na ime pogaženog kršćanskog morala, na takove pojedine knjige, uključeno i na one nekoje što ih izdala Matica Hrvatska, pa i na beletrističke radnje što izlaze u Savremeniku.

To isto sam po svojim slabim silama nastojao da dokažem i sam u «Danu», kada sam nedavno progovorio o izdanjima zagrebačke Zabavne Biblioteke, zagrebačke Moderne Biblioteke, pa na žalost i o jednoj ovogodišnjoj zabavnoj knjizi Društva Sv. Jeronima.

Eto pak prošlih dana čitam u podlistku *Novina* (dd. 27. pr.

aprila br. 93) kritiku knjige «U naviljcima» Petra Petrovića. Takova je ta knjiga, da je (četiri avtovke) *više nego naturalistična, knjiga bezobrazluka, sa direktnom nemoralnom tendencijom od prve do zadnje stranice toliko, da je se kritičar gosp. A. B. Š. stidi i sadržaj kazati*, te izjavljuje, da će nastojati to što pristojnije učiniti.

Treća aktovka uz to sadržaje i groznu blasfemiju: seljak Nikola usred noći za Božjeg vremena, u samoslovju cinički *ruga se grmljavini i Svetomu Iliji*...

Kritičar zgodno zaključuje, da je Petrović ovom knjigom dokazao, da kao književnik nema zdrava ukusa, pošto iznosi što je najniže, najpikantnije i najlascivnije u ljudskom životu. Nadodajem: da je i mnogo toga još dokazao, što mu nije ni malo na diku...

To sve prepostaviv, čudno mi se nekako čini, pa i nedosljedno, da kritičar na koncu hvali pisca takove gnjusne knjige, što vanredno vješto znade prikazati i opisati strast, te vještački prikazati buđenje i sve to više rađanje (putene) strasti (u iskvarenoj djevojčurini) Zar je to prednost, a da se knjigu preporuči? Zar je to zanimivo, poučno, korisno da tko študira buđenje i postepeno razvijanje živinske strasti u čovjeku? A nije li to rađe sramota, poniženje, grijeh za poštena čitaoca?

Uz to kritičar još nadovezuje, da su *neki opisi, scene i lica upravo divni*. Kako, molim, da bude *upravo divno* što zaudara niskom strašću ili bolje recimo prostim bludom kao n. pr. onaj navod samoga kritičara iz knjige o *noći polivenoj mjesečinom* itd.?... Ta i isti kritičar malo niže priznaje, da je Petrović zašao s pravoga puta, i to *nisko zašao*.

Pred ovim novim svjedočanstvom dakle, kako je blud, na zator vjere i morala u narodu, postao lozinkom stanovitog dijela savremene hrvatske beletristike, zamislimo se malko najozbiljnije, zgrozimo se i prenimo na odlučan složan rad.

Budi nam odsle svetom zadaćom svaki put najenergičnije ustati proti takovim patološkim književnim pojavima, bez milosrđa šibati takova besramna djela i najodlučnije utisnuti u nje žig sramote, neka ih se narod kô kuge uzmogne čuvati, dok svakom takovom nemoralnom književnom djelu suprotstaviti dva do tri moralna, nebi li tako spasili, dok je na vrijeme, uopće živom vjerom i ćudorednošću prožeti mili hrvatski narod od vremenite i vječne propasti.

Kan. V. B.

 KNJIŽEVNOST I BILJEŠKE

I. Vjera.

Novi dokaz o Bogu.

Dr. A. Beck je objelodanio u Monatsblätter für den kath. Religionsunterricht (1910., str. 199 i d.) ovaj novi dokaz o Božjem opstanku: «Razumna bića mogu protuslovno djelovati, dočim to ne mogu nerazumna bića. Ovoj pojavi mora da je uzrok, ne slijepa sila naravi, nego razumno, slobodno i osobno biće t. j. Bog. Dakle Bog opstoji». Dr. Beck upozorava, da premise ne može zanijekati niti ateista, niti iste ovise o promjenljivosti prirodoslovnih ili psiholoških nazora.

Psalam „De profundis"

na temelju hebrejskoga teksta tumači O. Petar Vlašić, lektor na franj. bogosl. u Dubrovniku. Naklada «Lista dubrovačke biskupije». Dubrovnik. Cijena 20 h.

Ko ne bi poznavao ovaj psalam Davidov ili nepoznatog pobožnog izraelca Bogom nadahnuta? O. Vlašić lijepo i pregledno iznosi u ovoj brošuri: 1. Sadržaj, pisac i povod psalma, 2. Razdioba psalma i analiza misli, 3. Tekst, 4. Katoličko-filološke opaske, 5. Tumačenje pojedinih redaka, 6. Tipično, mistično, moralno tumačenje. 7. Liturgijska uporaba psalma. 8. Praktična uporaba. Zaglavljuje, kako bi se ovaj psalam «mogao veoma zgodno primijeniti današnjem ratnom stanju, kada nas biju svakojake nevolje, od kojih nas sama ruka Svevišnjega može izbaviti» (str. 17).

O. Vlašić piše razgovijetno, zanimivo i kritički. *A.*

Krvni danjak svećenstva.

Početkom su rata stalni ljudi počeli da viču, kako bi morali i svećenici u rat, kao n. pr. u Francuskoj i Italiji. Ti ljudi zaboravljaju, da se je osjećalo i prije rata manjkavost svećenstva. Uz to, isključivši zakonito nesposobne za oružje i ostarije, jedva bi se sastavilo dva puka. Valja i to uvažiti, da je već pod oružjem sva sila bogoslova i iz malih sjemeništa, služeće redovničke braće (lajka), a da ne spominjemo mnoštvo svećenika, koji su u bojnoj pastirskoj službi. Ako bi morali svi svećenici u rat, onda bi morali i svi liječnici, svi profesori, svi činovnici itd. I ipak je lakše dobiti i profesora, i činovnika i liječnika nego li svećenika novih. Što bi sela bez župnika? ne bi li gradovi još gore upali u nemoralnost bez svećenika i njegove propovijedi i službe?

Tajna uživanja i utjeha u svakoj nevolji.

Napisao *V. Palunko n. Biskup*. U 8. str. 423, broš. K 4. Leonova Tiskara Split. Nabavlja se kod Hrvatske Knjižare Split i kod presvijetlog pisca u Splitu.

Neutrudivi pisac, osobito na ascetskom polju, presvijetli Palunko, obdario je hrvatski narod opet jednim djelom, koje je ko stvoreno upravo za današnje naše tužno doba, kada čovječanstvo biju teške nevolje sa svake strane. Ova knjiga doći će ucviljenom hrvatskom narodu kao melem na tešku ranu. Kao zlatna nit provlači se kroz čitavo djelo ova spasonosna misao: *prilagodi se volji Božjoj* i eto ti tajne uživanja, eto ti utjehe u svakoj nevolji. Ovu misao utvrđuje presvijetli pisac vrlo lijepo navodima iz sv. Pisma, pak primjerima iz povjesti, iz života svetaca, iz vlastitog iskustva i običnog života te ju potvrđuje također ugledom uvaženih pisaca a na svršetku zaključuje ovim riječima: «Nevolje ma kolike bile, što su nas snašle, promislimo li na Boga, da je sve to, da se On u nama proslavi, neki balsam silazi na našu dušu, a u tome trpljenju mi uživamo. Sv. Agneza reče sv. Brigidi: ništa nije toliko milo i ugodno Bogu što ljubiti one, što nas vrijeđaju i moliti se za one što nas progone». Sv. Ivan Zlatoust, govoreći o Davidu i Saulu, kaže: broji nam se kao mučeništvo, ako smatramo svoga neprijatelja dobročincem, te ne izostavljamo za nj se moliti. Zato je klicao David: stavi me na kušnju, Gospodine, podbadaj me, upali moju utrobu i srce moje (Ps. 25. 2). A sv. Pavao: naslađujem se u svojim slabostima, u uvredama, u potrebama, u progonstvima, u tjeskobama za Krsta» (II. Cor. 12, 10) str. 420. «Nije druge već sve i dobro i zlo primiti iz ruke Božje. Dobro tako će se povećati, a zlo pretvoriti će se u obilno dobro. Evo vam tajna uživanja». (str. 423). — Sadržaj je knjige slijedeći: Posveta ocu. Pristup. Blaženi u nevolji: 1. Ovaj je svijet suzna dolina. 2. Odakle nevolje na svijetu. 3. Trpe svi i dobri i zli. 4. Nevolje su od Boga. 5. Isus posvećuje nevolje. 6. Isus utješitelj u nevolji. 7. Nevolje su korisne. 8. Nevolje su za naše bolje. 9. Nevolje oplemenjuju i srce i dušu. 10. Nevolje vode k Bogu. 11. Blaženi, koji trpe. 12. Utjeha u siromaštvu. 13. Utjeha u bolima tijela. 14. Utjeha u bolima duha. 15. Utjeha u smrti dragih. 16. Utjeha u nepravdi. 17. Utjeha u grijehu. 18. Bez vjere nema utjehe u nevoljama. 19. Vjera svuda, svagda, u svem utjeha. 20. Ustrpljenje uništuje sve nevolje. Zaključak. Kako se vidi, ovo je djelo puno kao šipak vjerske pouke, kažiputom je trpećem čovječanstvu u najtežim trenucima boli i kušnje. Kod čitanja smeta što ima lokalnih izraza, pak ih narod neće svagdje razumjeti. (Riječ *bol* n. pr. općenito se rabi u književnom jeziku u ženskom rodu: bol gen. boli, dočim presvijetli pisac ju rabi u muškom rodu: bol gen. bola, što također smeta).

Oprema je lijepa, a papir je fin i savremen.

Djelo je vrijedno tople preporuke; tu će naći i svećenstvo građe za propovijedi i duhovno štivo; prisvijetlom pak piscu svaka čast za njegov neumorni rad.

Dr. J. C.

II. Filosofija.

Kada počima „starost".

Učenjaci se mnogo bave tim pitanjem, koli u fizičnom toli u psihičnom smislu. Nedavno je münchenski biolog F. v. Müller objelodanio o tome posebnu studiju. Hypokrat je tvrdio, da je početak starosti u 70 godini, Varro u 60 i po njemu su svi ljudi u 60 g. bili isključeni iz javne službe. Solo je bio mišljenja, da je u 28 godini tjelesna snaga najrazvijenija; Aristotel je to označivao za dobu između 30 i 35 godine, a za duševnom snagu g. 49. Amerikanski je istraživalac Osler to stavio u g. 25-40, jer da su sva važnija otkrića ljudi iznašli u dobi ispod 40 g. Ali upravo n. pr. Michelangelo, Goethe, Humboldt pokazuju protivno. Znakovi su starenja popuštanje vida, mišica i pamćenja. U psihičnom pogledu najdulje traje moć suđenja, pak i kada se već pojave duševne ograničenosti.

Sveci u modernoj psihopatografiji.

Protivnici su crkve i vjere neprijatelji i svetaca. Stoga oni i izmišljaju mnoge načine, da tako omalovaže život svetaca. Ni kat. pisci ne ostaju dužni. Lani je kod Pusteta izdao dr. I. Familler posebnu studiju pod naslovom «*Das Heiligenleben in der modernen Psychopathographie.* Eine psychologische Abwehrstudie» (Cij. 3 M.)

Racionaliste ističu: osebnost u djelovanju svetaca, zazor ispred ljudi, vanjske strogosti u življenju, tvrdo držanje jedne misli (Zwangsideen), visije (halucinacije). Protivnici dolaze do toga, jer niječu nadnaravnost, duhovitost i supstancijalnost duše. Uz to bit svetosti ne sastoji u vanjštinama, nego u stalnom i trajnom provođenju glavnih kreposti u istaknutom stupnju. Ove crkva strogo istražuje prije proglašenja sveca. Kada pak istražuje i čudesa, to istražuje ne ona za života dotične osobe, nego koja se dogode iza smrti na zagovor dotične osobe. Stoga je bezumno nazvati ludakom sveca, jer neke životne zgode mogu da sliče psihopatološkim činjenicama. — Osebnosti svetaca nijesu izraz bolesnog bića, nego vježbe ili običaji, koje sveci preuzmu na se iz najplemenitijih motiva; najvećom ustrajnošću i energijom volje preuzimaju poniženja i odricanja, rade za dobro drugih, a ipak su vazda spremni da te osebnosti promijene ili zapuste ako to traži posluh. Možda je koji svetac u čemu pretjeravao, ali crkva ne kani da kanonizacijom preporuči svaki čin svečev. — Patološki zazor ispred ljudi nastaje odatle, što dotičnik ima svoje ideje ili način življenja, koji je u neskladu s onim drugih ljudi, te mu se ovi rugaju. Sveci? Oni ljube samoću, da s Bogom opće i intensivnije rade za spas duše (dakle plemeniti motivi), te vrše svoje dužnosti stališke i socijalne, i sveci su vazda spremni da zapuste samoću na poziv posluha s najživljim javnim životom. — Mučenje sama sebe kod ludakâ i svetacâ nije jednako. Vanjska pokora, koju sebi sveci nameću iz nadnaravnih motiva, slobodno i promišljeno, često i za druge, to proizlazi iz plemenite odanosti spram Boga i ljubavi spram iskrnjeg. Sveci uza sve strogosti ne gube veselje, prijaznost ili oduševljenje za lijepim umjetnostima i uzvišenim obredima crkve itd.; vanjska im askeza nije bio cilj, nego sredstvo, koga se ovi vazda liše iz posluha. — Ako je vazda znak ludila tvrdo držanje jedne ideje, onda treba proglasiti ludacima sve dosljedne mislioce, učenjake, umjetnike, vladare. — Crkva razlikuje halucinacije od nadnaravnih visija. Halucinacije se kod histerije javljaju često i obično nijesu u spoju s drugim životom bolesnika. Visije su obično kod svetaca rijetke i u skladu su s njihovim idejama. Kod histeričnih je simptomatična praznina i slaba vrijednost intelektualnog ćudorednog života, pak su njihove «vizije» često označene nečednošću i prouzrokuju uzdrmanje psihičnog i fizičnog života. Visije svetaca učvršćuju sve više u vjeri i poniznosti, te bez potrebe i ne govore o njima, niti nameću svoje vizije nepogriješivoj nauci crkve i vazda se pokoravaju i u vizijama crkvi.

III. Povjest.

Dr. J. Jelenić, Ljetopis fra Nikole Lašvanina.

Ovo je djelo preštampao prijatelj Dr. J. J. iz Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. To je ljetopis fra N. Lašvanina, bosanskog franjevca, koji je umro 2. 9. 1750. u Jajcu. Rukopis, pisan bosančicom, nalazi se u samostanu u Lijevnu. Djelo je po domaću povjest zanimivo. *A.*

Martin Spahn, Bismark,

II. vermehrte Auflage, M. Gladbach, Volksvereins-Verlag. Cij. M. 3.

Prof. Spahn prikazuje Bismarcka, za koga se je spremala Njemačka prije ovog rata da proslavi stogodišnjicu rođendana. Djelo je pregledno: izbija Bismarckova ličnost, koja je stvorila njemačku državu pod vodstvom Pruske. Tu vidimo političara i državnika. Za nas je katolike vrlo važan odlomak o kulturnoj borbi.

Ko želi upoznati sadašnje prilike nutrnje i vanjske politike, nužno je da pročita ovo Spahnovo djelo, koje je u kratkom razmaku doživjelo drugo izdanje. *A.*

IV. Pedagogija.

s. Jeronim o prvom odgoju.

«Kako voda na maloj površini duša pritisak prsta, tako se može mekanu i nježnu dobu saviti na jednu i drugu stranu i onamo dovesti, kamo hoćeš». (Epist. 128, 4 ed. Gand.)

Čudna vjerska pedagogika.

U svesci ožujka t. g. u «Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experim.» Pädagogik nadučitelj Dr. Alb. *Huth* u Münchenu piše, kako on slobodno govori s učenicima o svemu slobodno, te je našao med djecom 12-13 godina bezvjeraca i sumnjivaca. Na ovo se osvrće dr. Krus u insbruškom časopisu «Zeitschrift für kath. Theologie» (II. 1., 1916., str. 396-7): Dobar odgojitelj treba oprezno da potraži uzroke. Huth hoće da nadomjesti vjeru *tražeći* je, što je očevidan nesmisao interkonfesionalne škole. I Rousseau je najprije omalovaživao kršćanstvo i onda smetao svoje nazore, a tako čini i Huth. Ako je u gradovima vjerskog neznanja ili krivih mišljenja, to sigurno ne dolazi od prave konfesionalne poduke.

V. Razno.

Vilhelm II. o kazalištu.

1. lipnja 1898. reče Vilhelm II. osoblju kraljevskog kazališta u Berlinu: Dužnost je vladaru, da se brine za kazalište upravo stoga, jer može to da bude silna moć u njegovoj ruci. S veseljem mogu kazati da sve zemlje pomno prate kraljevsko kazalište u njegovoj djelatnosti. Molim vas (govori naime kazališnom osoblju), da mi i dalje pomažete u čvrstom pouzdanju u Boga, služiti *duhu idealizma* i dalje voditi *borbu* protiv *materijalizma*».

Žaliboże mnoga hrvatska kazališta služe materijalizmu i raskršćanjivanju Hrvata.

Ratna knjiga „Luči".

Lani je izašla prva ratna knjiga «Luči», a ove godine druga, koja nadomješćuje redovitu «Luč» za godinu 1915-1916. Ova opseže 160 strana, te će ostati kao najdragocjenija uspomena i najočitije mjerilo energije i organizatornosti u pokretu i radu hrvatskoga katoličkog daštva. Ni u doba rata naime nije organizirano naše daštvo zaboravilo na rad za svoje vjerske i narodne ideale! I uistinu u ovoj ratnoj «Luči» nalaze se mnogi sastavci, poslani iz streljačkih rovova: sastavci Petra Grgeca, Vlade Smolčića, Pera Gvozdanovića, mladega dr. Velimira Deželića itd.

I ovaj ratni almanah «Luči» resi neumorno i divno pero pokrovitelja katoličkog pokreta i miljenika katoličkom daštvu dr. Antuna Mahnića. Presvijetli krčki biskup raspravlja o «Našoj duhovnoj organizaciji». Svojom aktuelnošću ovaj zlatan prilog u «Luči» mora da obuzme srce i misao svakog katoličkog daka. Nema sumnje, da će hrvatsko katoličko akademsko daštvo poslije rata ostvariti svojom inicijativom i svojim primjerom duhovnu organizaciju, koja je tako potrebna za katoličku lajičku inteligenciju. Dr. Markulin, prvi senijor iz redova katoličkog daštva, u sastavku «Iza deset godina Luči» prikazuje razvoj ovog dačkog našeg glasila ističući na zgodan način sve momente u evoluciji, u borbi i smjeru «Luči». Članci ostali, koli poučni toli literarni, a iz pera katoličkih akademičara, napisani su pod dojmom i zahtjevom ove ratne dobi. Zato su i aktuelne i nacijonalne naravi. Branislav u članku «Strančarstvo i nova hrv. kat. generacija» prikazuje razrovanost i žalost u hrvatskoj politici, koju treba zahvaliti liberalnim strankama i liberalnom mentalitetu stranaka prije dolaska katoličkog pokreta. Zatim iznosi zadatke i osnove nove katoličke generacije, koje jedino mogu dokrajčiti strančarstvo. Drug Kuntarić vrlo lijepo piše pod naslovom «Gospodarska organizacija — osnov naše narodne samostalnosti», a drug Smolčić o važnosti i ustanovi novčanih zavoda za narodno gospodarstvo i za političku neovisnost. Posljednje obrazložuje vrlo lijepo osnovama madžarske politike prama Hrvatskoj. Pero Rogulja, urednik naših «Novina» naslikao je krasno portret prvog i najboljeg slovenskog socijologa dr. Kreka. Njegova je rasprava iz «Luči» preštampana u brošuru i preporučujemo je za političku izobrazbu svakog katoličkoga inteligenta. Brat Čeh — Antonin Kniže prikazuje pokret češkog katoličkog daštva. I Delalle opisuje iscrpivo i lijepo rad i neprolazni plod nedavno preminulog katoličkog francuskog pjesnika Mistrala. Puni topline i ljubavi jesu spomen-sastavci mrtvima drugovima Stjepanu Vargi, Đuki Prstecu, Stjepanu Matkoviću i Stjepanu Šimunoviću, čiji je dragocijeni život pokosilo ratno doba i ratna kosa... Literarni su prilozi svikolici iz mladega pera. Neki su uspjeli, kao što su pjesme Ljubičića, Nonce, Šimića i Mlinarića. Lijepa je i vrlo osebujna pjesma Gvozdanovića, spjevana u vojnikovanju, pjevajući o ratnoj grozi i nevolji. Krasna je umjetnička priča «Dvori kneza Vladislava» iz Pera Vida Blažinčića. Još je obilje poučnih i umjetnih sastavaka, koje bi valjalo spomenuti. U kritici posljednjih pjesničkih zbirki Vladimira Nazora fali dosta tačnosti i spreme kritičke. Tako govoreći o novom elementu u Nazorovoj pjesmi, vjerovanju, i spominjući «najkarakterističnije» pjesme ne spominje se glede toga njegova najkarakterističnija pjesma «Bogu», koja je najznačajnija i najjasnija u tom pogledu. Hvaleći literarni rad Ferde Be-

cića ne valja sve bezobzirno hvaliti, već valja štogod i prigovoriti tom piscu sa stanovišta naše lijepe katoličke umjetnosti. No, to su mali i neopažljivi i neodlučujući defekti (zajedno s mnogim tiskarskim pogriješkama!) za uspjeh ove ratne knjige, ove ratne «Luči». Knjiga je uspjela. Nju bi morao pribaviti svaki pristalica našeg pokreta.

c. iur. Miroslav Madirazza.

Katehetične propovijedi o svetoj pričesti.

Napisao Ferdo Gerstner, učitelj vjere u Zemunu. Cijena 30 filira.

Ove propovijedi sastavljene su za djecu i odrasle neuke o sv. pričesti induktivnim putom t. j. od poznatih stvari vlč. Gerstner dovodi slušatelje do nepoznatih, koje im treba znati i vršiti. U sve ima šest propovijedi: I. Ustanova i bit; II. pcimanje i milosti; III. uvjeti i priprava; IV. svetogrdna pričest; V. česta i svagdanja sv. pričest; VI. izgovori proti čestoj sv. pričesti; napokon, kratki govor za prvu sv. pričest.

Ove su propovijedi, kako nam kaže vlč. pisac u predgovoru, izvadak propovijedi o sakramentima koje je on već nastavio. Pošto su, kako se vidi, pomljivo, lijepo i sočno sastavljene, mi ih svojim čitateljima vruće preporučujemo.

L. Grgić.

Ženidba,

katehetična pouka za zaručnike od O. Ulricha Steindlbergera O. S. B., pohrvatio Don Frane Ivasović, kod Hrv. Knjižare u Splitu, hel. 20.

I ovu svestranu pouku za zaručnike o sv. ženidbi, preporučujemo.

L. G.

Uredio: Dr. Ante Alfirević - Split. Tisk. umj. zavod „Miriam“, Rijeka.

SADRŽAJ

4. broja „Hrvatske Straže".

Rukopisi se šalju na urednika **Dra Antu Alfirevića,** Split (Dalmacija).

Pretplata, reklamacije i sve, što se tiče uprave lista, šalje se na **„Kuću dobre štampe"** - Rijeka.

Cijena je „Hrv. Straži" na godinu: **7 K;** đaci, pučki učitelji i članovi „Leonova društva" plaćaju: 3 krune.